İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ

T.C.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

KAMU HUKUKU YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİNE BİREYSEL BAŞVURUDA İÇ HUKUK YOLLARININ TÜKETİLMESİ VE TÜRKİYE UYGULAMASI

Muhammed Sami ALEVCAN

100018739

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Abdülkadir AKIL

İstanbul, 2024

İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ

T.C.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

KAMU HUKUKU YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİNE BİREYSEL BAŞVURUDA İÇ HUKUK YOLLARININ TÜKETİLMESİ VE TÜRKİYE UYGULAMASI

Muhammed Sami ALEVCAN

100018739

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Abdülkadir AKIL

İstanbul, 2024

ETİK BEYAN SAYFASI

Hazırlamış olduğum tez, özgün bir çalışma olup YÖK ve İstanbul Ticaret Üniversitesi Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamıyla uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesi'nin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Muhammed Sami ALEVCAN

Öz

İnsan hakları İkinci Dünya Savaşı öncesinde ağırlıklı olarak Batılı ülkelere özgü bir kavram olarak algılanmaktaydı. Savaşın getirdiği büyük yıkım ve acıların yalnız yaşanan ülke özelinde değil dünya çapında yara açmasıyla birlikte insan haklarının evrensel olduğu genel kabul halini almıştır. Başta Birleşmiş Milletler ardından ise Avrupa Konseyi'nin çalışmaları ile devletlerin insan hakkı ihlallerine karşı gidilebilecek uluslararası çözüm yolları oluşturulmuştur. İşte bu uluslararası çözüm yollarından en önemli kabul edilenlerden biri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesidir.

Diğer uluslararası çözüm yolları gibi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuru yolu da ikincil niteliktedir. Bu ikincil niteliğinin bir sonucu olarak Mahkemeye başvuru yapılmasından önce iç hukuk yollarının tüketilmiş olması, başvurunun kabul edilebilme şartları arasında en önemli ve en sık görülen başvuru reddi sebebidir.

Bu sebeple işbu çalışmada; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan bireysel başvuruların ret sebeplerinin başında gelen kabul edilebilirlik kriterleri, ve kabul edilebilirlik kriterleri arasında en çok ret sebebine konu olan iç hukuk yollarının tüketilmesi şartı konu edilmiştir. Çalışma, bireysel başvuruların bu sebeple reddedilme oranını azaltmaya katkı sunma amacını taşımaktadır. Konu açıklanırken mahkeme içtihatlarına sıkça yer verilmiş ve ilgili konulara da değinilmiştir.

Çalışmamız kapsamında temel olarak; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine bireysel başvuruda iç hukuk yollarının tüketilmesi şartı, bu şartın istisnai koşulları, AİHM'nin bu koşulları değerlendirme kriterleri, Türkiye uygulaması ve mahkeme kararları kapsamlı olarak ele alınmıştır. İç hukuk yollarında etkin bir iç hukuk yolu olmaması halinde AYM'ye başvuru yolu tüketilmeksizin de AİHM'e bireysel başvuruda bulunulabileceği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Başvuru Şartları, Bireysel Başvuru, Etkililik, İnsan Hakları, Uluslararası Hukuk*

Abstract

Before the Second World War, human rights were perceived as a concept specific to Western countries. As the great destruction and suffering caused by the war harmed not only spesific countries but also worldwide, it has become clear that human rights are universal. International solution to the violations of human rights have been established with the help of United Nations and the European Commission. The most important of these international solutions is the European Court of Human Rights.

The application to the European Court of Human Rights is of a secondary way, as as other international solutions. As a result of this secondary nature, one of the most important and common reasons for rejecting an application is that domestic legal procedures must have been made properly.

For this reason, this study has been prepared in order to reduce the rejection rate given due to the fact that the admissibility requirements are not met when making an individual application to the European Court of Human Rights in this study. The study aims to reduce the rejection rate of individual applications. While explaining the subject, the case law of the Court was frequently mentioned and related issues were also mentioned.

The condition of exhausting domestic procedures in individual applications to the European Court of Human Rights, the exceptional conditions of this process, the ECtHR's criteria for evaluating these conditions, the Turkish practice and court decisions were comprehensively discussed in this study. It was noted that an individual application to the ECtHR could be made without exhausting the application to the Constitutional Court considering the fact that there was no effective domestic solution.

Keywords: *Application Requirements, European Court of Human Rights, Human Rights, Individual Application, Effectiveness, International Law*

İÇİNDEKİLER

Öz..……..……iii

Abstract…….iv

İÇİNDEKİLER……..…….v

KISALTMALAR……...…….viii

GİRİŞ……...……..1

1. İNSAN HAKLARI VE AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ……...2

1.1. İnsan Hakları Kavramı ve Kısa Tarihçesi……...……2

1.2. İnsan Haklarının Nitelikleri……5

1.2.1. Evrensellik…….……..5

1.2.2. Bireysellik……6

1.2.3. Dokunulmazlık…….……..……..6

1.2.4. Devredilemezlik..…….……7

1.2.5. Üstünlük…….…….…….7

1.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi……...……7

2. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİNE BİREYSEL BAŞVURU……..……...….11

2.1. Başvuru Ehliyeti Sahipleri……...……..11

2.2. Menfaatinin Etkilenmiş Olması……...…….14

2.3. Kabul Edilebilirlik Şartları……16

2.4. Usule İlişkin Şartlar……..17

2.4.1. İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi Şartı…….…..17

2.4.1.2. Şartın Amacı……..……..19

2.4.1.3. Şartın Uygulanması…….…21

2.4.1.4. Olağan, Erişilebilir, Uygun ve Etkin İç Hukuk Yolu Olma Şartı……..……26

2.4.1.5. Şartın Esnekliği……..…….35

2.4.2. İç Hukuk Yolunu Tüketme Kuralının İstisnaları……...…37

2.4.2.1. Etkisizlik…….38

2.4.2.2. Sözleşmeye Aykırı Bir İdari Uygulama Bulunması……50

2.4.2.3. Davanın Sürüncemede Kalması……...…...52

2.4.2.4. Engellenme……..52

2.4.2.5. Hukuki Engel Bulunması……53

2.4.3. İspat Yükü…….…….53

2.4.4. Başvurulan Yolun İç Hukuk Yolu Mu Yoksa Uluslararası Bir Yol Mu Olduğunun Tespiti…….……56

2.4.5. Süre Şartı……58

2.4.5.1. Süre Şartına İlişkin Ayrık Durumlar……...…62

2.4.5.2. İç Hukuk Yolu Bulunmaması……..62

2.4.5.3. Tutuklama……...……62

2.5. Başvurunun Ele Alınmaz ve Kabul Edilemez Bulunması……..……..64

2.5.1. Başvurunun İsimsiz Olması…….…….…….65

2.5.2. Önceden İncelenmiş Olması…….…….67

2.5.3. Uluslararası Çözüm Merciine Başvurulmuş Olması……..68

2.5.4. Sözleşme İle Bağdaşması……...……71

2.5.5. Kötü Niyetli Olması……...……74

2.5.6. Önemli Bir Zarar Görmemiş Olma……75

2.5.7. Dayanaktan Yoksun Olması…….……..……78

2.6. Kabul Edilebilirlik İncelemesi……..……80

3. TÜRKİYE UYGULAMASI ÖZELİNDE GÜNCEL SORUNLAR……83

3.1. Makul Sürede Yargılama Hakkı Özelinde AYM'ye Bireysel Başvurunun Tüketilmesi Gerekliliği……...…….83

3.2. Yaşam Hakkı, İşkence Yasağı ve İç Hukuk Yollarını Tüketme Şartı……..87

SONUÇ……..……..90

KAYNAKÇA……...……93

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AİHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AYM: Anayasa Mahkemesi

BAM: Bölge Adliye Mahkemesi

BM: Birleşmiş Milletler

CMK: Ceza Muhakemesi Kanunu

HSK: Hakimler ve Savcılar Kurulu

TMK: Türk Medeni Kanunu

YAŞ: Yüksek Askeri Şura

GİRİŞ

İnsan haklarının korunma altına alınması için iç hukuk yollarını tüketme kuralının uygulanması şüphesiz yıllar boyunca kümülatif şekilde oluşmuş uluslararası örf ve adet hukukunun getirisidir. Zaman içerisinde devletlerarasında yazılı olmasa da kendiliğinden gelişmiş bir oy birliği ile söz konusu kural oluşmuştur.[1] Bu kural gereğince yalnız Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine değil, diğer uluslararası çözüm yollarına başvurulmadan önce de ilk olarak iç hukuk yollarının tüketilmesi şarttır. Ancak bu şekilde devletlere hak ihlallerini giderim ve tazmin fırsatı tanınmış olur. Nitekim uluslararası çözüm mercilerine iç hukuk yollarının tüketilmesinden önce başvurulabileceğinin kabulü halinde taraf devletler açısından egemenlik alanlarının ihlali söz konusu olacağından, hakkaniyete aykırı sonuçlar doğabilecektir.

Bu doğrultuda çalışmamızın ilk kısmında insan hakları kavramının ve bu kavramın doğuşunun mercek altına alınması gerekmektedir. İnsan haklarının devletlerin iç işlerinden olduğuna dair genel kabul iki Dünya Savaşı arasındaki dönemde sorgulanır hale gelmiştir.[2] İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına yakın tarihlerde ise genel kabul insan haklarının evrensel bir kavram olduğu yönünde birleşmiştir. İnsan haklarının evrenselliği kavramı henüz yeni kabul görür olsa dahi uluslararası örf ve adet hukukunun oluşumu ise bundan çok daha eski tarihlere uzanmaktadır.

Diğer taraftan başvurudan önce iç hukuk yollarının tüketilmiş olması kuralı aşırı katı ve sistematik biçimde uygulanmamaktadır. Somut olayın özelliklerine göre, belirli esneklikler ve istisnaların tanınması mümkündür. Mahkemenin bu esneklikleri ne şartlar altında ve ne şekilde uyguladığının tespit edilmesi için içtihatlarının incelenmesi son derece önemlidir. Bu sebeple bireysel başvuru yolu ve iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralının ayrıntılı olarak incelendiği ikinci kısımda Mahkeme içtihatlarına sıkça değinilmiştir. Mahkeme içtihatlarından ve doktrindeki görüşlerden çıkarımla

[1] Şahin Eray Kırdım ve Atahan Demirkol, "Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Bir Kaynağı Olarak Uluslararası Örf ve Adet Hukuku", **Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2021, 25(4), s.381.
[2] Serkan Ekiz, "İnsan Haklarının Evrenselliği ve Kültürel Görecelik", **İzmir Barosu Dergisi,** 2022, 87(2), s.17.

Mahkemenin bu kuralı hangi şartlarda esnek uyguladığı ve hangi durumlarda başvurucunun şartın uygulanmasından muaf tutulduğu tespit edilmiştir. İç hukuk yollarının tüketilmesi kuralının Mahkeme tarafından katı biçimde değil, aksine somut olayın özelliklerine göre esnek biçimde uygulanması ve birçok istisnasının bulunması konunun ayrıntılı biçimde incelenmesini önemli hale getirmektedir. Bu konuda oldukça fazla çalışma yapılmış olmasına karşın çoğu çalışma yüzeysel bilgiler içermektedir. Bu kuralın, içtihatlarla desteklenerek derin biçimde inceleyen çalışma sayısındaki boşluğun giderimi çalışmamızın esas amacını oluşturmaktadır. Diğer yandan, bu konudaki ayrıntılı ve içtihatlarla destekli çalışma sayısındaki azlık ise çalışmamızın özgünlüğünü ve gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Üçüncü yani son kısımda ise, Türkiye'nin iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralı bakımından Mahkeme nezdindeki durumu değerlendirme altına alınmıştır. İlk olarak yakın zamanda iç hukuk yollarının tüketilmesi şartının istisnalarından Türkiye açısından belki de en geniş uygulamasını oluşturacak bir husus ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Söz konusu istisnai hal, makul sürede yargılanma hakkı özelinde Anayasa Mahkemesi yoluna başvurulmadan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurulup başvurulamayacağına ilişkindir. Sonrasında ise yine Türkiye açısından özellikle doksanlı yıllarda önem arz etmiş olan başarısız devlet meselesine değinilmiştir ve iç hukuk yollarını tüketme kuralının Türkiye üzerindeki uygulamasının değerlendirmesi yapılmıştır. İç hukuk kurallarını tüketme şartının istisnaları arasında yer alan söz konusu hal, oldukça yeni tarihli olduğundan hakkında araştırma yapılması elzemdir. İşbu çalışma ile, bu boşluğu bir nebze de olsa doldurarak akademik camiaya katkı sağlanması amaçlanmıştır.

1. İNSAN HAKLARI VE AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ

1.1. İnsan Hakları Kavramı ve Kısa Tarihçesi

İnsan haklarının kesin bir tanımı olmamakla birlikte en kapsayıcı haliyle insan hakları; insanın insan olmasından ötürü doğumuyla elde ettiği, devrilemez, dokunulmaz, vazgeçilemez nitelikteki hak ve hürriyetlerinin tümüdür.[3] İnsan hakları herhangi bir ayrım olmaksızın her bir insana eşit olarak bahşedilmiştir ve bir yandan bireylerin

[3]Safa Reisoğlu, **Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları**, 1. b., İstanbul, Beta Yayıncılık, 2001, s. 3.

haklarını devletin ihlaline karşı korumayı amaç edinirken diğer yandan insanın insan olarak yaşaması için gerekli insan onurunu korumayı amaçlamaktadır.[4]

İnsan hakları sorunları İkinci Dünya Savaşı'nın öncesinde ağırlıklı olarak kıtası Batılı ülkeler içerisindeki ülkelerin sorun olarak ele aldığı ve tartıştığı bir alandı. İnsan haklarının kökenini Batılı ülkelerden almış olması, beraberinde Batı dışındaki toplumların kültürel özelliklerinin insan hakları kisvesi altında değiştirilmeye çalışılacağı endişesi ya da medeniyetler çatışmasına sebep olabileceği endişelerini beraberinde getirmiştir.[5] Ancak İkinci Dünya Savaşı esnasında karşılaşılan ve tüm insanlığın vicdanını yaralayan olaylar neticesinde, insan hakları evrensel boyutu genel kabul halini almıştır. İnsan hakları kavramı kısa süre içerisinde yayılım göstermiş olsa da bu düşünce bir anda doğmamış ya da kamuoyunun gündemine girmemiştir.[6]

İnsan hakları kavramı ilk kez 1215 tarihli Magna Carta'da dahi zikredilmiş olsa bile günümüzde modern anlamdaki insan haklarının bu denli eski tarihli olduğu söylenemez. Gerek 1689 tarihli İngiliz Yurttaş Hakları Beyannamesinde gerekse 1776'da Virginia Haklar Beyannamesinde birtakım temel hak ve özgürlükler tanınmış olsa da modern anlamıyla ve geniş kapsamda evrensel nitelikte insan hakları kavramı ilk kez 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde zikredilmiştir. Pek tabi günümüzdeki halini alana değin anladığımız önemli değişikliklere uğramış ve tarihin getirdiği deneyimler ve bilgiler sonucunda zamanla gelişmiştir. Nitekim iki dünya savaşı arasındaki dönemde kimi hukukçular, düşünürler ve örgütler insan haklarının evrensel normlarla koruma altına alınması gerektiği görüşünü ileri sürmüşlerdir. Bu kimselerin sayısının oldukça az olması ve seslerini yeterince duyuramamaları sonucu iki dünya savaşı arasındaki dönemde kamuoyunu pek etkileyememiş olsalar da, daha sonra bu kişilerin ve örgütlerin insan haklarının evrenselleşmesinde etkileri azımsanamayacak kadar önemlidir.

İki dünya savaşı arasında kalan dönemde insan haklarının evrensel boyutunu kabul eden yazar sayısında ciddi bir artış olduğu gibi insan haklarının evrensel boyutta

---

[4] Şeref Gözübüyük ve Feyyaz Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, 12. b., Ankara, Turhan Kitabevi, 2019, s. 3.

[5] Amartya Sen, "Universal Truhts: Human Rights and the Westernizing Illusion", **Harward International Review,** 1998, 20(3), s.40.

[6] Görkem Birinci, "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e", **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi,** 2017, 7(2), s. 53.

bir koruma mekanizmasına muhtaç olduğunu savunan diplomat ve insan hakları aktivistleri bulunmaktaydı.[7] Ancak bu çağrılar, İkinci Dünya Savaşı'nın son zamanlarına değin fazla destek bulamamıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) savaşa katılma gerekçelerinden biri olarak insan hak ve hürriyetlerinin korunmasını göstermesi ile kamuoyunda insan hakları kavramı sıklıkla tartışılan ve destek gören bir mertebeye ulaşmıştır.[8] Daha sonra İkinci Dünya Savaşı'nın bittiği yıl olan 1945'te kurulan Birleşmiş Milletlerin (BM) temel amaçlarından biri de insan haklarının korunması olarak belirlenmiştir. BM'nin ana organlarından biri niteliğindeki Ekonomik ve Sosyal Konsey'e bağlı olarak insan haklarının gelişimini sağlama amacı ile mülga İnsan Hakları Komisyonu kurulmuştur. Komisyon 1948 yılının sonunda İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni ilan edilmiştir. Bildiride insan hakkı ihlallerinin tespiti ve cezalandırılmasına ilişkin etkin bir yol düzenlenmemiş olduğu için koruma vasfı yetersiz görülmüştür. Bunun görülmesi üzerine insan haklarının etkin şekilde korunabilmesi için bölgesel koruma örgütlerinin kurulması BM tarafından tavsiye edilmiştir. Bu tavsiyeye kayıtsız kalmayan Avrupalı devletler kısa süre içerisinde Avrupa Konseyi'ni kurmuşlar ve insan hakları ihlallerinin etkin şekilde tespiti ve caydırıcı yaptırımları içerisinde taşıyan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni (AİHS) ilan etmişlerdir. Bu Sözleşme 1950 yılında Türkiye'nin de aralarında olduğu on beş Avrupa ülkesi tarafından imzalanmıştır.[9]

Mülga İnsan Hakları Komisyonu görevde olduğu yaklaşık 60 yıllık süre içerisinde gerek taraf ülkelerin sundukları raporlar gerekse kendisine gelen şikayetlerden yola çıkarak sayısız insan hakkı ihlalini yakından izlemiş ve raporlandırmıştır.

1990'lı yılların sonlarında ise Komisyon'a yönelik yakın olduğu devletlerdeki insan hakları ihlallerini görmezden geldiği ve özellikle bazı ülkelerdeki insan hakkı ihlallerini incelemeye yanaştığına yönelik eleştiriler yükselmiştir.[10] Bu eleştirilerin de etkisiyle BM Genel Kurulu'nun 2006 yılında aldığı kararla İnsan Hakları Konseyi kurumsal statü kazanmış ve İnsan Hakları Konseyi'nin tüm görevlerini üstlenmiştir.[11]

[7] Birinci, a.g.e., s.52.
[8] Birinci, a.g.e., s. 78.
[9] Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, Genel Bilgi, https://www5.tbmm.gov.tr/ul_kom/akpm/genel_bilgi.htm (Erişim Tarihi: 24.08.2024).
[10] Funda Keskin Ata, "Birleşmiş Milletler Sistemi", **Uluslararası Örgütler,** Eskişehir 2013, 2(1), s. 39.
[11] Resolution Adopted bu the General Assembly, https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/a.res.60.251_en.pdf, (Erişim Tarihi: 24.08.2024).

1.2. İnsan Haklarının Nitelikleri

Her ne kadar insan hakkı kavramının tanımı ve kapsamı zaman içinde toplumların gereklerine göre değişiklik gösterebilecek olsa da günümüzde işler olan insan hakkı belgelerinden çıkarımla insan haklarının genel niteliklere sahip olduğundan söz edilebilir. Bu niteliklerden en önemlileri; evrensellik, bireysellik, dokunulmazlık, devredilmezlik ve üstünlük olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.1. Evrensellik

Evrensellik; insan haklarının herkese ait olan, her zaman ve her durumda ileri sürülebileceği anlayışındaki doğal hukuktan kaynaklanmaktadır. İnsan hakları konulu belgelerde sıklıkla insan haklarının yalnız belli bir döneme ya da bölgeye ait olmadığı ve tüm dünya genelindeki insanların doğuştan sahip oldukları haklar bütünü olduğu belirtilmektedir. Farklı zaman ve yerlerde doğmuş olan Fransız İnsan Hakları Bildirgesinde de BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde de evrensellik iddiasına rastlanmaktadır. Bu örnekte de görülebileceği gibi insan hakları yer ve zamandan bağımsız, evrensel niteliktedir.

Diğer taraftan AİHS benzeri bölgesel nitelikteki insan hakları belgelerinin evrensel nitelik taşımadığı savunulamaz. AİHS'nin ilk maddesinde her kişinin –taraf devletin vatandaşı olsun ya da olmasın- koruma altında olduğu belirtilmiştir. Bu da şüphesiz Sözleşme'nin evrensel nitelikte olduğunu göstermektedir. Bir insan hakları sözleşmesinin bölgesel olması yalnız taraf devletlere karşı yaptırım uygulayabileceği anlamını taşıyabilir olsa da koruma altına aldığı insanlar bakımından sözleşme evrensel nitelik taşır. Nitekim AİHS'nin uygulanması açısından vatandaşlığın herhangi bir önemi bulunmamaktadır. Bu nedenle gerek yabancı taraf devlet tarafından ihlale uğrayan Türk vatandaşları gerekse Türkiye tarafından ihlale uğrayan yabancıların koruma talep edebilmeleri mümkündür.

1.2.2. Bireysellik

Bireysellik; insan hakları anlayışı gereği her bir insanın onurlu ve saygın, akıl ve vicdan kabiliyeti sahibi, özgürce seçimler yapıp buna göre davranabilme yeteneğini haiz

kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin ilk maddesinde de belirtilen bu vasıfların her insanda olduğu kabul edilmektedir. İnsanın söz konusu yetenekleri haiz olduğunun kabulü dolayısıyla haklarını herhangi bir aracı bulunmaksızın kendi eliyle kullanılması gerekmektedir. İnsan hakları özü gereği ancak direkt olarak kullanımla anlam ifade eder. Bu sebeple insan haklarının temelinin insan olması ile bir insanın herhangi bir zümre, devlet ya da sınıfa tabi olmaksızın ya da bunların aracılığı olmaksızın insan haklarını kullanabilmesini gerektirmektedir. Söz konusu yetenekleri haiz olan insanın devletle arasındaki ilişkinin düzenlenmesi ise insan hakları hukukunun temelini oluşturur.

1.2.3. Dokunulmazlık

Dokunulmazlık da tıpkı evrensellik gibi doğal hukuk anlayışı kaynaklı niteliklerdendir. İnsan haklarının herhangi bir koşula ya da anlaşmaya bağlı olmaması, geçersiz kılınamaması ya da kaldırılamaması onun dokunulmaz olduğu anlamına gelir. İnsanların insan haklarına sahip olması için bir devletin buna onay vermesine ihtiyaç yoktur. Devlet sorumluluklarını yerine getirmese dahi insan, insan olduğu için bazı haklara sahiptir.

Doktrinde azınlıktaki bir görüşe göre, insan hakları dokunulmaz olduğundan devletlerin herhangi bir insan hakkını sınırlaması ihlal anlamına gelmektedir. Aksine bu dokunulmazlık, ancak bir insanın haklarını kullanması sonucu başka bir insanın haklarına zarar vermesi sonucu doğduğu taktirde ortadan kalkar. Bunun ise, devlet eliyle hukuka uygun sınırlama ve düzenlemelerle gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu sebeple doktrinde azınlıkta olan bir görüşün aksine devlet tarafından getirilen sınırlar dokunulmazlık yasağını çiğnemez.[12] Aksine diğer bir insanın haklarının zarar görmemesi için önleyici niteliktedir.

1.2.4. Devredilemezlik

İnsan haklarının devredilemez nitelikte olması onun insan kişiliğine sıkı şekilde bağlı olmasından kaynaklanır. Bir kişinin bu hakları bir başkasına devretmesi ya da bu

[12] Tuğba Asrak Hasdemir, **İnsan Hakları,** Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, s.290.

haklardan vazgeçebilmesi mümkün değildir. Zaten insan haklarının doğası gereği haklar, insan kişiliğine bağlıdır. Yani bu haklar kişinin doğumundan ölümüne kadar ondan ayrılamaz. Devredilemezlik ve vazgeçilmezlik niteliklerin olmadığı varsayımında ise insan hakları zaten işlevini yitirecektir.

1.2.5. Üstünlük

İnsan haklarının bir bütün olduğu, bölünemez olduğu ve kendi içerisinde herhangi bir önem sıralamasına tabi tutulamayacağı kabul edilmektedir. Tüm insan hakları birbirleriyle teker teker bağlantılı ve birbirini tetikler niteliktedir.[13] Diğer yandan insan hakları diğer haklara göre üstün konumdadır ve devletlerin iç hukuk düzenlerinin insan haklarına uyumlu olması gerekmektedir. İnsan haklarına üstünlük nitelikleri gereğince savaş ya da mücbir başka sebeple müdahale edilmesi, kullanımlarının askıya alınması ya da sınırlanması mümkün değildir. İnsan hakları üstün olduğu için iç hukukta insan haklarına aykırı olan düzenlemelerin tespit edilip giderilmesi gerekmektedir.

1.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda insanlar üzerinde büyük etkiler yaratan kaos ortamı kamuoyunda; insanlığın barış içerisinde varlıklarına devam edebilmesi ve ilerideki muhtemel baskı ve tehditlerin önlenmesi için bir koruma mekanizması oluşması gerektiği görüşünü önemli şekilde arttırmıştır. Bu düşünceyi gerçeğe dönüştürmek üzere Winston Churchill öncülüğünde[14] dönemin Batı Avrupalı başbakanları tarafından 1948 yılında Lahey şehrinde bir kongre ile toplanılma kararı alınmıştır. Kongrede insan haklarının anayasasını oluşturmak ve anayasaya aykırılık ihtimaline karşı yaptırım mekanizması olarak bir yüce divan kurulması kararlaştırılmıştır. Söz konusu kongreden yaklaşık iki yıl gibi kısa bir zaman sonra ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Taslağı hazırlanarak taraf devletlerin imzasına sunulmuştur.[15] Bu Sözleşme, o zamana kadar hazırlanan bölgesel sözleşmelerin en önemlisi olarak görülmüştür. Halen bazı yazarlara göre AİHS, insan hakları normlarını düzenleyen en önemli devletler arası metin olarak

[13] Hatıbu Issa, "İnsan Hakları Hukuku ve Güvenceleri Açısından Doğu Afrika Ülkeleri", (DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı İnsan Hakları Hukuku Programı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2018, s.8.
[14] Özlem Türk Terzi, "Avrupa'nın Birliği Avrupa'da Bütünleşmenin Tarihsel Dönüşümleri", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** 25(1), s.249.
[15] Issa, **a.g.e.,** s. 6.

görülmektedir.[16] AİHS ile aynı zamanda Sözleşme'nin uygulanmasının denetimi ve ihlallerin etkin şekilde uygulanması için mülga İnsan Hakları Komisyonu ve İnsan Hakları Mahkemesi kurulmuştur. Yani Sözleşme kendi içerisinde denetim ve yargı mekanizmalarını da içermektedir. Bu denetim ve yargı mekanizmalarını muhteva eden Sözleşmeyi imzalayarak taraf ülke sıfatını kazanan ülkeler aleyhine, Sözleşme ile koruma altına alınmış olan temel hak ve hürriyetlerin ihlal edildiği iddiasında olanlar için başvuru imkan sağlanmıştır

AİHS, insan hak ve hürriyetlerinin korunması için uyulması zorunluluğu bulunan minimum şartları belirlemektedir. Buna göre taraf devletler iç hukuklarını Sözleşmeye uygun hale getirmeli ve Sözleşmeye uygun davranmalıdır. Bunun denetimi ise AİHM ve İnsan Hakları Konseyi eliyle sağlanacaktır. Türkiye, Sözleşmeyi imzaladığı yıl olan 1950 tarihinden kısa bir süre sonra iç hukukunu Sözleşmeye uygun hale getirmek için çalışmalarda bulunmuştur. Zamanla AİHS hükümlerinin Anayasamız içerisine daha fazla girdiği gözlendiğinde ise bu konuda oldukça başarılı olduğu söylenebilir.

AİHS'in en önemli özelliklerinden biri bireyleri uluslararası hukukta söz sahibi konuma getirmesidir. Nitekim Sözleşme kapsamındaki haklarının ihlal edildiği iddiasında olan bir kişi bu iddiasını Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) bireysel başvuruda bulunarak direkt olarak ileri sürebilmektedir. Türkiye, Sözleşmeyi ilk imzaladığı yıllarda AİHM'e başvuru mekanizmasını kabul etmemiş olsa da bu mekanizmanın çok yeni olması sebebiyle birçok taraf devletin aynı çekinceyle Sözleşmeyi imzaladığı görülmektedir. Türkiye AİHM'e bireysel başvuru yolunu 1987 yılında tanımıştır. 1994 yılında imzaya açılan 11 Nolu ek Protokolle ise bireysel başvuru yolunu düzenleyen Sözleşmenin 34. maddesinin tanınması zorunlu tutulmuştur. Bireysel başvuru yolunun zorunlu hale gelmesi ile AİHS'nin korunması altındaki hakların etkin şekilde yargı denetimine tabi tutulması ve korunması mümkün olmuştur.[17] Bu aynı zamanda devletleri, iç hukukunu Sözleşmeye uygun hale gelecek biçimde güncellemeye de zorlamaktadır.

Zamanla AİHS'e taraf devletlerin sayısındaki artış ve sistemi içerisindeki bazı aksaklıkların giderilmesinin gerekmesi sonucu 11 Nolu ek Protokolle Sözleşmede bir

[16] Enver Ören, "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesine Bireysel Başvuru", (DÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2007, s. 12.
[17] Ören, **a.g.e.,** s. 15.

yeniden yapılandırma yapılmıştır. Bu yapılandırma ile denetime ilişkin tüm görev ve yetki AİHM'e devredilmiştir.[18]

AİHS, muhteviyatı itibari ile sözleşmeye aykırı durumlarda taraf devletlerin aykırılığının tespiti halinde taraf devleti yaptırıma tabi tutabilmektedir. Bu yaptırım genel olarak tazminat olarak görülmektedir. Yaptırımın varlığı taraf ülke için hem caydırıcılığı arttırmakta hem de iç hukukunu AİHS'e uygun hale getirme bakımından zorlayıcı olması sonucunu doğurmaktadır.

AİHS ile iki farklı denetim mekanizması öngörülmüştür. Bunlardan birincisi AİHS'ye aykırılıkta bulunan bir devlete karşı bir diğer devletin yapabileceği başvurudur. AİHS'nin 33. maddesine göre devletler arası başvuru yapılabilmesi için her iki devletin de Sözleşmeye taraf devlet olması gerekmektedir. Diğer denetim mekanizması ise bireysel başvuru yoludur. AİHS'nin 34. maddesine göre Sözleşmeye taraf olan bir devletin koruma altındaki bir ya da birden çok hakkını ihlal ettiği iddiasındaki gerçek kişinin, hükümet dışı kuruluşun ya da kişi gruplarının AİHM'e bireysel başvuruda bulunma hakları mevcuttur. Kişiyi merkeze alması ile uluslararası çerçevede bir ilk niteliğinde olan bireysel başvuru yolu ve ileride açıklanacağı üzere bireysel başvuruda bulunulmasında gerekli kriterlerin en önemlisi olan iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralı çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

AİHS'nin ilk maddesinde taraf devletlerin sözleşmede koruma altına alınmış olan hak ve hürriyetleri kendi egemenlik alanları içerisindeki tüm insanlara sağlama yükümlülüğü altında oldukları düzenlenmiştir. Bu yükümlülüğün ne şekilde ifa edileceği ise taraf devletin inisiyatifine bırakılmıştır.[19]

Diğer yandan AİHM, bir temyiz merci olmadığından yerel mahkemelerin kararlar üzerinde bir etkisi de yoktur. Mahkeme tarafından söz konusu kanun hükmünün AİHS'nin gereklerini ihlal ettiğinin tespit edilmesi halinde dahi yerel mahkemenin vermiş olduğu karar geçerliliğini koruyacaktır. Diğer yandan taraf devletin söz konusu aykırılın

[18] Ömer Anayurt, **Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu**. 1. b., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2004, s.55.
[19] Özcan Özbey, **İnsan hakları Evrensel ilkelerinin Avrupa Mahkemesinde Uygulaması**, 1. b., Adalet Yayıncılık, 2004, s. 152.

giderimi için AİHM'nin kararında göstermiş olduğu tazmin yollarını uygulaması, onun sözleşmesel sorumluluğudur.[20]

[20] Ören, **a.g.e.,** s. 21.

2. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİNE BİREYSEL BAŞVURU

2.1. Başvuru Ehliyeti Sahipleri

AİHS'nin 34. maddesinde bireysel başvuruda bulunabilecekler sayılmıştır. Söz konusu madde uyarınca kişi toplulukları, gerçek kişiler ve hükümet dışı kuruluşlar AİHS ve ek protokollerinde koruma altına alınmış olan temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiği iddiasıyla taraf devlete karşı AİHM'e başvuru yapabilirler. Pek tabii yalnızca tüzel kişiliği haiz olan kişi topluluklarının başvuru hakkı bulunmaktadır. Ancak tüzel kişiliği haiz olmayan kişi toplulukların gerçek kişi temsilcilerinin başvuru yapabileceğinden bahsedilebilir.[21]

Maddede başvuru ehliyeti olduğu belirtilen hükümet dışı kuruluşlardan anlaşılması gereken dernek, vakıf, siyasi parti ve sendika benzeri tüzel kişiliği haiz kuruluşlardır. Bu kuruluşların AİHM'e başvurabilmesi için taraf devletin tüzel kişiliğe zarar vermesi gerekmektedir. Yoksa tüzel kişiliğin üyeleri ya da temsilcilerine zarar verilmiş olduğu gerekçe edilerek AİHM'e başvuru yapamazlar. Buna ilişkin olarak Mahkeme İspanya aleyhine başvuru yapılmış olan bir kararında tüzel kişiliği haiz sivil toplum kuruluşunun sınır dışı edilmiş bir sığınmacı yerine başvuru yapamayacağına hükmetmiştir.[22] Nitekim yalnızca mağduriyet iddiasında bulunan kimselerin haklarını savunmak üzere faaliyet gösteren bir sivil toplum kuruluşu dahi mağdur sıfatını haiz değildir. Frolov/Rusya kararında da belirtilmiş olduğu üzere AİHM başvurucunun yerine onun çıkarlarını savunmak üzere bir sivil toplum kuruluşunun yerel yargılamalara katılmış olması durumunda dahi bunun mağdur sıfatını haiz olmak için yeterli olmayacağı görüşündedir.[23]

Diğer taraftan Mahkeme iç hukukta tüzel kişiliği haiz olmaları şartını çok katı değerlendirmemektedir.[24] Örneğin, vakıf ya da dernek niteliğinde olmayan dini cemaatler benzeri iç hukukumuz tarafından tüzel kişiliği haiz olmayan kişi topluluklarının da bu

[21] Reisoğlu, **a.g.e.,** s. 172.
[22] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 59172/12, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-165241%22]}, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).
[23] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 37477/11, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22002-13484%22]}, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).
[24] Anayurt, **a.g.e.,** s.167.

grubun görmüş olduğu zarar için AİHM'e başvuru hakkı olduğu kabul edilmektedir. Bu kişi topluluklarının AİHM'e başvuru yapabilmesi ancak grup içerisinden gerçek bir kişinin grup adına başvuruda bulunması ya da grubun gerçek kişi bir temsilciyle temsil edilmesi halinde mümkündür.[25]

Başvuru yapacak grubun kamu tüzel kişisi olması durumunda kamusal yetkilerinden bağışık olarak temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edildiği iddiasındaki tüzel kişiler de başvuru yapabilecekler arasındadır. Ancak kamu hukukundan kaynaklanan yetkilerin kullanılması hususu AİHM tarafından oldukça katı değerlendirilmektedir. Örneğin, 2020 yılında İhsan Doğramacı Bilkent Vakıf Üniversitesi'nin AİHM'e yapmış olduğu başvuru; Türk hukukunda üniversitelerin özerkliği bulunsa dahi bütçe, akademik işleyiş ya da belirli bir sayıdaki öğrenciye kar amacı gütmeden eğitim verme zorunlulukları bulunduğu göz önüne alınarak tam bir özerkliğin bulunmadığı ve vakıf üniversitesinin kamu tüzel kişisine sağlanan üstünlük ve ayrıcalığa sahip olduğu dolayısıyla AİHS'nin 34. maddesine göre hükümet dışı kuruluş olarak kabul edilemeyeceğine hükmetmiştir.[26] AİHM, Türkiye'nin İran tarafından kiralanmış Kıbrıs uyruklu bir gemiye el koymasını konu alan bir diğer kararında ise, AİHS'de öngörülen başvurucunun hükümet dışı kuruluş olması şartının aynı tüzel kişiliğin hem başvurucu hem de şikayet edilen kişi olmasının önüne geçme amacını taşıdığını belirtmiştir.[27] Söz konusu başvuruda sözleşmeye taraf olmayan bir devlete ait şirketin sözleşmeye taraf ülke konumundaki Türkiye'ye karşı yapmış olduğu bir başvuru söz konusudur. Kararda şirketin ihlal özelinde kamusal yetkiler kullanmadığı ve bir kamu hizmeti yürütmediği gerekçeleriyle AİHS'nin 34. maddesi kapsamında hükümet dışı kuruluş kabul edilmesi gerektiğine hükmedilmiştir.[28] Türkiye'nin yapmış olduğu AİHS'ne taraf olmayan devletin başvuru yapamayacağı yönündeki itiraz ise yukarıda açıklanmış olduğu üzere,

[25] Reisoğlu, **a.g.e.,** s.172.

[26] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 40355/14, https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22display%22:[2],%22tabview%22:[%22related%22],%22languageisocode%22:[%22ITA%22],%22itemid%22:[%22001-170117%22]%7D, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).

[27] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 40998/98, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-119398&filename=CASE%20OF%20ISLAMIC%20REPUBLIC%20OF%20IRAN%20SHIPPING%20LINES%20v.%20TURKEY%20-%20%5BTurkish%20Translation%5D%20legal%20summary%20by%20the%20COE%20Human%20Rights%20Trust%20Fund.docx&logEvent=False, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).

[28] Abdullah Ada ve Burkay Can Kara, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Tüzel Kişiler Tarafından Yapılan Bireysel Başvurularda Kişi Yönünden Yetki", **Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2020, 5(1) s.79.

hükümet dışı kuruluşların da Mahkemeye başvuru yapabileceği gerekçesiyle reddedilmiştir. Bu durum somut olay özelinde yapılan bir değerlendirme olup AİHS'ne taraf olmayan bir devletin kamusal yetkiler kullanması halinde yapacağı bir başvuru reddedilmelidir.

Benzer şekilde gerçek kişi için de iç hukukta hakkı ileri sürme ehliyetine sahip olma hususu katı şekilde göz önünde tutulmamaktadır. Örneğin, velayet hakkı anneye verilmiş olan bir çocuk için babanın vasi olarak kimseden izin almasına gerek olmaksızın AİHM'e başvuru yapabileceği kabul edilmektedir.[29] Diğer taraftan yine kimseden izin almaksızın çocuğun kendisinin de bireysel başvuru yapma hakkı bulunmaktadır.[30]

AİHM'e bireysel başvuruda bulunmak için muhakkak başvurucunun hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmiş olması gerekmemektedir. Başvurucunun hak ve özgürlüklerinin zarar görme ihtimalinin bulunması AİHM'e başvuru yapabilmesi için yeterlidir. Ancak kişinin kendini doğrudan alakadar etmeyen bir işlem ya da eylem için başvuru hakkı bulunmamaktadır. Örneğin, evli bir çiftten yalnız birinin hak ve özgürlüklerinin ihlale uğradığı durumda hak ve özgürlükleri ihlal edilmemiş olan eş, ihlale uğramış eş adına bireysel başvuru yapamaz. Yahut kendi hak ve özgürlükleri ihlal edilmemiş olan kişi kamu yararının zarar gördüğünden bahisle AİHM'e başvuru yapamaz.

Bir kişinin sözleşmeye taraf devlet aleyhine başvuru yapabilmesi için o ülkenin vatandaşı olması ya da mutad meskeninin o ülkede bulunması şart değildir. Hatta Hoti/Hırvatistan kararında vurgulandığı üzere vatansız bir kişi dahi AİHM'e başvuru yapabilir.[31] Başvuranın temyiz kudretini haiz olmadığının iddia edildiği bir başvuruda ise Mahkeme, taraflarca sunulan raporlardaki farklılığı da göz önüne alarak yaşam ve sağlık hakkı gibi önemli haklara ilişkin yapılmış başvurunun kayıttan düşürülmesinin

[29] Faik Serhat Ceylan, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru ve İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi", (KÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Falı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük, 2020, s.120.

[30] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No:/ 16143/10, https://serkancengiz.av.tr/fileadmin/articles/G.U._v._Turkey__Turkish_.pdf, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).

[31] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 63311/14, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22002-11934%22]}, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).

başvurucunun önemli bir korumadan yararlanamaması sonucunu doğuracağı gerekçesiyle reddetmiştir.[32]

Diğer taraftan AİHM'e bireysel başvuruda bulunan bir kimsenin karar öncesinde ölmesi durumunda mirasçılarının başvuruya devam etmekte çıkarları bulunması durumunda başvuruya devam edebilirler.[33]

2.2. Menfaatinin Etkilenmiş Olması

AİHS'nin 34. maddesi gereğince Sözleşmeye taraf olan devletlerden birinin sebep olduğu bir eylem sonucunda hak ihlaline uğrayanlar mağdur sıfatıyla AİHM'e başvuru yapabilirler. Başvurucunun hak ihlalinin somut bir olayla gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Soyut olarak bir hukuk kuralı için başvuru yapılamayacak olması ile AİHM'in taraf ülkenin mevzuatını soyut olarak denetlemesinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır.[34]

Mağdurun her zaman bir zararının bulunması gerekmemektedir. Zararın geçici bir etkisi olması ya da muhtemel olması da mümkündür. Bu bakımdan Mahkemenin başvurucunun mağdur olma zorunluluğunu çok katı kriterlere bağlamadığı söylenebilir. Mağdur; dolaylı ya da potansiyel mağdurluk olarak da görülebilir. Hakkı ihlal edilen mağdur bu ihlalden direkt olarak etkilenmişse doğrudan mağdur, kişinin hakları henüz zarar görmemiş olmakla birlikte ileride zarar görme ihtimali bulunuyorsa potansiyel mağdur olduğu kabul edilmektedir. Kişinin hakkı doğrudan ihlal edilmiş olmamakla birlikte mağdur kişiyle özel bir bağının bulunması durumunda kişi dolaylı mağdur kabul edilmektedir.

Sadece doğrudan mağdurların AİHM'e başvurabileceklerinin kabul edilmesi halinde temel hakların etkin şekilde korunamaması ihtimali söz konusu olmaktadır. Bu sebeple Mahkeme, mağdurun başvuru yapabilme şartı genişleterek doğrudan mağdur ile

---

[32] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 32940/08, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-98259%22]}, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).
[33] Ceylan, **a.g.e.,** s. 121.
[34] Kemal Gözler, **Hukuka Giriş,** 15. b., Ekin Yayınevi, Bursa, 2018, s. 508.

özel bir ilişki bulunmasını yeterli kabul etmiştir.[35] Mahkeme dolaylı mağdurların başvurularını somut olayın özelliklerine ve korunan hakka göre belirlemektedir.

AİHS'nin 2. maddesiyle koruma altına alınmış olan yaşam hakkının ihlali için yapılan başvurularda bir kimsenin ölümünde taraf devletin sorumlu olduğu iddiasını ölen kişinin anne ve babası ile yakın aile fertlerinin başvuru yapabilecekleri kabul edilmektedir. Mahkeme, yakın aile ferdinin mutlaka mirasçı konumunda olmasını şart koşmamaktadır. Başvurucunun doğrudan mağdurla yakın ilişkide olması yeterli kabul edilmektedir. Ancak yine yaşam hakkını konu edinen Trivkanovic/Hırvatistan başvurusunda Mahkeme, eski eşin dolaylı mağdur kabul edilmesi için yeterli yakın bağın mevcut olmadığına hükmedilmiştir.[36] AİHM, doğrudan mağdurun kayıp ya da ölmüş olması durumunda dolaylı mağdur kavramını oldukça geniş yorumlama eğilimindedir.

Kişinin kayıp ya da ölmüş olmaması durumunda ise, daha katı bir yaklaşım mevcuttur. Örneğin, AİHS'nin 3. maddesinde koruma altına alınmış olan işkence yasağına ilişkin başvurunun kişinin halen hayatta olması durumunda yalnızca doğrudan mağdur tarafından yapılabileceği kabul edilmektedir. Dzidzava/Rusya başvurusunda belirtildiği üzere işkence yasağının ihlali ile yaşam hakkının bağlantılı olması halinde ise, bu iki hakkın ihlaline ilişkin başvuru dolaylı mağdur tarafından yapılabilmektedir.[37] AİHM yalnız bazı hallerde ölen kişiyle özel bağlantısı bulunan kişinin dolaylı mağdur sıfatını kazanabileceği görüşündedir. Dolaylı mağdurun maddi menfaat dışında manevi bir menfaatinin de bulunması gerekmektedir. Diğer taraftan kişinin başvuru yapmasını zorunlu kılan önemli bir genel menfaat benzeri bir başka nedenin de bulunması şarttır.[38]

AİHM ancak somut olayın özelliklerini değerlendirmesinin ardından bazı koşulların sağlanması halinde yaşayan bir kimseyi etkilemiş olan hak ihlali için başvuru yapılabileceği görüşündedir. Mahkeme İsviçre aleyhine yapılan başvuru sonucu önüne gelen bir olayda ayırtım gücü bulunmayan engelli bir kimsenin vasisi olan annesinin

---

[35] Mustafa Baysal, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuruda Mağdur Kavramı", **Uyuşmazlık Mahkemesinin Kuruluşunun 70. Yılı,** 2015, 5(1), s.212.

[36] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 12986/13, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-174966%22]}, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).

[37] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 16363/07, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-169649%22]}, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).

[38] Barkın Özyurt, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi(AİHM)'nin Dolaylı Mağdur Kavramına Yaklaşımı", **Bilkent İnsan Hakları Merkezi,** 2023, https://ihm.bilkent.edu.tr/tr/blog-4/#footnote_10_1713, (Erişim Tarihi: 07.06.2024), s.4.

AİHS'nin 14. maddesinde koruma altına alınmış olan ayrımcılık yasağının ihlali sebebiyle dolaylı mağdur olarak başvuru yapabileceği yönünde hüküm kurmuştur.[39]

Dolaylı mağdur başvurularından reddine en sık rastlanılan ise, tacirlerin yapmış olduğu başvurulardır. Şirketi etkileyen bir hak ihlalinin şirket sahibi tarafından ileri sürülmesi mümkün değildir. Pek tabii şirket sahibi tacirin şirket tüzel kişiliğiyle birlikte mağdur olabileceği istisnai haller gündeme gelebilir. Bu hallerde şirket ile birlikte mağdur sıfatını tacir de taşıdığından tacirin başvuru yapabilmesi mümkündür. Yalnız şirketin mağdur olduğu bir durumda ise, ancak şirketin kendi adına AİHM'e başvurmasının önünde bir engel bulunduğunun pay sahibi tarafından ispatlanması halinde şirket adına başvuruda bulunulabilir.[40]

Gerek dolaylı gerekse doğrudan mağdurlar için eskiden başvuru yapıldığı andan başvurunun karara bağlandığı ana değin mağduriyetin devam etmesi gerektiği düşüncesi hakimdi.[41] Ancak bu şart AİHM tarafından etkin korunma sağlanabilmesi amacıyla zamanla genişletilmiştir. Uygulamada başvurular sonuçlanmadan ihlalin yerel eller tarafından kaldırılabildiği görülmektedir ve bu ihlallerin ortadan kaldırılmasının hızlanması olumlu bir gelişmedir.[42] Kural olarak ihlallerin ortadan kalkması ile mağdur sıfatı yitirilmeyecek dahi olsa istisnai olarak mağdur statüsü sona erebilir.[43]

2.3. Kabul Edilebilirlik Şartları

AİHM, yapılan bireysel başvuruların kabul edilebilirlik şartlarını sağlayıp sağlamadığının değerlendirmesini yapmasının ardından kabul edilebilirlik şartlarının sağlanmış olması halinde esas incelemesini yapmaktadır. Kabul edilebilirlik şartlarını sağlamayan başvurular ise, esas değerlendirmesinin yapılmasına gerek olmadan reddedilmektedir. AİHS'nin 35. maddesinde sıralanmış olan kabul edilebilirlik şartları uyarınca iç hukuk yollarının tüketilmesinin ardından dört ay içerisine AİHM'e başvuruda bulunulması, başvurucunun ismini içermesi, başvurunun AİHM ya da bir başka

[39] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 65550/13, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-12246%22]}, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).
[40] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Practical Guide on Admissibility Criteria, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2432020134515Admissibility_guide_ENG.pdf, (Erişim Tarihi: 07.06.2024), s. 14.
[41] Ören, **a.g.e.,** s. 41.
[42] Gözler, **a.g.e.,** s. 509.
[43] Baysal, **a.g.e., s**. 221-224.

uluslararası çözüm merciinde daha önceden görülmemiş olması, başvuru hakkının kötüye kullanılmaması ve başvurucunun önemli bir zarar görmüş olması gerekmektedir.

AİHM, kabul edilebilirlik koşullarının sağlanmadığına başvurunun her aşamasında hükmedebilir. Bir başvurunun esas incelemesine geçilmiş olması o başvurunun kabul edilebilirlik koşullarını sağlamadığı için reddedilmesini engellemez. AİHM'e yapılan başvuruların yüzde doksanından fazlasını kabul edilebilirlik şartlarını sağlamadığı için reddedilmektedir.[44] Bu sebeple kabul edilebilirlik koşullarının ve konumuz özelinde iç hukuk yollarının tüketilmesi şartının ayrıntılı olarak incelenmesi yerinde olacaktır.

2.4. Usule İlişkin Şartlar

Usule ilişkin en önemli şart iç hukuk yollarının tüketilmesi şartıdır. Usule ilişkin diğer bir şart ise, iç hukuk yollarının tüketilmesinin ardından dört ay içerisinde başvurunun yapılmış olmasıdır. Bu süre AİHS'ne ek 15 Numaralı Protokolün tüm taraf devletler ile imzalanmasıyla birlikte 2022 yılında altı aydan dört aya indirilmiştir.[45] Başvurunun isimsiz olması, derdest olması ve başvuru hakkının kötüye kullanılması da diğer usule ilişkin şartlardandır.

2.4.1. İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi Şartı

AİHS'nin 35. maddesinin ilk fıkrasında bireysel başvuruda bulunabilmek için tüm iç hukuk yollarının tüketilmesi gerektiği düzenlenmiştir. Bu sebeple AİHM'e bireysel başvuru için ilk ve temel şartın iç hukuk yollarının tüketilmesi olduğu söylenebilir.

Tüm iç hukuk yollarının tüketilmesi şartı, kaynağını uluslararası teamül hukukundan almaktadır. Öyle ki başvuru öncesinde tüm iç hukuk yollarının tüketilmesi şartı birçok bölgesel ve uluslararası belgede ön koşul olarak belirtilmiştir. Gerek Adalet Divanı gerekse Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de söz konusu şartın varlığı görülebilir. BM Antlaşması'nın 2. maddesinde de bir devletin diğer bir

[44] Ören, **a.g.e,** s. 44.
[45] Yargıtay Başkanlığı, Genel Haberler, https://www.yargitay.gov.tr/index.php/item/1570/avrupa-insan-haklari-mahkemesine-aihme-basvuru-suresi-1-subat-2022den-itibaren-6-aydan-4-aya-indirildi#:~:text=Avrupa%20%C4%B0nsan%20Haklar%C4%B1%20S%C3%B6zle%C5%9Fmesine%20(A%C4%B0HS,%C5%9Eubat%202022'de%20y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BC%C4%9Fe%20girecektir., (Erişim Tarihi: 22.08.2024).

devletin iç işlerine karışma hakkının bulunmadığı düzenlenmiştir. Bu da iç hukuk yollarının tüketilmesi şartıyla bağlantılı olarak devlet egemenliğinin gereğidir.[46] Elbette bir devletin iç hukuk yollarının tüketilmesi şartından vazgeçmiş olması durumunda o ülkenin iç hukuk yollarının tüketilmediğini ileri sürmesi veya bireysel başvuru hakkını kabul etmiş olması halinde bireysel başvuru yapılması ile kendi iç işlerine karışıldığı savunmasında bulunamayacağı açıktır.[47]

Tüm iç hukuk yollarının tüketilmesi şartının uluslararası belgelerde sıklıkla görülmesinin altında yatan sebep; insan haklarının uluslararası boyuttaki korumasının ikincil nitelikte olmasıdır.[48] Kimi yazarlar ise bu şartın, Mahkeme tarafından taraf devletlerin egemenliği ve yargı erklerinin yetkisine saygıdan kaynaklandığını vurgulamaktadır.[49] Diğer taraftan bu şart, devletler arası başvurular için de aranmaktadır. Bu durumlarda Mahkeme, iç hukuk yollarının tüketilmesi şartına çok daha esnek bir açıdan yaklaşmaktadır.[50]

Taraf devletlerden bazıları bu şarttan vazgeçebilmektedir. İç hukuk yollarının tüketilmesi gerek bireysel gerekse uluslararası başvurular için şart koşulmuş olsa da ihlal iddiasının devletlerarası olması halinde bu şarttan feragat edilebilir. Bu durumda taraf devletin AİHS'ye aykırılık iddiasına maruz kalması halinde AİHM iç hukuk yollarının tüketilmesi şartını değerlendirmeye almayacaktır.[51] Bu feragat ile başvurunun daha hızlı çözümüne katkı sağlanmış olunmaktadır. İç hukuk yollarının tüketilmesi şartından feragat edilebilmesinin bir sebebi de bu şartın kamu düzenine ilişkin olmamasıdır. Şartın bir amacı da devletlerin iç hukukuna müdahale edilmemesi olduğundan zaten ilgili devletin

---

[46] Abdülkadir AKIL, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (Milli Hukuk Sistemlerinin Avrupa Denetimine Tabi Tutulması), Kâtip Yayınevi, İstanbul. 2023. s.34.

[47] Malcolm Shaw, **International Law,** b. 5., 2003, England, Cambridge University Press, s. 254.
[48] Ören, **a.g.e.,** s. 45.
[49] Ören, **a.g.e.,** s. 42.
[50] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 13255/07, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-153637&filename=CASE%20OF%20GEORGIA%20v.%20RUSSIA%20, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).
[51] Yasemin Özdek, **Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye,** 1. b., Ankara, TODAİE Yayımları, s. 56.

bu şarttan vazgeçmesi durumunda o devletin iç meselesine müdahale edildiğinden bahsedilemeyecektir.[52]

İç hukuk yollarının tüketilmesinin başvuru şartı olduğundan yalnız AİHS'de değil diğer birçok uluslararası sözleşmede yer aldığından bahsedilmiştir. Buna göre uluslararası örf ve adet hukukunun bir gereği olarak uluslararası bir mercie başvurulmadan önce iç hukukta bulunan ve çözüm yolu olabilecek tüm yolların tüketilmiş olması gerekmektedir. Ancak iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralının usul hukuku kuralı mı, maddi hukuk kuralı mı yoksa her iki hukuk alanını da ilgilendiren karma bir kural mı olduğu yönünde doktrinde görüş ayrılıkları bulunmaktadır.[53] Çalışmamızın sınıflandırılmasından da anlaşılabileceği üzere kanaatimizce bu şart, usule ilişkindir. Öyle ki henüz başvurunun esasına dahi girilmeden reddedilmesini sağlayabilecek bu şartın usul kuralı olduğu açıktır.

2.4.1.2. Şartın Amacı

Yukarıda da açıklanmış olduğu üzere iç hukuk yolları tüketilmeden başvuru yapılamamasının altında yatan sebep AİHS'in sağladığı hukuki korumanın ikincil nitelikte olması ve AİHM'in devletlerin egemenliği ile yargı makamlarına duyduğu saygıdan kaynaklanmaktadır. Bu şartın amacı, taraf devletlere temel hak iddialarını önleme ve giderim imkanının sağlanmasıdır. Sözleşmenin 35. maddesinin ilk fıkrası ile getirilen bu şart aynı zamanda devletlerin etkin başvuru yolu sağlama yükümlülükleriyle de yakından ilişkilidir. Bu şart ile hak ihlali iddiasını düzeltebilme şansı taraf devlete tanınmış olur. AİHS'nin korumasının ikincil nitelikte olmasından anlaşılması gereken ise, temel hak ve özgürlüklerin korunması açısından ilk sorumluluk sahibi tarafın taraf devlet olmasıdır. Ancak taraf devlet tarafından hak ve özgürlük ihlaline son verilmemesi durumunda AİHM'e başvurulabilir.

AİHM, Selmouni/Fransa kararında iç hukuk yollarını tüketme şartıyla ilgili olarak, devletlerin iç hukukları içerisinde uyuşmazlıkları çözme imkanına sahip olmadan

[52] Mehmet Ali Zengin, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Dava Sonuçlandırma Yöntemleri", (AYBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2013, s. 67.
[53] Ulvi Darendeli, "Exhaustion Of Domestic Remedies Principle In Applying To European Court Of Human Rights", (BÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği İlişkileri Yönetimi Anabilim Dalı Yayımlanmaış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011, s. 6.

önce devletler arası bir merci önünde eylemlerinden dolayı hesap vermekten muaf tutulduklarını belirtmiştir.[54] Bu karar ile birlikte başvuruculaların AİHM'e başvuru yapma amacında olmaları halinde bile ihlalin özünün iç hukukta ileri sürülmüş olması gerektiği ile iç hukuk başvurusunun yetkili ve görevli mercie yapılması gerektiği de vurgulanmıştır.

Diğer yandan AİHS ile koruma altına alınmış haklardan birini ihlal etmiş olan taraf devlet, bu ihlali gerçekleştiren davranışının iç hukukuna uygun olduğu savunmasıyla sorumluluktan kurtulamaz. Nitekim taraf devletin iç hukukuna uygun davranmış olması, uluslararası yükümlülüklerini ihlal etmesine gerekçe yapılamaz. Aksi halde Sözleşme'nin bazı hükümlerini dolanmak isteyen bir taraf devlet, iç hukukuna Sözleşme'ye aykırı hükümler koyarak çok kolay biçimde Sözleşme hükümlerini dolanabilir ve dolayısıyla yükümlülüklerinden kaçınabilirdi.

1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 27. maddesi, bir ülkenin uluslararası bir anlaşmaya uygun davranmamanın gerekçesi olarak kendi iç hukuk hükümlerine uygun davranmış olmasını gösteremeyeceğini düzenlemektedir. Aynı Sözleşme'nin 46. maddesinde ise, taraf devletin bir uluslararası anlaşmaya aykırı iç hukuk normları getirmesinin anlaşmayla artık bağlı olmama ya da aykırı maddelere çekince koyma iradesi taşımadığını düzenlemektedir.

İç hukuk yollarının tüketilmesi şartının amacı aynı zamanda taraf devletlerin iç hukukundaki ihlallerin önlenmesidir. Öyle ki Sözleşmenin 13. maddesinde koruma altında olan hak ve hürriyetlerinin ihlal edildiği iddiasında olan herkesin, ihlalin devlet eliyle gerçekleşmiş olması halinde bile iç hukukta etkili başvuru hakkını haiz olduğunu düzenlemektedir. İç hukuk yollarının tüketilmesi şartı aslında iç hukukta etkin başvuru yollarının bulunduğu varsayımına dayanmaktadır. Nitekim Sözleşmeyle taraf devletlere getirilmiş yükümlülüklerden biri de hükümlerin iç hukuka adapte edilip edilmemesinden ziyade, hak ihlali iddiasına karşın etkili bir başvuru yolu sağlanmasıdır.

AİHS'nin sağladığı koruma her ne kadar ikincil de olsa iç hukukta herhangi bir başvuru yolu bulunmadığında, başvuru anlamsız şekilde aşırı uzadığında ya da etkili bir

[54] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 25803/94, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58287%22]}, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).

çözüm sağlamayacağı zaten kestirilebilir olduğunda iç hukuk yoluna başvurulması gerekmemektedir.

Diğer taraftan bu şartın olmadığı düşünüldüğünde AİHM'in iş yükünün inanılmaz şekilde artacağı ve yargılamaların hakkaniyetsiz sonuçlar doğurması muhtemeldir. Nitekim bir kimse taraf devletin ihlali giderim yollarını tüketmeden AİHM'e başvurması ve hak ihlali iddiasının haklı bulunması halinde taraf devletin başvuru giderlerine katlanması gerekecektir. Mahkemeye yapılan başvuruların istatistiki olarak en büyük ret sebebinin iç hukuk yollarının tüketilmemesi olduğu göz önüne alındığında ise, bunun şart kılınmaması halinde AİHM'in iş yükünün hayli artacağı görülebilir.[55]

2.4.1.3. Şartın Uygulanması

Tüketilmesi gereken hukuk yollarını iç hukuk yolları ve uluslararası hukuk yolları olarak ikiye ayırabiliriz. Başvuru öncesinde iç hukuk yollarının tüketilmesi şarttır. Aynı konuya ilişkin bir uluslararası hukuk yoluna başvurulması ise, yine Sözleşmenin 35. maddesi uyarınca başvurunun reddi sebebidir. Başvurulan hukuk yolunun uluslararası ya da ulusal bir hukuk yolu olduğunun tespitinde AİHM; başvurulan yargı erkinin hukuki niteliği, yetkilerinin kapsamı ve hukuk sistemindeki konumu benzeri değerlendirmeler yaparak belirleyecektir.[56]

Taraf devletlerin temel hak ve özgürlükleri korumak için uygulamakta olduğu çeşitli yollar bulunmaktadır. Bu yollar; yargısal, yönetsel ya da siyasi yol olabilmektedir. Hak ihlalinin çözümü için yasama organına bir başvuru yapılması halinde siyasi yol öngörüldüğü söylenebilir. İç hukukta dilekçe hakkı kullanımı, cumhurbaşkanına af talebinde bulunulması veya devlet yetkililerine istekleri iletme benzeri bir yol öngörülmüş olması halinde AİHM bu yolların tüketilmemesini iç hukuk yollarının tüketilmesi şartının ihlali olarak kabul etmemektedir.[57] Ancak bir idari makama başvuru yapılmasının iç hukukta zorunlu kılınmış olunması durumunda söz konusu idari makama başvuru yapılması gerekmektedir. Başvuru sonucunun bağlayıcı olmaması, başvurunun etkin olmaması ya da başvuru sonucunun yalnız tavsiye niteliğinde kalacağı durumlarda ise, bu yolların tüketilmesinin zorunlu olduğundan bahsedilemez. Kamu baş denetçisine

[55] Ören, **a.g.e.,** s. 41.
[56] Gözler, **a.g.e.** s. 512.
[57] Özdek, **a.g.e.,** s. 57.

başvurunun zorunlu kılınması buna örnek teşkil etmektedir. Tüketilmesi şart olmayan bu yollara başvuru yapılması AİHM'e başvuru yapılması için belirlenmiş olan dört aylık süreyi kesmez ya da sürenin durmasına sebep olmaz.

Kısacası başvurucu AİHM'e başvurmadan önce iç hukuktaki hak ihlalini önlemek için etkin yolların hepsini tüketmek zorundadır. Buna idari makamlara şikayet de dahildir. Meğer ki bu yol hak ihlalinin telafisi için elverişli bir yol olsun. Hak ihlalinin telafisi için zaten yetersiz olduğu başvurudan önce görülebilen yolların tüketilmesine gerek bulunmamaktadır. Örneğin, iç hukuktaki bir başvuru yolunun yalnız usulen inceleme yapabilecek konumda olması ve işin esasına girme yetkisinin bulunmaması halinde başvuru, bu iç hukuk yolunun tüketilmemiş olduğu gerekçesiyle reddedilmez.[58] İç hukukta yetkisiz ya da görevsiz bir mahkemeye başvurma, süresi geçtikten sonra başvuru yapılması gibi gerekçelerle reddedilmiş başvuruya dayanılarak iç hukuk yollarının tüketilmiş olduğu savunulamaz. Benzer şekilde iç hukuk yoluna yapılan bir başvurunun geri çekilmesi ya da takipsiz bırakılması da tüketilmiş olduğu sonucunu doğurmaz.

İç hukuk yollarının tüketilmiş olması şartından anlaşılması gereken yalnız iç hukuk yollarına başvurulmuş olması değildir. İç hukukta yapılan başvuruların karara bağlanması ve ihlalin telafisi bakımından bir çözüm yolu sunmamış olması gerekmektedir.

Yargısal yolların ise, tamamının başvurudan önce tüketilmiş olması gerekmektedir. Yalnızca ilk derece mahkemesine başvurulmuş olması, istinaf ve temyiz yollarına başvuru yapılmaması iç hukuk yollarının tüketilmediği anlamına gelir. Hatta başvuru imkanı mevcutsa Anayasa Mahkemesine bireysel başvurunun da yapılmış olması gerekmektedir.

İleride de ayrıntılı olarak inceleneceği üzere temyiz ya da istinaf benzeri bir kanun yoluna başvurulmasının şart olabilmesi için bu kanun yollarına başvuru sonrasında ihlalin giderim olanağının bulunması gerekmektedir. Diğer bir deyişle Yargıtay'ın yerleşik içtihadı başvurunun reddedileceğini gösteriyorsa bu halde temyiz bir iç hukuk yolunu tüketme şartı olarak değerlendirilmemektedir. Genel olarak mevcut olmasına rağmen hak

[58] Zengin, **a.g.e.,** s. 54.

ihlalini gidermeyeceği başvuru öncesinde kestirilebilen iç hukuk yollarının tüketilmesi şart koşulmamaktadır.

Diğer taraftan başvurucunun iç hukuk yollarından birine yaptığı başvurusunun iç hukuktaki usul kurallarına uyulmamış olduğu gerekçesiyle reddedilmiş olması halinde iç hukuk yollarını tükettiğinden bahsedilemez. Nitekim bu ihtimalde başvurucunun kendi hatasından kaynaklanan bir sebeple başvurusunun esası incelenememiştir. İç hukuk yolunun tüketildiğinden bahsedilmesi için başvurunun esasının incelenmiş olması gerekmektedir.[59]

AİHM, iç hukuk yollarının tüketilmesi şartını katı ve basmakalıp biçimde uygulamamaktadır. Somut olayın gerekleri çerçevesinde kuralın esnetilebilmesi mümkündür. Örneğin, Mahkeme bir kararında taraf ülkedeki en yüksek mahkemenin dahi tüketilmesini şart koşmadığı bir başvuru yolunun AİHM tarafından tüketilmesinin beklenmesinin hakkaniyete uygun olmayacağı değerlendirmesinde bulunmuştur.[60]

Hukukumuzda, yalnız ceza davaları için başvurulabilen ve olağanüstü bir kanun yolu olup, istinaf kanun yolunun yürürlüğe girmesi ile birlikte ortadan kalkan karar düzeltme ise iç hukuk yollarının tüketilmesi şartının sağlanması için tüketilmesi gereken bir yol değildir. AİHM; Zarakolu/Türkiye kararında, karar düzeltme yolunun kesinleşmemiş bir karar için uygulandığı ve olağan bir kanun yolu niteliği taşıdığı durumda dahi tüketilmesi zorunlu bir kanun yolu olmadığına hükmetmiştir.[61] Hükmün gerekçesinde yargılamanın yine aynı yargı erki tarafından yapılacağının etkili bir müracaat yolu olmasını engellediği çıkarımı yapılmıştır. Kanaatimizce karar düzeltmesi yolunun olağan kanun yolu olduğu göz önüne alınarak tüketilmesi gereken iç hukuk yollarından sayılmalıdır. Karar düzeltilmesi yolu yeni bir dava olmayıp verilmiş kararın tekrar incelenmesi niteliğindedir. Bu yola başvurunun sonucunda hak ihlalinin giderimi

---

[59] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 30614/15, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-159163%22]}, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).

[60] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 57325/00, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-119646&filename=CASE%20OF%20D.H.%20AND%20OTHERS%20v.%20THE%20CZECH%20REPUBLIC%20-%20%5BTurkish%20Translation%5D%20legal%20summary%20by%20the%20COE%20Human%20Rights%20Trust%20Fund.pdf&logEvent=False, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).

[61] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 24761/94, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-1997&filename=001-1997.pdf, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).

için ihtimal bulunmaktadır. AİHM'in ileri sürmüş olduğu üzere aynı yargı erkinin aynı olayı tekrar inceleyecek olması muhakkak aynı kararı yineleyeceği anlamına gelmez. Diğer taraftan kararın kesinleşmesi için bu yolun sonucu beklenmesi gerekildiğinden ve dört aylık sürenin kararın kesinleşmesinin ardından başladığı göz önüne alındığında bu yolun sonuçlanmasının beklenmesi bir hak kaybına sebebiyet vermeyecektir.

Olağan üstü başvuru yollarından olan yargılamanın yenilenmesi ise, kesinleşmiş bir mahkeme kararının sonradan elde edilen deliller ve benzeri sebeplerle hakkaniyete aykırı sonuçlar meydana getirmesi nedeniyle kesin kararın kaldırılarak davanın yeniden görülmesi usulüdür. Bu yol, olağan kanun yollarından olmadığı için tüketilmesi gereken iç hukuk yollarından biri de değildir.

Anayasa Mahkemesine (AYM) bireysel başvuru yolu ise, Türkiye'de 2012 yılının sonlarında uygulanmaya başlanmıştır. AYM'ye bireysel başvurunun mümkün olduğu taraf diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemiz için de AYM'ye bireysel başvuru yolu tüketilmeden AİHM'e başvuru yapılamamaktadır. Türk hukuku için başvuru imkanı bulunması durumunda tüketilmesi gereken son iç hukuk yolu AYM'ye bireysel başvurudur. AYM'ye bireysel başvuru yapılmadan Mahkemeye başvuru yapılması durumunda iç hukuk yolları tüketilmemiş olduğu gerekçesiyle başvuru reddedilecektir.[62] Buradan da anlaşılabileceği gibi yalnız bir yargı yolundan ret cevabı alınması AİHM'e başvuru yapabilmek için yeterli değildir. İç hukuk yollarının tamamen tüketilmiş olması gerekmektedir.

Kimi zaman ise, yargısal nitelikte olmayan ön veya ara başvuru yollarının ve kanunda öngörülmüş ise idari başvuru yollarının da tüketilmesi gerekmektedir.[63] Örneğin, 6384 sayılı Kanunun usulünce kurulmuş olan ve AİHM'e yapılması muhtemel olan başvuruların, başvuru öncesinde tazminat ödeme yoluyla çözümünü amaçlayan Tazminat Komisyonu'na başvuru yapılması da tüketilmesi gereken iç hukuk yollarındandır. Diğer taraftan Zarar Tespit Komisyonları, Olağanüstü Hal İşlemlerini

[62] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 56511/16, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-170818%22]}, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).

[63] Münci Özmen, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) Bireysel Başvuru, AİHM Kararlarına Karşı Başvuru Yolları ve AİHM Kararlarının İcrası ile İlgili Pratik Bilgiler" **Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2018, 3(1), s. 4.

İnceleme Komisyonuna başvurular da tüketilmesi gerekli ön veya ara iç hukuk yolları örneklerindendir.

Kimi zaman ise, hak ihlalinin dolaylı olarak ileri sürülmüş olması iç hukuk yollarının tüketilmiş olması şartı açısından yeterli kabul edilmektedir. İç hukuk yollarının tüketilmesi iddiasında bulunacak ve bunu ispatla yükümlü olan taraf devlettir. Taraf devletin iç hukuk yollarının tüketilmediğini kanıtlaması halinde ise, ispat yükü yer değiştirerek başvurucuya geçer.[64]

AİHM gerekli bilgi ve belgelerin taraflardan temin edilmesinin ardından iç hukuk yollarının tüketilip tüketilmediğine ilişkin değerlendirmeyi yapar. Mahkeme taraflarca ileri sürülmemiş olsa dahi iç hukuk yollarının tüketilmesi şartının gerçekleşip gerçekleşmediğini re'sen değerlendirir.[65]

Tüketilmesi gereken iç hukuk yolları AİHM'e başvuru tarihinden sonraki bir zamanda kurulmuşsa kişinin bu gerekçeyle iç hukuk yollarını tüketmediğinden bahsedilemez. Bir iç hukuk yolunun yeni olması da başvurulmaması için haklı sebep oluşturmamaktadır. AİHM bu durumu konu edinen bir kararında, yeni oluşturulan iç hukuk yoluna başvuru yapılmamasının iç hukuk yolunu tüketmeme kabul edileceğini ve bir hukuk yolunun yeni açılmış olmasının etkin olmadığı anlamına gelmediği gerekçesiyle başvurunun reddine hükmetmiştir. Hatta Mahkeme, mevcut ancak kapalı olan bir iç hukuk yolunun başvurudan sonra açılması halinde dahi istisnai olarak bu iç hukuk yolunun tüketilmesi gerektiğine hükmedilmiştir. Çatal/Türkiye başvurusunda her ne kadar başvuru anında bir hukuki yol bulunmasa dahi başvurucu ihraç edilen hakim Çatal'ın daha sonra getirilen Danıştay'a ihraca ilişkin iptal davası açılma yoluna başvurması gerektiğine hükmedilmiştir.[66] Genel anlamda başvurunun esasına geçilmeden henüz kabul edilebilirlik incelemesinin sürmesi esnasında yeni bir iç hukuk yolunun ortaya çıkması durumunda Mahkeme tarafından bu yolun da tüketilmesi gerektiğine ilişkin karar verilmektedir.

---

[64] AHİM, Uygulama Rehberi, s. 27.

[65] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 617/59, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-73435%22]}, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).

[66] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 2873/17, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?li.brary=ECHR&id=003-5652462-7158778&filename=CEDH.pdf, (Erişim Tarihi: 09.08.2024).

Diğer taraftan başvurucunun deneyim eksikliği, mali durumunun yetersiz olması, maluliyeti ya da yaşlılığı yahut avukatının hatasından kaynaklı olarak iç hukuk yollarını tüketmemiş olması başvurunun kabulü için haklı sebep oluşturmaz.[67] Bu gerekçelerle iç hukuk yolları tüketilmeden AİHM'e yapılan başvuru reddedilecektir.

2.4.1.4. Olağan, Erişilebilir, Uygun ve Etkin İç Hukuk Yolu Olma Şartı

Tüketilecek iç hukuk yolunun olağan, erişilebilir, uygun ve etkili olma şartlarını ihtiva etmesi gerekmektedir. Yukarıda da açıklandığı üzere kişinin olağanüstü bir iç hukuk yoluna başvurmamış olması başvurunun reddi sebebi değildir. Olağan iç hukuk yolundan anlaşılması gereken; başvurucunun doğrudan başvurabileceği ve nihai yargı kararının elde edilebilme ihtimalinin bulunmasıdır.

İç hukuk yolunun etkin olması ise, ihlalin giderilebilmesi için makul bir beklenti yaratabilecek nitelik taşımasıdır.[68] Birden fazla etkin iç hukuk yolunun bulunması durumunda ise, başvurucunun bunlardan yalnızca birini kullanması yeterli görülmektedir. Başvurucu bu halde iddia ettiği hak ihlalinin giderilmesini sağlamada daha etkili olacağına kanaat getirdiği yolu seçerek bu yola başvuracaktır. Bu yolun tüketilmesinin ardından aynı amacı taşımakta olan diğer etkin yolun tüketilmesi şartı ortadan kalkar.[69] Etkin iç hukuk yollarının tüketilmiş olması için iç hukuk başvurusunda AİHM başvurusundaki şikayetleri ileri sürmüş olması gerekmektedir.

AİHM'e başvuru konusu edilen iddiaların aynı şekle ve açıkça iç hukukta ileri sürülmüş olması şart koşulmamaktadır. Ancak şikayet konusu iddiaların en azından özünün iç hukuk başvurusu esnasında ileri sürülmüş olması gerekmektedir. Yani başvurucu direkt olarak AİHS'de korunma altına alınmış haklarından ihlal edildiği iddiasında olduğu hakkı açıkça belirtmemiş dahi olsa başvurusunun özünden bu hakkın ihlali iddiası anlaşılmalıdır. Örneğin, AİHS'nin ilgili maddesi zikredilmemiş dahi olsa Anayasa'da yer alan eş değer bir hakkın ihlal edilmiş olduğunun iddia edilmiş olması

---

[67] Ören, **a.g.e.,** s. 43.

[68] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 26065/06, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-156181&filename=CEYLAN%20v.%20TURKEY%20-%20%5BTurkish%20Translation%5D%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Justice.pdf, (Erişim Tarihi: 11.08.2024).

[69] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 17056/06, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-95031&filename=001-95031.pdf&TID=aauoturhlg, (Erişim Tarihi: 11.08.2024).

yeterlidir.[70] Aksi halde taraf devlete bir hak ihlalini önleme ve düzeltme imkanı sağlanmamış olacak ve iç hukuk yollarının tüketilmiş olduğundan bahsedilemeyecektir.

İç hukuk yollarının tüketilmesi şartı başvurucuların doğrudan başvurma imkanları olan ve hem teorik hem pratik anlamda etkin olan mevcut ve olağan başvuru yollarının tüketilmesinden ibarettir. Başvurucunun ihlal iddiasını telafi etme imkanı bulunmayan iç hukuk yollarının etkin olduğundan bahsedilemez.

Yukarıda da açıklanmış olduğu üzere olağanüstü iç hukuk yollarının tüketilmesi şart değildir. Benzer şekilde ihtiyari olarak idari makamın takdirine bağlı olan bir yolun da etkin bir iç hukuk yolu olarak değerlendirilmesi mümkün değildir.

Başvurucunun olağan olmayan yahut etkin olmadığı ilk bakışta belli olan bir iç hukuk yoluna başvurması hasebiyle AİHM'e başvuru süresi olan dört aylık süreyi geçirmesi durumunda başvurunun süresinin geçtikten sonra yapıldığı gerekçesiyle reddedilmesi gündeme gelebilir.[71]

Başvurunun uygun olması şartı ise, her başvuru özelinde somut olayın özellikleri göz önünde tutularak belirlenecektir. Örneğin, yaşam hakkının ihlali ya da işkence yasağının ihlali iddiasıyla yapılan bir başvurunun muhakkak suçluları yakalama ve cezalandırmaya yönelik yapılması gerekmektedir. Bu hakların ihlaline ilişkin olarak suçluların cezalandırılması talebini içermeyen ve sadece tazminat talepli iç hukuk yollarının uygun kabul edilmesi mümkün değildir. Öyle ki bu gibi başvurularda, ihlalin giderilmesi talep edilirken esas amaç tazminat elde edilmesi değil, suçluların cezalandırılması olmalıdır. Bu sebeple başvurucunun yalnız parasal fayda elde etme amacıyla esas hak ihlalinin giderimini talep imkanı bulunurken bunu talep etmeyerek yalnız tazminat başvurusunda bulunduğu başvuruların kabul edilmesi uygun değildir.

Başarısız olacağı kesin olmayan bir iç hukuk yoluna sırf başvurucunun başarısız olacağını düşünerek başvurulmamış olması durumunda ise, iç hukuk yollarının tüketilmesi şartı sağlanmamıştır. Ancak bazı istisnai hallerde başvurucu iç hukuk yollarını tüketme kuralından muaf sayılabilir. Mesela, tekrarlayan bir fiilden oluşmakta

[70] Şeref Gözübüyük, **Bireysel Başvuru ve İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi,** İnsan Hakları Yıllığı, TODAİE, 1987, 9(Özel), s. 10.
[71] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 44898/10, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-165032%22]}, (Erişim Tarihi: 11.08.2024).

olan idari uygulamanın söz konusu olması halinde taraf devlet yetkililerinin bu durumu görmezden gelmesi başvurulacak iç hukuk yollarından da sonuç elde edilemeyeceği anlamına geliyorsa iç hukuk yolları tüketilmeden de Mahkemeye başvuru yapılabilir. Bu husus, aynı bölümüm ilerleyen kısmında ve ayrıca çalışmanın Etkisizlik başlıklı 3.4.2.1. numaralı başlığında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Diğer taraftan iç hukuk yollarının iç hukuktaki usul hukuku kurallarına uygun şekilde tüketilmesi gerekmektedir. Bu konuya ilişkin olarak 1983 yılında AİHM önüne gelen Cardot/Fransa başvurusu oldukça açıklayıcı niteliktedir.[72] Başvuruya ilişkin olarak taraf devlet, iç hukuk yollarına başvurulmuş olsa dahi başvurunun özünü oluşturan meselenin iç hukuk yolları kullanılırken ileri sürülmediği savunmasında bulunmuştur. Başvurucu ise, temyizde dahi bulunarak iç hukukta gidebileceği tüm yollara gitmiş olduğu savunmuştur. Başvurucunun temyiz başvurusu ise, iç hukuktaki süreye uygun yapılmadığı gerekçesiyle esas incelemesine geçilmeden reddedilmiştir. AİHM, daha sonra kendisine başvuru amacı ile iç hukuk yolları tüketilmiş olması durumunda dahi başvurucunun iç hukuktaki başvuruları esnasında ihlal iddiasında olduğu hakların en azından özünün, taraf devletin usulü şartlarına uygun olarak ileri sürmesi gerektiğini belirtmiştir. Gerçekten de taraf devletin ihlali giderebilmesi için bu şarttır. Mahkeme de taraf devletin mahkemelerine ihlalin önlenmesi ya da düzeltilmesi için fırsat sağlanmadığını belirtmiştir. AİHM, iç hukuk yollarına her ne kadar başvurulmuş olsa da temyiz aşamasında başvuru konusu ihlalin özünün inceleme konusu yapılmadığı için iç hukuk yollarının tüketilme şartının sağlanmadığına karar vermiştir. Söz konusu karar AİHM tarafından oy çoğunluğuyla verilmiştir. Aksi yönde oy kullanan hakimlerden biri, temyize başvurulurken verilen dilekçede zaten ihlal konusu hakka değinildiğinin altını çizmiştir. İhlal konusunun da başvurucuya duruşma esnasında savunma hakkı sağlanmaması olduğu düşünüldüğünde zaten temyiz dilekçesiyle taraf devlete hakkın ihlalinin giderimi için bir fırsat sunulduğu açıktır. Nitekim taraf devletin sağlamakla yükümlü olduğu bir hakkın ihlali iddiası ona bildirilmiştir. Aksi yönde oy kullanan hakimin görüşüne göre, temyiz mahkemesinin re'sen incelemede bulunarak savunma hakkının ihlal edilip edilmediğini araştırması gerekmekteydi, hakime göre iç hukuk

[72] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 11069/84, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22cardot%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-62274%22]}, (Erişim Tarihi: 11.08.2024).

yollarının tüketilmediği iddiası yersizdir ve AİHM'in başvurunun esasını incelemesi gerekmektedir.

Süresi geçtikten sonra yapılan bir başvurunun değerlendirmeye alınması gerektiğini savunmak mahkemelerin iş yükünü arttıracak ve neredeyse davaların ilerlemesini imkansız hale sokacaktır. Hukuk bir kurallar bütünü olduğundan usul, esastan önce gelir. Usul kurallarına uygun olmayan bir başvurunun mahkeme tarafından re'sen değerlendirilmesi gerektiğini savunmak hukuk sistemini kuralsız ve düzensiz bir hale getirecektir. Bu sebeple aksi yönde oy kullanan hakimin görüşüne katılmak mümkün değildir. AİHM'in iç hukuk yollarının tüketilmemiş olduğu gerekçesiyle başvuruyu kabul edilemez bulduğu kararına katılmaktayız.

Benzer bir durum AİHM'in 2005 yılında incelediği Michalak/Polonya başvurusunda görülmektedir.[73] Polonya vatandaşı olan başvurucu, açmış olduğu davanın makul süresini aştığını ancak buna ilişkin olarak şikayetini sürebileceği etkin bir iç hukuk yolu bulunmadığını iddia etmiştir. Taraf devlet benzer şekilde iç hukuk yollarının tüketilmediğini ileri sürerek başvurunun kabul edilebilirlik kriterlerini karşılamadığı savunmasında bulunmuştur. Diğer yandan Polonya'da etkin başvuru hakkının ihlal edildiği iddiası ile tazminat davası açmak mümkünken başvurucu bu yola başvurmamıştır. Nitekim Polonya devleti, AİHM'e yapılan başvuru sayısını azaltma maksadıyla kısa bir süre önce söz konusu tazminat davası açma yolunu hukuk sistemine dahil etmiş bulunmaktaydı. Başvurucu, getirilen tazminat yolunun henüz çok yeni olduğu gerekçesiyle etkinliğinin tespit edilmesi imkanının bulunmadığını ileri sürerek bu çarenin tüketilmesi gereken bir yol olarak kabul edilemeyeceğini savunmuştur. Diğer yandan başvurucu, yalnız tazminat yoluyla hak ihlalinin giderilmesinin sağlanamayacağını da belirtmiştir. Başvurucuya göre her ne kadar aksi savunulabilecek olsa da Polonya iç yasaları gereğince takdir edilebilecek maksimum tazminat miktarı dahi AİHM'in içtihatlarına göre çok düşük kalmaktadır ve yerel mahkemeler maksimum tazminatın çok altındaki miktarlarda tazminata karar verme eğilimindedirler.

AİHM, başvuruya ilişkin olarak yaptığı değerlendirmede iç hukuk yollarının tüketilmesi şartının amacının taraf devletin uluslararası sorumluluğu doğmasından önce

[73] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 24549/03, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-68477&filename=001-68477.pdf, (Erişim Tarihi: 11.08.2024).

ihlalin giderimi için bir fırsat sağlama olduğunu belirtmiştir. Diğer yandan tüketilmesi gereken iç hukuk yollarının mevcut ve etkin olması gerektiğinin altı çizilmiştir. İç hukuk yolunun etkinliğinin ise, yalnız teoride değil pratikte de var olması gerektiği belirtilmiştir. Mahkeme Kudla/Polonya kararında ise, makul sürede yargılanma hakkına ilişkin olarak yeterli bir tazminata ulaşılabilecek iç hukuk yolunun etkili olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.[74]

Bu karardan çıkarımla, başvurucuyu iç hukuk yollarını tüketme şartından muaf tutabilecek birtakım istisnai haller mevcut olsa da bu istisnai hallerin geniş yorumlanmaması gerekmektedir. Bir başvuru yolunun açıkça başarısız olacağı anlaşılıyorsa başvurucu ancak o zaman bu iç hukuk yolunu tüketmekten muaf tutulabilir. Ancak somut başvuruda görüldüğü üzere başvurucunun, başvurunun başarısız olacağına ilişkin şüphelerinin bulunması onu söz konusu iç hukuk yolunu tüketmekten muaf kılmayacaktır.

AİHM de benzer gerekçelerle makul sürede yargılanma hakkına ilişkin olarak başvurucunun tazminat talep etme hakkının iç hukukta mevcut olduğu ancak bu hakkı kullanmadığı değerlendirmesinde bulunmuştur. Mahkeme, başvuru şartlarının sağlanması halinde kendi takdir edeceği tazminat miktarının iç hukuktaki tazminat miktarından yüksek olmasının öngörülemez olduğunu belirtmiştir. AİHM'e göre kendi takdir edeceği uygun tazminat miktarı, yerel mahkemelerde takdir edilebilecek tazminat miktarını aşmaya da bilir. Diğer taraftan yerel mahkemede tazminat talep edildiği esnada, asıl davanın esasını inceleyen mahkemeden yargılamanın makul sürede sonuçlandırılmasını talep edebilme imkanı da bulunmaktadır.

AİHM, ayrıca söz konusu tazminatın iç hukuktaki üst bir mahkemeden değil de ilk derece mahkemesinden talep edilebilmesinin etkinliği azaltacak bir unsur olup olmadığını değerlendirmiştir. Değerlendirmesinde başvurulabilecek merciin ilk derece mahkemesi olmasının davanın başarı şansına herhangi bir etkisi olmayacağı sonucuna ulaşılmış ve bunun başvurunun etkinliğine bir zeval getirmeyeceği tespit edilmiştir.

Diğer yandan söz konusu başvuruya ilişkin olarak verilen kararda yalnız Polonya değil, diğer taraf ülkelerde de makul sürede yargılanma hakkına ilişkin olarak yapılan

[74] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 30210/96, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58920%22]}, (Başvuru No: 11.08.2024).

ihlal sayısının giderek arttığını vurgulamıştır.[75] Söz konusu kararın 2005 tarihli olduğu dikkate alındığında Mahkemenin tespitine rağmen taraf ülkelerin bu hakkın ihlalini önlemek için yeterli adımları atmamış olması oldukça düşündürücüdür. Türkiye'de de makul sürede yargılanma hakkına ilişkin başvuruların sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu nedenle ve araştırma konumuzla da bağlantılı olduğundan çalışmamızın bir sonraki bölümünü özel olarak bu hakka ayırma gereği haiz olmuştur. Nitekim AİHM kararında da belirtildiği üzere yargılamalardaki gecikmeler hukukun üstünlüğü için önemli bir tehlike oluşturmaktadır.

Başvuru yolunun etkin ve ulaşılabilir olması gerektiğine ilişkin açıklayıcı olacağını düşündüğümüz bir diğer karar ise, 1999 tarihli Finlandiya aleyhine yapılan başvuru sonucu verilmiştir.[76] Başvuru konusunu oluşturan ihlal şikayetine ilişkin olarak, Finlandiya'da yapılan ilk derece mahkemesi yargılaması tam on iki duruşma sonucunda karara bağlanmıştır. İlk derece mahkemesinin duruşmalarının uzunluğu sebebiyle bu aşamada birden çok hakim duruşmaları yürütmüştür. Bu aşamada mahkeme iki tarafın da sunmuş olduğu toplam yirmi üç tanığı dinlemiştir. Daha sonraki bir hukuk davasında ise, davacı taraf, davalı taraf şirketin yöneticilerinden birinin davaya bakan hakim olduğu gerekçesiyle davadan çekilmesini talep etmiştir. Davacının talebi hakim tarafından reddedilmiştir. Davacının bu konuyu kamu baş denetçisine bildirmesi üzerine davaya bakan hakim kendi rızasıyla davadan çekilmiştir. Ancak davacı çekilen hakimin geçmişte yapmış olduğu işlemlerin geçersiz kılınması talebinde bulunmamıştır.

Buna rağmen başvurucu AİHM'e yaptığı başvuruda çekilen ilk derece mahkemesi hakiminin çekilmesinden önce tanıkları taraflı olarak dinlediğini ileri sürmüştür. Başvurucunun diğer bir iddiasına göre mahkeme gün ve saatini belirten tebligat kendisine hiçbir zaman ulaşmamış olduğu halde hakim bunu göz ardı ederek duruşmaya devam etmiştir. Daha sonrasında ise, davacı tarafından iç hukukta öne sürülen iddialarının mahkemece hiç değerlendirilmediği iddiası bulunmaktadır. AİHM'in yerel mahkemelerin yaptığı hukuk hatalarını tespit etme gibi bir yetkisi bulunmamaktadır. Diğer taraftan delilleri değerlendirme yetkisi de yerel mahkemelere aittir.

[75] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 30210/96, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58920%22]}, (Başvuru No: 11.08.2024).
[76] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 26323/95, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-4627%22]}, (Başvuru No: 11.08.2024).

Taraf devlet başvurunun AİHS'nin belli maddelerine ilişkin olarak iç hukuk yollarının tüketilmesi şartını sağlamadığını ve başvurunun süresi geçtikten sonra yapılmış olduğunu bu nedenle kabul edilebilirlik kriterlerini sağlamadığı savunmasında bulunmuştur. Normal şartlarda her ne kadar olağanüstü kanun yollarına başvuru şartı bulunmasa dahi taraf devlet, kendi hukuk sistemleri açısından olağanüstü kanun yollarına başvurularak iç hukukta etkili bir çözüme ulaşılabileceğini savunmuştur. Olağanüstü kanun yollarının etkin bir yol olduğu iddiasını güçlendirmek için de daha önce benzer gerekçelerle yapılmış başvurular Mahkemeye delil olarak sunulmuştur. Gerçekten de taraf devletin kanıt olarak sunduğu kararlarda, daha önce verilmiş olan bir kararın önyargılı olarak verilmiş olduğu gerekçesiyle geçersiz kılınabildiği görülmektedir.

Taraf devlet ayrıca başvurunun özünü oluşturan olgu olan kararın taraflı ve önyargılı olarak verildiği iddiasının iç hukuk yolları esnasında dillendirilmediğini savunmuştur. AİHM'e yapılan başvuru konusu en azından öz bakımından iç hukukta da ileri sürülmüş olmalıdır.[77] Ancak bu şekilde taraf devlete hak ihlallerini telafi edebilmesi için bir fırsat sunulmuş olunur.

AİHM kararında başvuranın, ilk derece mahkemesi hakiminin söz konusu ortaklığa yönetici üye olunduğunu bilmediği kararda belirtilmiştir. Buna rağmen, diğer bir deyişle kararın kesinleşmesinin ardından dahi iç hukukta söz konusu kararın düzeltilmesi için başvuru imkanları bulunduğu saptanmıştır. Öyle ki olağanüstü bir başvuru yolu olmasına rağmen başvurucunun olağanüstü kanun yoluna giderek ilk derece mahkemesinin kararını iptal ettirebilmesi imkanı mevcuttur. Söz konusu olağanüstü kanun yoluna başvuru için süre sınırı ise, başvurucunun hakimin reddi sebebini öğrenmesinden itibaren bir yıldır.

Başvuru konusu olan olay incelendiğinde olağanüstü kanun yoluna başvurulması taraf devletin hak ihlalini giderebilmesi için mümkün olan tek yoldur. Taraf devletin sunmuş olduğu başvuru konusuna benzerlik taşıyan iç hukukundaki yargı kararları incelendiğinde AİHM tarafından olağanüstü kanun yolunun etkin bir yol olduğu saptanmıştır.

[77] Ahmet Burak Bilgin, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin İç Hukuktaki Yeri", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2016, 22(1), s. 93.

Diğer taraftan iç hukuk yollarını tüketme şartı kural olarak olağanüstü kanun yollarını kapsamamaktadır.[78] Konunun daha rahat biçimde anlaşılabilmesi için kendi iç hukukumuzdan örnekle yargılanmanın yenilenmesi talebi olağanüstü bir iç hukuk yolu olmasına karşın AİHM'e bireysel başvuruda bulunulması için tüketilmesi gereken iç hukuk yollarından değildir. Diğer taraftan bir ülke açısından olağanüstü kanun yoluna başvuru yapılarak etkin bir sonuç elde edilmesi muhtemel görünüyorsa başvurucunun bu yolu da tüketmesi gerekmektedir. Adından da anlaşılabileceği üzere olağanüstü kanun yolları kural olarak ancak çok istisnai hallerde bir ihlalin çözümü için etkin bir yol görülebilir. Ancak, bir hukuk sisteminin işleyişi bu yolu etkin bir yol haline getirmiş olabilir. Bu durumun değerlendirmesini, taraf devletin savunmasında sunacağı geçmiş içtihatların değerlendirmesi neticesinde AİHM yapacaktır.

Mahkeme söz konusu kararda başvurucuların kural olarak olağanüstü iç hukuk yollarına gerek bulunmasa da somut olay benzeri taraf devletin ihlali giderim için başka bir yolunun mevcut olmadığı durumlarda -olağanüstü bu iç hukuk yolunun tüketilmesini gerektirmeyen istisnai bir halin varlığı ayrık olmak üzere- bu olağanüstü çözüm merciinin de tüketilmesi gereken iç yollarından olduğuna hükmetmiştir. Ve böylece başvurunun kabul edilebilirlik kriterlerini sağlamadığı gerekçesiyle reddine karar vermiştir.

Yukarıda açıklanan AİHM kararından yola çıkılarak, her koşulda olağan kanun yollarının tüketilmesinin iç hukuk yollarının tüketilmiş olduğu sonucunu doğurmayacağı anlaşılmaktadır. Gerekli şartların varlığı ve özellikle hatanın telafisi için başka bir yolun bulunmadığı hallerde yargılanmanın yenilenmesi olağanüstü iç hukuk yolunun da tüketilmesi gereken iç hukuk yollarından olduğu kanaatindeyiz.

İç hukuk yollarının erişilebilir ya da ulaşılabilir olması gerekliliği ise, AİHS'nin 6. maddesinde koruma altına alınmış olan mahkemeye erişim hakkına dayanmaktadır. Örneğin, taraf devletin parasal açıdan güçsüz kimseler için adli yardım imkanı sağlaması, başvuru usullerinin kolay olması ve hatta kanunların hukuk mezunu olmayan bir kimse tarafından dahi anlaşılabilir olması gerekmektedir. Mahkemeye başvurulması halinde

[78] Bilgin, **a.g.e,** s. 91.

yatırılması gereken masrafların ülke ekonomisine kıyasla başvurucu üzerinde fazla bir yük getirmemelidir.[79]

Başvuru yolunun erişilebilirliğine ilişkin açıklayıcı bir karar 2008 yılında Azerbaycan aleyhine yapılan bir başvuru hakkında verilmiştir.[80] Azerbaycan'da Anayasa şikayeti ya da Anayasa mahkemesine bireysel başvuru olarak bilinen iç hukuk yoluna başvuru usulü şu şekildedir: Zaten kesinleşmiş olan bir karar için yapılan yargılamanın yenilenmesi talep edilmeli, bu talebin reddi halinde temyiz yoluna başvurulmalı ardından halen olumsuz bir sonuç alınması halinde Anayasa şikayeti yoluna başvurulabilmekteydi. Bu şikayetin de ihlali önleme yönünde faydasız olması halinde başvuran ancak o zaman AİHM'e bireysel başvuruda bulunabilecekti. Nitekim tüm bu hukuk yolları Azerbaycan yerel kanunlarına göre olağan kanun yolları olarak kabul edilmişti.

AİHM, söz konusu usulün makul sürede tamamlanmasının pratik olarak olanaksız olduğu için Anayasa şikayeti yolunun ne etkin ne de erişilebilir olmadığına hükmetmiştir. Mahkemenin belirtmiş olduğu üzere bir iç hukuk yolunun etkin kabul edilebilmesi için doğrudan ve hızlı şekilde hak ihlalini giderebilecek ihtimali ihtiva etmesi gerekir.

İhlallerin giderilmesinden daha çok Azerbaycan aleyhine AİHM'e yapılan başvuru sayısını azaltma maksadında olan söz konusu kanun yolunun tüketilmesi gereken bir iç hukuk yolu olduğu savunulamaz. Diğer yandan ispat külfeti gereğince taraf devletin ilgili iç hukuk yolunun ulaşılabilir ve etkin olduğunu kanıtlaması gerekmektedir. Olayda bu ispatlanamadığından Anayasa şikayeti yolunun tüketilmesi gereken bir iç hukuk yolu olmadığına karar verilmiştir.

Türkiye için ise, Anayasa şikayeti ya da diğer adıyla Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu tüketilmesi gereken bir iç hukuk yoludur.[81] Nitekim Türk hukukunda AYM'nin duruşma yapabilmesi, ilgililerden bilgi ve belge talep etmesi ve hatta geçici tedbirlere hükmedebilmesi mümkündür. Diğer taraftan AYM'ye yapılan bireysel başvurular esnasında AİHS ve AİHM içtihatlarından yararlanıldığı sıkça

[79] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 74789/01, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-23836%22]}, (Erişim Tarihi: 11.08.2024).
[80] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 4439/04, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-84461%22]}, (Başvuru No: 11.08.2024).
[81] Işıl Karakaş, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Etkili Başvuru Yolu:Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Çerçevesinde Gözlemler", **Anayasa Hukuku Dergisi,** 2015, 4(7), s. 252.

görülmektedir. Diğer taraftan AYM'nin tazminat talep etme ve alt mahkemede yargılanmanın yenilenmesine hükmetme yetkileri de bulunmaktadır.

AYM'nin tüm bu yetkileri göz önüne alındığında Anayasa şikayeti yolunun etkin ve erişilebilir olduğu görülmektedir. Bu sebeple kural olarak AİHM'e bireysel başvuruda bulunulmasından önce AYM'ye bireysel başvuruda bulunulması gerekmektedir. Pek tabii çalışmamızın son bölümünde ayrıntılı olarak açıklanacağı üzere söz konusu başvurunun etkisiz olacağı anlaşılıyorsa tüketilme şartından muafiyeti söz konusu olur.

2.4.1.5. Şartın Esnekliği

AİHM'in ilk olarak bir taraf devleti parasal olarak tazminat ödemekle yükümlü kıldığı başvuru makul sürede yargılama hakkına ilişkin olup 1971 tarihli Ringeisen/Avusturya kararıdır.[82] Henüz iç hukuk yolundaki dava sonuçlanmadan yapılan başvuruya ilişkin olarak taraf devlet olan Avusturya iç hukuk yollarının tüketilmemiş olduğu gerekçesiyle başvurunun kabul edilemez olduğunu savunmuştur. Taraf devlet AİHM'e başvuru yapılmadan önce tüm iç hukuk yollarının tüketilmesinin şart olduğunu ve bu sebeple başvurunun ele alınmaması gerektiğini iddia etmişlerdir. Diğer taraftan iç hukuktaki nihai kararın verilmesinin ardından altı aylık –günümüzde dört aylık- sürenin başlayacağının ve ancak bu şekilde başvuruların geçerli bir süre şartı gözetilerek incelenebileceğini savunmuşlardır. Taraf devlet savunmasında, iç hukuktaki nihai kararın verilmesinin beklenmeden başvuru yapılabileceğinin kabulünün başvurular için değerlendirme konusu edilebilecek bir süre sınırının belirlenemeyeceği sonucunu doğuracağını belirtmiştir.

AİHM, başvurucunun kendisinin elinde olan tüm iç hukuk yollarının elbette ki tüketilmesi gerektiğini ancak başvurucunun kendisinin elinde olmayan yolları da tüketilmesinin beklenilmesinin zorunlu tutulamayacağını vurgulamıştır. AİHM'e bireysel başvuru öncesinde her ne kadar iç hukuktaki nihai kararın verilmesinin beklenilmesi gerekse de nihai kararın verilmesinin ne kadar süreceği başvurucunun insiyatifinde değildir.

[82] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 2614/65, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57565%22]}, (Erişim Tarihi: 11.08.2024).

AİHM'in kararında belirtmiş olduğu üzere, iç hukuk yollarının tüketilmesi şartının amacı taraf devletlere uluslararası bir yaptırım uygulamadan önce kendi ihlallerini telafi etmeleri için bir fırsat sağlamaktır. Ancak bu fırsatın kati olarak sağlanması, Mahkemenin taraf devletin nihai kararını vermesine değin ilgili ihlali ele alamaması anlamına gelmektedir. Bu ise, kötü niyetli taraf devletin yalnız başvuruyu karara bağlamaktan kaçınarak AİHM'nin kendi aleyhine karar almasını engelleyebileceği anlamına gelir.

Başvurucu, taraf devletin kendi ihlalinin giderim fırsatı bulamadığı iddiasına cevap olarak, iç hukuk yolu tüketilmesinin ardından belirli bir süre sınırı içerisinde AİHM'e başvurulabilmesinin şart olarak düzenlenmiş olduğunu ve ancak taraf devlete yapmış olduğu başvurunun zaten makul süreyi aştığını belirtmiştir. Başvurucuya göre, başvurusu şimdiye değin zaten sonuçlanmış ve AİHM'e başvuru süresi başlamış olmalıydı.

AİHM ise, bir başvurucunun ulusal hukukta nihai karar verilmeden bireysel başvuruda bulunmasına izin verilmesi durumunda bunun iç hukuk yolları tüketilmesi şartına aykırı olacağını kararında belirtmiştir. Diğer yandan her durum ve şartta aynı kuralların uygulanamayacağını ve kuralın, kabul edilebilirlik kriterlerinden olması halinde dahi bazı durumlarda esnetilmesinin hakkaniyete ve AİHS'nin özüne uygun olacağını belirtmiştir. Doktrinde de iç hukuk yollarının tüketilmesi şartının şekilcilikten uzak ve belirli bir esneklikte uygulanmasının gerektiği belirtilmektedir.[83] Buna göre AİHM, yalnız teoride değil pratikte de var olan iç hukuk yollarını saptadıktan sonra bu iç hukuk yollarının tüketilmemesini haklı çıkarabilecek yasal kurallar, siyasi ya da kültürel faktörler olup olmadığını değerlendirecektir.

Söz konusu başvuru incelendiğinde iç hukukta verilmesi gereken nihai kararın AİHM'e başvuru yapılmasından sonra verildiği görülmüştür. Söz konusu başvuru bir ilk niteliğinde olsa da Mahkeme benzer konularda kendine yapılan başvurularda kabul edilebilirlik kriterlerinin esnek olarak uygulanması gerektiğine hükmetmiştir.[84]

---

[83] Zengin, **a.g.e.,** s. 66.

[84] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 2835/66, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-57606&filename=CASE%20OF%20DE%20WILDE%2C%20OOMS%20AND%20VERSYP%20v.%20BELGIUM.docx&logEvent=False, (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

Diğer taraftan AİHM'e başvuru yapılabilmesi için geçilmesi gereken prosedürler oldukça uzundur ve insan haklarının etkin şekilde korunması amacıyla bağdaşmamaktadır. AİHM, kabul edilebilirlik kriterlerinin katı şekilde uygulanmasının AİHM'in amacı ve insan haklarının etkin korunması ile örtüşmediği görüşünü benimsemektedir.

Makul sürede yargılama hakkı özelinde ise, Anayasa Mahkemesinin yeni içtihat değişikliği neticesinde bu hak özelinde iç hukuk yollarının tüketilmesine ilişkin şartta değişikliğe gidilmesi gündeme gelebilir. Bu önemli içtihat değişikliği bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.4.2. İç Hukuk Yolunu Tüketme Kuralının İstisnaları

AİHM'in içtihatları incelendiğinde kimi durumlarda iç hukuk yollarının tüketilmesi zorunlu bir koşul olarak görülmemektedir. Öyle ki söz konusu kuralın amacı ve başvurucunun içinde bulunduğu durum göz önüne alınarak iç hukuk yollarının tüketilmesinin bazı durumlarda makul olarak istenemeyeceği[85] veya iç hukuk yollarının tüketilmesine gerek olmadığına hükmetmektedir.[86] Bu bakımdan AİHM içtihatlarında, yapılan başvurularda etkisiz hukuk yollarının tüketilmiş olması gerekmediğini kabul etmektedir.

İç hukuk yollarını tüketme kuralı mutlak olmadığından esnek bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Kuralın istisnası her somut olay açısından ayrı ayrı iç hukuk yolunun etkisiz olup olmadığı değerlendirilerek uygulanmaktadır. Söz konusu kural kendiliğinden uygulanabilecek nitelikte bulunmamaktadır ve koşulun sağlandığının tespit edilebilmesi için başvurucunun içerisinde bulunduğu koşullar değerlendirilmelidir.[87]

Bazı istisnai hallerde iç hukuk yolları tüketilmeden direkt olarak AİHM'e başvuru yapılması imkanı bulunmaktadır. Örneğin, başvuru sürüncemede bırakılacaksa, AİHS'ye aykırı bir durum idari uygulama halindeyse ya da başvurucunun iç hukuk yollarını

[85] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 56581/00, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-3440%22]}, (Erişim Tarihi: 12.08.2024).
[86] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 647/59, https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479, (Erişim Tarihi: 12.08.2024).
[87] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 22495/93, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-6809%22]}, (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

tüketmesi devlet eliyle engellenmişse kişi iç hukuk yollarını tüketme zorunluluğundan muaf hale gelecektir.[88]

2.4.2.1. Etkisizlik

İç hukuk yollarının tüketilmesine gerek olmayan hallerin başında iç hukuk yolunun tüketilmesinin etkisiz olması gelmektedir. Nitekim iç hukuk yoluna yapılan başvurunun sonucunda ihlalin giderilmesi mümkün görülmüyorsa ve başvurunun yapılması boşu boşuna olacaksa başvurunun yapılması zaman kaybından ibarettir.

Diğer yandan hukuk yolunun etkisiz olduğu apaçık görülüyorsa ve başvurucu buna rağmen sonuç elde etme umuduyla bu yola başvurmuş olması AİHM'e bireysel başvuru için süre sınırı olan dört aylık sürenin durması sonucunu doğurmayacaktır.[89] AİHM Ahtinen/Finlandiya kararında bu durumu başvuru kriterlerine dair kuralların şekli açıdan mutlak olarak uygulanmayacağı ile AİHS'nin amaçlarının göz önünde bulundurulacağı yönünde hüküm kurmuştur.[90] Bu kararda daha önce iç hukuktaki olağanüstü kanun yoluna yapılan başvuruların etkisiz olduğu görülmesine rağmen başvurucunun sonuç elde etme umuduyla bu kanun yoluna başvurmuş olmasının AİHS'nin 35. maddesinin amacıyla uyumlu olmadığı ve bu etkisiz mercie başvurunun dört aylık sürenin uzaması sonucunu doğurmayacağına hükmedilmiştir. Mahkeme bu görüşüyle etkili bir sonuç alınamayacak olan, yetkisiz ve süreci uzatmaya yarayacak mercilere başvuruların AİHS'nde öngörülen dört aylık sürenin uzatılmasına engel olmaktadır.[91] Bu bakımdan başvuru yollarının etkisiz olması durumu iç hukuk yollarının tüketilmesinin bir istisnası olduğu gibi bazı durumlarda başvuru için şart niteliği de taşıyabilmektedir.

AİHS'nin 35. maddesinin ilk fıkrasının amacı AİHM'e başvurulmasından önce başvuru konusu ihlalin giderimi ya da düzeltimi fırsatının Taraf Devlete verilmesidir. İç hukuk yollarının tüketilmesi zorunluluğunun sınırı yalnız mevcut ve etkili olma ihtimali

---

[88] Aslıhan Kaplan Arık, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Koşulu Olarak Başvuru Yollarının Tüketilmesi", **New Era International Journal Of Interdisciplinary Social Researches,** 2023, 8(17), s. 81.

[89] Sami Sezai Ural, "Hak ve Özgürlüklerin Korunması Bağlamında Bireysel Başvuru", (İKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2013, s. 210.

[90] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 48907/99, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-69481&filename=001-69481.pdf&TID=thkbhnilzk, (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

[91] Ural, **a.g.e.,** s. 211.

bulunan yollarla sınırlıdır. Başvuran, başvurması halinde başarısız olacağının öngörülebildiğini mahkemeye ispatlaması halinde bu hukuk yolunu tüketme zorunluluğundan kurtulur.[92]

Bir iç hukuk yolunun etkili olup olmayacağı bakımından bir şüphe varsa, AİHM'e başvurulmadan önce söz konusu iç hukuk yolu tüketilmelidir. Çünkü devlet ve başvurucunun bu konuda görüş ayrılığında olması halinde başvuruya benzer konudaki kararların Mahkemeye sunulması gerekecektir. [93] Başvurucunun benzer konudaki kararları öne sürememesi halinde başvuru, iç hukuk yollarının tüketilmediği gerekçesiyle reddedilecektir.

İç hukuk yollarının etkili olmaması genel anlamda ihlal konusu hakkında açık kanun hükmünün bulunması ve yerleşik bir yargı içtihadının bulunması hallerinde ortaya çıkmaktadır. Başvurulan iç hukuk merciin kanun hükmünün ya da yerleşik içtihadın aksine karar alması beklenmediğinden bu iki durumda da iç hukuk yollarına başvurunun yakınılan soruna çözüm sağlamayacağı ortadadır.

Makul sürede yargılama hakkına ilişkin olarak da etkili iç hukuk yolu bulunmaması durumunda başvurucunun zaten etkin olmayan iç hukuk yolunu tüketmediği iddiasıyla başvurusunun kabul edilebilirlik kriterlerini karşılamadığı savunulamaz. AİHM'e 1999 yılında bir Finlandiya vatandaşının yapmış olduğu başvuruda AİHM, ancak Finlandiya mahkemelerinde görülmesi mümkün olan haklarla ilgili iç hukuk yollarının tüketilmesinin zorunlu olduğunu vurgulamıştır. [94] Başvuru anında Finlandiya'da yargılamaların makul sürenin aşması şikayetiyle başvurulabilecek etkin bir çözüm yolu bulunmamaktaydı. Taraf devlet ise, başvurucunun davasının gecikmesinin onun yararına olduğunu ve kendi lehine olan bir durum için AİHM'e başvuru yapılamayacağını savunmuştur. Başvurucu ise, gecikmenin lehine olduğu iddiasını yalanlamıştır. AİHM yaptığı incelemede AİHS'in 6. maddesinde koruma altına alınmış olan makul sürede yargılanma hakkının esasına ilişkin taraf devletin iç

[92] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 1948/04, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-78986%22]}, (Erişim Tarihi: 12.08.2024).
[93] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No.6861/75, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-80568&filename=ALEXANDRE%20AND%20OTHERS%20v.%20FRANCE.pdf, (Erişim Tarihi: 12.08.2024).
[94] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 39076/97, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-6668%22]}, (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

hukukunda başvurabileceği bir merci olmadığını tespit etmiştir. Diğer taraftan AİHM, kabul edilebilirlik kriterlerinin esnek yorumlanması gereken özelliğine de ayrıca vurgu yapmıştır. AİHM tüm bu tespitlerinin ardından, iç hukuktaki yargılamanın henüz sonuçlanmamış olmasına rağmen sonuçlanmış olması halinde dahi makul sürede yargılama hakkının ileri sürülebileceği etkin bir iç hukuk yolunun taraf devletin iç hukukunda bulunmaması sebebiyle iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralının somut başvuruda uygulanamaz olduğu sonucuna varmıştır.

AYM'nin ısrarla AİHM kararına aykırı düşecek biçimde hüküm kurmakta direnmesi halinde etkin ve tüketilmesi gerekli bir iç hukuk yolu olup olmadığı tartışmalı bir hal alacaktır. Etkin yargılama ve yeniden yargılama müessesine ilişkin Türkiye'de birçok kişiyi ilgilendiren ve kamuoyunda büyük yankı uyandıran Yalçınkaya davasının kararı 26 Eylül 2023'te açıklanmıştır. Kayseri'de bir devlet okulunda öğretmen olarak çalışan Yüksel Yalçınkaya, 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen darbe girişimi sonrası görevinden uzaklaştırılmış ve ardından Fethullahçı Terör Örgütü ile bağlantıları olduğu gerekçesiyle görevinden ihraç edilmiştir.

2016 yılında gözaltına alınan Yalçınkaya, 2017 yılında terör örgütüne üye olduğu gerekçesiyle altı yıl üç ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Mahkumiyet kararında iddianamede belirtilen delillerden olan Bylock telefon uygulamasını kullanması, Bank Asya'da hesabının bulunması ve bu hesapta şüpheli hareketlere rastlanması ile terör örgütüyle bağlantıları bulunan bir derneğe üye olmasına dayandırılmıştır. Ayrıca aleyhine bir gizli tanık da bulunmaktadır. Yalçınkaya'nın Bölge Adliye Mahkemesi (BAM) ve Yargıtay'a başvuruları reddedilmiştir. AYM'ye yapmış olduğu başvurunun da kabul edilemezlik gerekçesiyle reddinin ardından AİHM'e başvuru için şartlardan olan iç hukuk yollarını tüketilmiştir.[95]

Yalçınkaya, 2020 yılında AİHM'e AİHS kapsamında korunan haklardan adil yargılanma hakkının, kanunsuz ceza olmaz ilkesinin, özel hayata saygı hakkının ve toplantı ve dernek kurma hürriyetinin ihlal edildiği gerekçeleriyle başvurmuştur. Sözleşmenin 6. maddesinde koruma altında olan adil yargılama hakkına ilişkin olarak Bylock uygulamasındaki verilerin mahkemece delil olarak kabulünün usule aykırı

[95] Serkan Cengiz, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Yüksel Yalçınkaya/Türkiye Kararına İlişkin Değerlendirme,** Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 1. b., Ankara, 2024, s. 7.

olduğunu ve bu aykırılığa ilişkin itirazlarını sunmada güçlükler yaşadığını; Sözleşmenin 7. maddesinde korunma altına alınmış haklardan olan kanunsuz ceza olmaz ilkesine aykırı şekilde 11. maddesinde korunma altına alınmış toplantı ve dernek kurma hürriyetine ilişkin kuralın amacını aşan boyutta geniş yorumlandığını ileri sürmüştür.

Yalçınkaya'nın başvurusunu inceleyen daire, başvuruyu "öncü dava" (leading case) kabul etmiş ve bu davanın öncülüğünde benzer davalara uygulanabilecek bir "pilot karar" oluşturulabilmesi için AİHS'nin 30. maddesine göre başvurudan el çekerek dosyayı Büyük Daire'ye göndermiştir. AİHM, başvurucuya söz konusu gerekçelerle mahkumiyet kararı verilmesinin AİHS'nin 6., 7. ve 11. maddelerine aykırı olduğuna hükmetmiştir.

AİHS'nin 7. maddesi kapsamında korunma altına alınmış olan kanunsuz ceza olmaz ilkesinin ihlal edildiğine yönelik karar on bire karşı bir oyla, oy çoğunluğuyla verilmiştir. AİHM yukarıda bahsedilmiş olan kararında, bir kanun maddesinin yargı makamı tarafından yorumlanmasının dahi öngörülebilirlik sınırları içerisinde kalması gerektiğine ve söz konusu olayda kanun maddesinin yargı makamının keyfiyetine göre aşırı geniş yorumlanması sebebiyle öngörülebilirlik sınırlarının aşıldığına hükmetmiştir.[96]

Hukuk sistemimizde silahlı terör örgütüne üye olma suçu özel kastı gerektiren bir suçtur. Failin örgütün amacını gerçekleştirmeye yönelik özel kastının ispatı cezalandırılabilmesi için şarttır. Diğer taraftan suçun manevi unsuru gereği kişinin bilerek ve isteyerek eylemlerde bulunması gerekmektedir. AİHM, başvurucunun yalnızca Bylock telefon uygulaması üzerinden iletişim gerçekleştirmiş olmasının, mesajlaşılan kişiler ve mesaj içerikleri tespit dahi edilmeden suçun maddi ve manevi unsurlarının tamam olduğunun kabul edildiğini kararında tespit etmiştir. Kararda, yerel mahkemenin yalnızca Bylock telefon uygulamasını kullanmanın mahkumiyet için yeterli gördüğünü ve yalnız bu uygulamayı kullanmanın ilgili suç için bulunması gereken unsurlardan olan bilme ve isteme, süreklilik ve çeşitlilik şartlarını sağlamadığına hükmetmiştir.

[96] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No.6861/75, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-80568&filename=ALEXANDRE%20AND%20OTHERS%20v.%20FRANCE.pdf,, (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

Hükümet her ne kadar bu uygulamanın örgüt üyesi olmayan bir kimse tarafından kullanılmasının mümkün olmayacağını belirtmiş olsa da AİHM, 2016 yılına değin bu uygulamanın telefonların uygulama mağazalarında herkesin erişimine açık olarak bulunduğunu tespit etmiştir. Yerel mahkeme başvurucunun Bylock kullanıcı sayısı ve indirenlerin sayısı ile dava açılmış kişilerin sayısı arasındaki tutarsızlıklara ilişkin yapmış olduğu itiraza herhangi bir cevap vermemiştir. Diğer yandan başvurucunun verilerin doğrulanması için yaptığı bilirkişi incelemesi talebi de reddedilmiştir. Tüm bu durumları göz önünde bulunduran AİHM, başvurucunun itirazlarına kulak asılmadığı ve karşı beyanda bulunmasına imkan sağlanmadığı neticesine ulaşmıştır.

Mahkemeye göre kamuya açık bir uygulama için uygulamayı kullanan diğer kişilerden elde edilen sonuçları, uygulamayı kullanan tüm kişiler için kullanmak öngörülemezliğin yanı sıra kanunsuz ceza olmaz ilkesine ve kişisel cezai sorumluluğa da aykırıdır. Kısacası AİHM, yerel mahkemelerin suçun tespiti için maddi ve manevi unsur araştırması yapmak yerine Bylock uygulaması kullanımının tüm unsurları zaten karşıladığı varsayımına dayalı keyfi ve öngörülemez yorumu AİHS'nin 7. maddesine aykırı bulmuştur.

AİHM, Sözleşmenin 6. maddesine göre adil yargılanma hakkını ihlal eder nitelikteki delillerin yerel mahkemeler tarafından kabul edilmemesi gerektiği görüşündedir. Bu bakımdan delillerin elde edilmesi, mahkemeye sunulması, delillere itiraz etme hakkı sunulması da dahil olmak üzere yargılamanın külli olarak adil olması gerekmektedir. Başvurucuya delillere itiraz etme hakkı sunulmasından anlaşılması gereken hem delillerin elde ediliş biçimine itirazda bulunabilme hem de kullanılmasına itiraz edebilmesidir.

AİHM, yerel mahkemenin Bylock telefon uygulamasının geçmişte kullanılmasına dayalı otomatik bir suç karinesi oluşturduğu ve bu uygulamadan elde edilen verilerin gerçekliğinin sorgulanmasına olanak sağlanmadığı gerekçesiyle başvurucunun suçsuzluğunu ispat etmesini olanaksız hale getirdiğini belirtmiştir.[97] Bu nedenle başvurucunun AİHS'nin 6. maddesinde korunma altına alınmış olan adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine yönelik iddiası haklı bulunmuştur.

[97] Cengiz, **a.g.e.,** s. 12.

AİHS'nin 11. maddesinde korunma altına alınmış olan toplanma ve örgütlenme özgürlüğüne müdahalenin varlığı için yalnızca başvurucunun dernek ve sendika üyeliğinin örgüt üyesi olması suçlaması için takdiri delil yapılması yeterli görülmüştür. Mahkemenin tespiti uyarınca ilgili dernek ve sendikanın yasalara uygun şekilde kurulup faaliyet gösterdiği de göz önünde bulundurularak söz konusu temel hakkın suç faaliyeti olarak kabul edilecek boyutta geniş ve keyfi yorumlanması öngörülebilirlik sınırını aşmaktadır. Bu tespit neticesinde AİHS'nin 11. maddesinin ihlal edildiği oybirliği ile kabul edilmiştir.[98]

AİHM aynı zamanda yaklaşık yüz bin Bylock kullanıcısı olduğunu göz önüne alarak ileride Mahkeme önüne benzer fazla sayıda başvuru gelebileceği değerlendirmesinde bulunmuştur. Mahkeme önüne gelecek çok sayıda başvuru için benzer ihlal tespitleri yapılması zorunda kalınmaması için ilgili kararın yalnız başvuranın davası özelinde değil, bunun ötesinde değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Nitekim AİHS'nin 46. maddesine göre sözleşmeye taraf olan devletlerin AİHM'in kararlarına paralel olarak bireysel ya da genel tedbirleri almayı taahhüt etmektedirler ve bu taahhüte aykırı hareket etmeleri halinde uluslararası sorumlulukları doğabilir.[99] Mahkeme de AİHS'nin 46. maddesi uyarınca Türk devletinin çok sayıda başvuru yapılmasına sebebiyet verebilecek bu sorun açısından genel tedbirler alması gerektiğine hükmetmiştir. Bu bağlamda Yalçınkaya kararının Türkiye tarafından icra edildiğini söyleyebilmek için sadece kararda hükmedilen tazminatın ödenmesi yeterli değildir. Aynı zamanda Sözleşmeye aykırılıkların giderilebilmesi için genel tedbirlerin de alınması gerekmektedir. Genel tedbirler kapsamında AİHS'nin 6. ve 7. maddesini ihlal eder nitelikteki benzer davalara ilişkin eski hale getirme ilkesi kapsamında kapsayıcı bir çözüme gidilmelidir.[100]

Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) gereğince yerel mahkemenin AİHS'e aykırı olarak ihlal kararı verdiğinin AİHM kararıyla saptanması halinde başvurucu bir yıl içerisinde yargılanmanın yenilenmesini talep edebilir. AYM içtihadına göre ise, benzer bir başka başvuruda ihlal kararı verilmesi diğer AİHM'e başvurmamış kimseler için de

[98] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 15669/20, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-228393%22]}, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).
[99] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 15172/13, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-193543%22]}, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).
[100] Cengiz, **a.g.e.,** s. 21.

yargılanmanın yenilenmesini talep hakkı verir.[101] AYM içtihadını doğrultusunda Yalçınkaya'ya benzer gerekçelerle mahkum edilen ve AİHM'e başvurmamış kimseler de yeniden yargılanmayı talep edebileceklerdir.

Yalçınkaya kararının kesin olması sebebiyle Avrupa Konseyi, Türkiye'nin yükümlülüğü olan kararın gereklerinin icra edilip edilmediğini gözlemleyecektir. Kararın gereklerinin uygulanmaması durumunda Avrupa Konseyi Statüsünün 8. maddesine göre Türkiye'nin üyelikten çekilmeye davet edilmesi ya da üyeliğinin askıya alınması gibi ciddi sonuçlar doğabilecektir.[102] Diğer taraftan AYM'nin sonraki içtihatlarını AİHM kararına uygun olarak güncellemesi gerekmektedir. Aksi halde benzer başvurular için AYM'ye bireysel başvurunun, çalışmamızın 2.4.2.2. bölümünde detaylı olarak ele aldığımız "sözleşmeye aykırı bir idari uygulama bulunması" nedeniyle etkisiz bir iç hukuk yolu olduğu savunulabilir.

Başvuru yolunun etkin olmaması sebebiyle iç hukuk yollarını tüketme kuralının istisnasının uygulandığı diğer bir örnek karar ise, 2004 yılında AİHM'e Portekiz aleyhine makul sürede yargılanma hakkına ilişkin olarak yapılan başvuru sonucu verilmiştir.[103] Taraf devlet, başvurucunun iç hukuk yollarını tüketmeden başvuru yaptığını ve zaten makul sürede yargılanma hakkına ilişkin olarak sözleşmesel bir yüküm altında bulunmadığını yalnızca mağdura tazminat ödeme yükümü altında bulunduğunu iddia etmiştir. Taraf devlet; kendi iç hukukunda bu hakkın ihlaline ilişkin olarak etkin ve erişilebilir yol olan tazminat talebi yoluna başvurabileceğini savunmuştur. Başvuran ise, buna cevaben iç hukuktaki tazminat davalarında hükmedilen miktarın hak kaybı sebebiyle uğramış olduğu zararı tazmin edecek yeterli miktarda olamayacağı gerekçesiyle tazminat talebi yolunun etkin bir iç hukuk yolu olarak değerlendirilemeyeceğini ileri sürmüştür.

Diğer taraftan AİHM, taraf devletin usul kuralları gereğince başvurucuya ceza yargılamaları özelinde yargılamanın hızlandırılması talebini mahkemeye iletebilmesi yoluyla iç hukuk yolunda bir başvuru imkanı tanındığını tespit etmiştir. Başvurucunun

---

[101] Anayasa Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 2019/33281, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/33281, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).
[102] Cengiz, **a.g.e.,** s. 24.
[103] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 65581/01, https://hudoc.echr.coe.int/#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).

adil yargılanma hakkının ihlale uğradığı iddiası bir ceza davasına ilişkin olduğundan AİHM bu yolun da bir başvuru yolu olduğunu saptamıştır. AİHM, söz konusu iç hukuk yolundaki talep yoluna da başvurulduğunu ancak olumlu bir sonuca ulaşamadığını tespit etmiştir. AİHM'e göre söz konusu uyuşmazlıkta tespit edilmesi gereken husus, makul sürede yargılanma hakkına ilişkin olarak ayrıca bir tazminat davası yoluna da başvurulmasının gerekip gerekmediğidir. Yapılan tespitte makul sürede yargılanma hakkının ihlaline ilişkin başvurular özelinde bu yolun da tüketilmesi gereken bir yol olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

AİHM benzer diğer kararlarında olduğu gibi söz konusu kararında da başvurucunun, uluslararası çözüm yollarına başvurmadan önce etkili olabilecek ve uyuşmazlığı çözmek için yeterli olan tüm normal iç hukuk yollarını tüketmesi gerektiğini belirtmiştir. Diğer yandan AİHM'e göre zaten iç hukuktaki aynı amaca hizmet eden bir diğer başvuru yolunun tüketilmesine gerek bulunmamaktadır. Başvurucunun zaten yargılamanın hızlandırılması için bir talepte bulunduğu görülmektedir. Aynı talebi içeren diğer bir yol olan tazminat davası açılması yoluna ayrıca başvurulmasının şart olmadığı, bu sebeple de taraf devletin iddialarının kabul edilemez olduğuna karar verilmiştir.

Söz konusu karar AİHM'in iç hukuk yollarının etkinliğinin tespiti açısından oldukça açıklayıcıdır. Nitekim başvurucunun zaten tazminat davasında ileri süreceği talep olan yargılanmanın hızlandırılması talebi ile aynı içerikli bir iç hukuk yoluna başvurduğu ve başvurudan bir sonuç elde edemediği görülmektedir. Bu sebeple başvurucudan aynı talebini yenilemesinin istenmesi mantığa aykırıdır. Nitekim bu başvuru yolunun da etkisiz olacağı zaten bellidir.

İç hukuk yollarının tüketilmesi şartına AİHM'in bakış açısı bakımından oldukça açıklayıcı olan ve karmaşık sayılabilecek bir başvuru ise, Türkiye aleyhine yapılmış olan Akdivar/Türkiye başvurusudur.[104] Taraf devlet başvurunun iç hukuk yollarının tüketilme şartını sağlamadığını ayrıca zaten başvuru konusu olan hakkın ihlali iddiasının da yersiz olduğunu aynı zamanda başvurucunun başvuru hakkını kötüye kullandığı iddialarında bulunmuştur. Türkiye; ülkenin güneydoğu bölgesinde hukuk yollarına başvurmamanın bir terör örgütünün propagandası olduğunu, bölgedeki vatandaşlara zaten başvurunun

[104] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 21893/93, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58062%22]}, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).

faydasız olacağı gerekçesiyle yargı yollarına başvurulmamasının telkin edildiği ve tüm bunların Türk yargısını karalama maksadıyla yapıldığını söz konusu olaya ilişkin olarak ise, başvurucunun söz konusu telkinler neticesinde siyasi amaçla iç hukuk yollarını tüketmediği savunulmuştur.

Başvurucular ise, söz konusu iddiayı kesin bir dille reddetmişlerdir. Başvurularının yalnızca AİHS ile koruma altında olan haklarının ihlaline yönelik olarak ve söz konusu bölge olan güneydoğu bölgesindeki hukuk devleti ilkesinin uygulanmasının zayıf olduğu gerekçesiyle hak ihlallerinin giderilmeyeceği endişesiyle yaptıklarını belirtmişlerdir.

AİHM her iki tarafın da savunmalarına yönelik olarak her ne kadar başvurucunun iddialarının doğru kabul edilemeyeceğini belirtmiş olsa da başvurunun kabul edilebilirlik kriterlerine uygun olduğunu tespit etmiştir. Söz konusu kabul edilebilirlik kararının verilmiş olduğu tarih olan 1994 yılında da günümüzde de AİHM genel olarak kabul edilebilirlik kararlarında Komisyon görüşlerine yer vermez. Söz konusu başvuruda bunun yapılma sebebi, başvurunun asıl konusunun başvurucularının mülklerinin tahrip edilmesi olduğu halde iki taraf bakımından da siyasi meselelere fazlaca girilmiş olmasıdır.

Taraf devlete göre başvurucular ne iç hukuktaki adli yargıda tazminat davası açma yoluna başvurmuşlar ne de başvurabilecekleri diğer bir yol olan idari yargıda tazminat davası açma yoluna başvurmuşlardır. Ayrıca idari eylemlere karşı bir itiraz yolu bulunmasına karşın bu yola da başvurulmamıştır. Türkiye ayrıca sosyal riske dayalı olarak açılan tazminat davalarında makul ve zararı karşılamaya yetecek düzeyde tazminata hükmedilebildiğinin ve bu tazminata hak kazanılabilmesi için yalnızca illiyet bağının ispatının yeterli olduğu belirtilmiştir. Ayrıca taraf devlet, iç hukukunda ceza yargılamasının hukuk yargılamasından bağımsız olduğunu ve bir devlet memurunun ceza yargılamasından beraat etmiş olması halinde dahi hukuk yargılamasında tazminata hükmedilebileceği açıklanmıştır. Diğer taraftan sosyal risk konulu birçok iç hukuk kaynaklı yargı kararı, idari yargı yolunun etkin olduğunu ispat etmek üzere AİHM'e sunulmuştur.

Başvurucular ise, kamu görevlilerinden olan jandarmaların kasten evlerini kundakladığı iddiasında olduklarını, taraf devletin ise kamu görevlileri eliyle kasten verilen bir zarara ilişkin olarak iç hukukta hükmedilen tek bir tazminat örneği dahi

gösteremediğini ileri sürmüşlerdir. Diğer taraftan sosyal risk konulu zararların giderimi için idari mahkemelerde açılabilecek tazminat davalarının kamu görevlilerinin kasten vermiş oldukları zarara ilişkin olarak açılamayacağını savunmuşlardır. Nitekim bu olay idare değil, hukuk ve ceza mahkemelerinin görev alanına girmektedir. Hukuk davalarındaki tazminat yolunun ise, zaten ceza davasının kabul edilmemiş olması sebebiyle etkin olmayacağının açık olduğunu iddia etmişlerdir.[105]

AİHM'in diğer kararlarından çıkarımla söz konusu olayla ilgili görüşü açıktır. Mahkemeye göre, AİHS'nin 35. maddesine göre –karar verildiği esnadaki 26. madde- başvuruculların ihlal edildiğini iddia ettikleri haklarla ilgili olarak mevcut ve etkin tüm iç hukuk yollarına başvurmaları gerekmektedir. Ancak bu yolların yalnız pratikteki varlığı yeterli değildir. Bu hukuk yolunun pratikte de etkili, ulaşılabilir ve ihlalin ortadan kaldırılması için yeterli güvenceler sunuyor olması gerekir.[106] Diğer taraftan iç hukuk yoluna yapılan başvuruların süresinde ve usul kurallarına uygun biçimde yapılmış olması gerekir.

Diğer taraftan AİHM uygulamalarında iç hukuk yollarının tüketilmesi şartının katı ve mutlak biçimde uygulanmadığı görülmektedir. Bu kural, başvurunun özellikleri ve başvuranların kişisel durumları dikkate alınarak esnetilebilmektedir.

AİHM, taraf devletin bölgede etkin olan bir terör örgütünün propagandaları bulunduğu ve bu bölgenin terör ile karakterize olduğu şeklindeki savunmalarını bu durumun, taraf devlet mahkemelerinin adil şekilde yargılama yapma kabiliyetini etkileyebileceği yönünde yorumlamıştır. Kararda belirtildiği üzere, bölgedeki söz konusu sorunlar yargılamalar açısından gerekli delillerin elde edilmesini imkansız hale getirilebilir ve bu da iç hukuk yollarına başvurulmasının boşu boşuna olacağı anlamına gelebilir.

Diğer yandan iç hukuktaki bir yola başvurunun açıkça etkisiz olacağı belirlenemiyorsa ve buna yönelik başvurucunun yalnız bireysel bir şüphesi bulunuyorsa başvurucunun söz konusu iç hukuk yolunu tüketme şartından muaf olduğundan söz

[105] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 21893/93, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58062%22]}, (Erişim Tarihi: 24.08.2024).
[106] Karakaş, **a.g.e.,** s. 245.

edilemez. [107] Buna ilişkin değerlendirme yapan Mahkeme, taraf devletin kamu görevlilerinin eliyle kasten verilen bir zarara ilişkin olarak geçmişte hükmedilen bir tazminatı örnek gösterememesini önemli görmüştür. Taraf devletin bu şekilde bir kararı Mahkemeye sunamamasını Mahkeme, taraf devletin güvenlik güçlerinin yasadışı faaliyetlerde bulunmaları halinde bunun yerel mahkemeler tarafından kabulü bakımından genel bir isteksizlik bulunduğu anlamına gelebileceği değerlendirmesini yapmıştır. Diğer taraftan bir köyde yakılan birçok ev bulunmasına karşın taraf devletin bu konuda hakkında açılan dava haricinde bir soruşturma yürütmediği ya da delil toplanmasının kolaylaştırılması açısından herhangi bir teklif sunmadıkları da ayrıca gerekçeye eklenmiştir.

AİHM yukarıda açıklanan tüm gerekçelerle başvurucuların, iç hukuktaki idari yargıdaki tazminat talebi yoluna başvurmalarının yeterli ve etkili bir çözüm yolu sağlayamayacağı yönünde kanaat bildirmiştir. Nitekim Komisyon delegesinin kararda belirtmiş olduğu üzere, geçmişteki benzer olaylara ilişkin olarak Türkiye, kamu personelinin cezalandırılmasına ilişkin benzer yargı içtihatlarını Mahkemeye sunamamıştır. Ona göre bu, taraf ülkenin kamu görevlilerinden olan güvenlik gücü personelinin kasıtlı olarak bir mülkü kundaklamış olduğu kararının söz konusu iç hukuk yolu ile tespit edilemeyeceği anlamını taşımaktadır. Bu sebeple kararda belirtilmiş olduğu üzere idari yargı yoluna başvuru, başvurucular açısından etkin bir yol değildir. [108] Komisyon delegesinin 62. paragrafta ayrıca belirttiği bu durum Türkiye açısından oldukça elemdir. Öyle ki güvenlik görevlisi personelinin görevinde işlemiş olduğu bir suç için iç hukukta cezalandırılmadığının tespiti AİHM eliyle yapılmıştır. Hem kararın verildiği yıl olan 1996 yılından bu yana terör örgütünün etkinliğinin azalması hem de bu gibi uluslararası yargı yolu ile hatanın tespit edilerek taraf ülkeye bildirilmesi sayesinde Türkiye'de halen aynı sorunun devam etmediği söylenebilir.[109]

Taraf devletin hukuk mahkemeleri önünde de tazminat talep edebileceği iddiasına ilişkin olarak ise, söz konusu olaya ilişkin olarak etkin bir soruşturma yürütülmemiş olmasının önemli olduğu vurgulanmıştır. AİHM kararında, başvuruculların devlete

[107] Karakaş, **a.g.e.,** s. 248.
[108] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 21893/93, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58062%22]}, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).
[109] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 21893/93, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58062%22]}, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).

başvurmasının ardından iki yıldan fazla zaman geçmesinden sonra şikayet edilenlerin ifadelerinin alınma sürecinin tamamlandığını tespit etmiştir.

Diğer taraftan yukarıda da belirtmiş olduğumuz üzere başvuruculaların evlerini kaybetmeleri sebebiyle idari yetkililerin bakımına muhtaç hale gelmeleri ve avukata ulaşabilmelerindeki güçlükler de göz önünde tutulmuştur. Aynı zamanda başvuruculaların gerek jandarmanın evlerini yaktığı ve köydeki insanların ifadelerinin kasten değiştirdikleri iddiasında olmaları onların iç hukuk yollarına başvurmaları durumunda kendilerine karşı intikam alınması korkularını değerlendirme dahilinde önemli kabul edilmiştir.

AİHM, yaptığı tüm değerlendirmeler ışığında başvuruculaların iç hukuk yollarını tüketme şartından muaf tutulmalarını gerektiren özel şartların sağlandığına karar vermiştir. Bu nedenle başvurunun iç hukuk yollarının tüketilmemiş olduğu gerekçesiyle reddedilemeyeceğine hükmetmiştir. AİHM ayrıca yanlış anlaşılmaların önüne geçmek adına bu değerlendirmenin somut başvuru nezdinde yapıldığını ve bölgedeki diğer başvuruların özel şartları sağlamaması durumunda iç hukuk yollarını tüketme şartından muaf tutulmayacağını kararında belirtmiştir. Kararda mevcut başvurudaki somut olayların istisnai özel şartları sağlamasından ötürü tazminat talebi yoluna başvurulmadan AİHM'e bireysel başvuruda bulunulabileceğinin kabul edildiği vurgulanmıştır.

Söz konusu başvuruda iç hukuk yollarının etkin olmaması gerekçesiyle tüketilmesi kuralının istisnai olarak uygulanmaması gerektiğine ilişkin karara iki adet karşıt oy kullanılmıştır. Bu oylardan biri AİHM'in Türk yargıcına aittir. Türk yargıç kullanmış olduğu karşıt oyun gerekçesinde, iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralının istisnalarının varsayımsal olgulara göre belirlenemeyeceğini savunmuştur. Ona göre başvurucunun mevcut tüm iç hukuk yollarını tüketme zorunluluğu çerçevesinde başvurucunun kişisel ve mutlak olmayan etkin olmayacağı kaygısı kişiyi iç hukuk yollarını tüketme kuralından muaf kılmamalıdır.

Gerçekten de AİHM'in başka bir kararı olan Aksoy/Türkiye kararında belirtildiği üzere yerel bir çözüm yolunun etkinliği hakkında şüphe bulunması halinde konu, yerel mercilere taşınmalıdır.[110] Diğer taraftan başvuruculaların iç hukuk yollarına başvurmaları

[110] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 10148/82, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58003%22]}, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).

halinde intikam duygusuyla bir misillemeye uğrayacakları korkusu yersizdir. Nitekim bu korkunun varlığı uluslararası mercilere başvurmaları halinde daha ağır olacaktır. İntikam güdüleceği korkusuyla iç hukuk yollarına başvurmaktan korktuğunu belirten bir kimsenin, şartlar değişmediği halde uluslararası çözüm yollarına başvurması evleviyetle mümkün olmayacaktır. Bu sebeple başvuruculaın intikam güdülmesi korkusu ile iç hukuk yollarını tüketmedikleri iddiaları mantık ilkelerine ters düşmektedir.

Diğer taraftan soruşturma için gerekli olan ifadelerin alınmasının epey uzun sürmesinin nedeni başvuranların, diğer köy halkının ve güvenlik gücü üyelerine başvurulmasına rağmen sorumlu bir idari personelin gösterilememesidir. Buna rağmen soruşturma devam etmiş ve köy halkının sorumlu olduklarını iddia ettikleri personelin kimliğini tespit edebilmeleri için yoğun çaba sarf edilmiştir. Bu sebeple taraf devletin etkin bir soruşturma yürütmediği iddiası da asılsız kalmaktadır.

AİHM'in ülkenin iç işlerini yeterince tezahür edemediği için başvuruculaın iddialarındaki örtüşmeyen detayları tespit etmede zorluk çektiği kanaatindeyiz. Bu sebeple iç hukuk yollarının tüketilmeme şartını gereğinden çok daha esnek yorumlayarak ve neredeyse kuralı göz ardı ederek vermiş olduğu başvurunun kabul edilebilir olduğu yönündeki karara katılmamız mümkün değildir.

2.4.2.2. Sözleşmeye Aykırı Bir İdari Uygulama Bulunması

İç hukuk yollarının tüketilmesinin zorunlu olmadığı bir diğer hal ise, idarenin AİHS ile bağdaşmayan uygulamalarının bulunmasıdır. Güvence altındaki bir hakkın ihlalinin taraf devlet tarafından sürekli ve sistematik biçimde görülmesi ile hak ihlali bir idari uygulama olarak görülmekte ve başvurucuyu iç hukuk yollarını tüketme şartından kurtarmaktadır.[111]

Kural olarak hükümlü ve tutuklular da dahil olmak üzere kimsenin iç hukuk yollarını tüketmeden AİHM'e başvurması mümkün değildir. Ancak idari makamlar, bu kişilere cezaevinde ya da karakolda kötü muamelede bulunulmasına göz yumuyor veya kötü muamelenin önlenmesi için gerekli tedbirleri almıyorsa iç hukuk yollarını tüketme

[111] Kaplan Arık, **a.g.e.,** s. 81.

zorunluluğunun istisnasından faydalanılabilir.[112] Söz konusu kötü muamelenin bireysel bir olaydan ziyade bir alışkanlık durumuna gelmiş ve idari makamların kötü muameleyi engellemek için yeterli bir çaba göstermemesi halinde tazminat davası açma yolu tüketilmesi zorunlu olan iç hukuk yolu olarak değerlendirilemez.

AİHM içtihatlarına göre söz konusu eylemin idari uygulama kabul edilebilmesi için iki şartın bir arada bulunması gerekmektedir. Bu şartlar; birbirleriyle bağlantılı hak ihlallerinin tekrar eden ve çok sayıda olması ile taraf devletin söz konusu ihlallere göz yummasıdır.[113]

Hak ihlaline ilişkin sistematik bir idari uygulama bulunması durumunda iç hukuk yollarının etkin ve sonuç doğurabilir olmadığı açıktır. Bu durumda başvurucudan iç hukuk yollarını tüketmesini beklemek de anlamsız olacaktır. Öyle ki yapılan iç hukuk başvurusu sonuç elde etme gücünden yoksun ve zaten sonucu kestirilebilir bir işlemin yapılmasından ibaret olacaktır.

Ancak idari uygulamanın bireysel bir uygulamadan ziyade sistematik olması önem taşımaktadır. Yapılan başvuru özelinde ve sadece o başvuruya mahsus bir uygulama için iç hukuk yollarının tüketilmesinin etkisiz olacağı savunulamaz ve istisnadan yararlanılamaz.[114]

2.4.2.3. Davanın Sürüncemede Kalması

Davanın iç yargılamada sürüncemede kalması ve makul süre geçmesine rağmen sonuçlandırılamaması başvurucuyu iç hukuk yollarını tüketme zorunluluğundan kurtarabilir. Bu durumda davanın sonucu beklenilmeden AİHM'e başvurulabilir. Nitekim başvurucudan iç hukuk yollarını tüketmesinin beklenebilmesi için iç hukuk yolunun etkili, başvurulabilir ve makul sürede sonuçlanabilecek bir yol olması gerekir. Bu

[112] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No.6271/73, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-74759%22]}, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).
[113] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 5310/71, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57506%22]}, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).
[114] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 21893/93, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58062%22]}, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).

durumda çok uzun süren bir yargılama süreci, ihlallerin giderilemeyeceği sonucunu da beraberinde getirmektedir.[115]

İç hukukta görülen dava esnasında işlemlerin uzunluğu ve işlemlerin gerçekleşmesindeki karmaşalar iç hukuk yolunun etkinliğini değerlendirmede ve iç hukuk yolunun tüketilmesi kuralının istisnasının uygulanabilir olup olmadığı bakımından AİHM'in göz önüne aldığı ölçütlerdir. Gerek soruşturmanın çok uzun sürmesi gerekse AYM'ye yapılan bireysel başvurunun makul sürede tamamlanmaması AİHM tarafından iç hukuk yollarının tüketilmesi zorunluluğunun istisnaları arasında kabul edilmektedir.[116] Bir davanın sürüncemede kalması aynı zamanda o iç hukuk yolunun etkin olup olmadığını da ciddi şekilde sorgulatacaktır.[117] Buna göre bir iç hukuk yolunda bazı hak ihlalleri özelinde davaların bir türlü sonuçlanmadığı ve sürüncemede bırakıldığı görülüyorsa yalnızca davası sürüncemede kalan kişinin değil, aynı hakkın ihlal edildiğini savunan bir başka başvurucunun da o iç hukuk yolunu tüketmekten muaf tutulabileceğini söylemek mümkündür.

2.4.2.4. Engellenme

Kamu görevlileri tarafından bir kimsenin iç hukuk yolunu tüketmesinin engellenmesi bu kişiyi iç hukuk yollarını tüketme zorunluluğundan kurtarır. Bu durumda başvurucunun iç hukuk yollarını tüketmemede kendi kusuru bulunmamalıdır. Örneğin, cezaevi idaresinin bir hükümlünün kendisine yapmış olduğu hak ihlali şikayetini bildirmesi gereken makamlara bildirmemesi ya da sürenin geçmesinin ardından bildirmesi halinde iç hukuk yoluna başvuru engellenmiştir. Bu durumda başvurucu, iç hukuk yollarını tüketmeden AİHM'e başvuruda bulunabilir.

2.4.2.5. Hukuki Engel Bulunması

İç hukuk yolunun kapalı olduğu durumlarda başvurucudan iç hukuk yollarını tüketmesinin beklenmesi makul değildir. Hukukumuzda yargı kısıntısı olarak adlandırılan bu işlemlere Hakimler ve Savcılar Kurulu'nun (HSK) meslekten çıkarma dışındaki kararları, Yüksek Askeri Şura'nın (YAŞ) terfi ve kadrosuzluk nedeniyle

---

[115] Kaplan Arık, **a.g.e.,** s. 83.
[116] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 25803/94, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58287%22]}, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).
[117] Zengin, **a.g.e.,** s. 66.

emekliye ayırma işlemleri ve YSK'nın kararları örnek olarak verilebilir.[118] Bu işlemler kesin olup aleyhine yargı yoluna başvuru mümkün değildir.

Türkiye'nin taraf olduğu Kalaç/Türkiye başvurusunda disiplinsizlik gerekçesiyle YAŞ tarafından emekliye ayrılmasına karar verilen bir kişinin başvurusuna iç hukuk yollarının tüketilmediği itirazında bulunulmuştur.[119] AİHM, YAŞ tarafından verilmiş kararlara karşı yargı yolunun kapalı olması ve bunun da iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralının istisnası teşkil ettiği sebebiyle itirazı reddetmiştir. Bu içtihatta da görüldüğü gibi iç hukuk yollarının tüketilmesi önünde hukuki bir engel bulunması halinde başvurudan önce bu yolların tüketilmesine ihtiyaç bulunmamaktadır.

2.4.3. İspat Yükü

AİHM kararları ışığında devletin pozitif yükümlülüklerinden olan koruma ve gözetme hakkına ilişkin olarak sorumluluklarını yerine getirmediği iddiasına karşın sorumluluklarını yerine getirdiğini ispatlaması gereken taraf, taraf devlettir. Ancak konumuz özelinde değerlendirme yapmak gerekirse, kendi hakimiyet alanı içerisindeki insanlara etkin ve ulaşılması mümkün çözüm yolları sunulması da taraf devletin yükümlülüklerindendir.[120] Diğer yandan, taraf devletin etkin ve ulaşılabilir iç hukuk yolları sağlama yükümlülüğünü yerine getirdiğini ispat etmesi halinde ise, ispat yükü taraf değiştirerek başvurucuya geçecektir. Yani normal şartlarda ispat külfeti taraf devletin üzerinde iken, iç hukuk yollarının tüketilmesi şartından başvurucunun muaf kılınması söz konusu ise, bu halde ispat külfeti taraf değiştirerek başvurucuya ait olacaktır.

AİHM'in ispat yüküne yaklaşımı hakkında eski tarihli ancak oldukça açıklayıcı bir kararını incelemek konunun daha net anlaşılması için gereklidir. Belçika'nın aleyhine yapılan başvuru, yine bir Belçika vatandaşı tarafından yapılmıştır.[121] Başvurucu biyolojik

---

[118] Ahmet Taşır, "Hukuk Devleti İlkesi Bağlamında Türkiye'de Yargı Denetiminden Bağışık İdari İşlemler", **Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi,** 2018, 2(3), s. 76.

[119] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 20704/92, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58042%22]}, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).

[120] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Bülteni, Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/16102023160207bulten27.pdf , (Erişim Tarihi: 07.06.2024), s. 3.

[121] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 7654/76, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-57549&filename=CASE%20OF%20VAN%20OOSTERWIJCK%20v.%20BELGIUM.docx&logEvent=False, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).

olarak kadın olmasına rağmen küçük yaşlardan itibaren psikolojik olarak erkek cinsiyetindedir. Bu nedenle depresyon geçirdiği ve kendine zarar vermesi sebebiyle bir süre tedavi altında tutulduğu belirtilmiştir. Bu tedavi sürecinin ardından bir süre hormonel tedavi görmesinin ardından doktorların da onayı ile cinsiyet değiştirmek üzere ameliyata alınmasına karar verilmiştir.

Başvuru sahibi kimlik belgesindeki cinsiyet ibaresinin değiştirilmesi için mahkemeye başvuru yapmıştır. Yerel mahkeme ise, davacının doğum belgesinde bir hata bulunmadığından kimlik belgesindeki cinsiyet ibaresinin değişemeyeceği yönünde karar vermiştir. Başvuran ise, biyolojik olmasa da psikolojik olarak erkek olduğu ve doğum anında olmasa da başvuru esnasında erkek fiziksel özelliklerini taşıdığını iddia etmiştir.. Bu sebeple davasını temyiz aşamasına taşımıştır.

Temyiz esnasında aynı zamanda isim değişikliği için de ayrıca bir talepte bulunmamıştır. Başvurucunun kimlik belgesinde başvuru anındaki fiziksel özelliklerine göre bir erkek resmi olmasına karşın bir kadın adı bulunmuştur. Taraf devlet de hem bu hususun hem de temyiz başvurusunun sonuçlanmamış olması hususunun iç hukuk yollarının tüketilmesinden önce AİHM'e başvuru yapılmış olduğunu sonucunu doğurduğunu savunmuştur.

AİHM'in görüşüne göre, Mahkemeye başvurulmadan önce başvurulan hakkın ihlali ile ilgili olan, etkin ve ulaşılabilir çarelerin tüketilmesi gerekmektedir. Bir iç hukuk yolunun bu şartları karşılayıp karşılamadığı ise, başvurulması halinde ihlalin giderilmesine yönelik imkan sağlama ihtimaline göre değerlendirilir. Diğer taraftan Mahkeme, taraf devletin başvurulabileceği iç hukuk yollarının başvurucunun iddiası ile ilgili olup olmadığı ve iddia edilen ihlali giderim olanağı bulunmadığı değerlendirmesini yapmıştır. Nitekim bir iç hukuk yolunun ilgili şartları sağlamaması halinde başvurucunun bu yolları tüketmesi gerektiği savunulamaz.

Mahkeme, başvurucunun temyiz yolunu tüketmeden yapmış olduğu başvurunun iç hukuk yollarını tüketme şartını sağlamadığını belirlemiştir. Ayrıca başvurucunun yerel mahkeme başvurusunun olumsuz olacağı öngörüsünün neye dayanarak yapılmış olduğunu izah etmekten yoksun olması da göz önünde tutulmuştur. Mahkeme açıkça iç hukuk yollarına yapılan bir başvuruyla da AİHM önüne gelinmeden aynı sonucun elde edilmesinin mümkün olduğu tespitinde bulunmuştur. AİHM ayrıca AİHS hükümlerin

aleyhine başvurulan taraf ülkenin mahkemelerinde de dayanak yapılabileceğinin altını çizmiştir.

Sonuç olarak AİHM; başvurucunun danıştığı avukatların temyiz yolunun başarı ihtimalinden yoksun olduğunu belirtmesi ve başvurucunun başka bir delile dayanmaksızın yalnız iç hukuk yolunun zaten sonuç doğurmayacağı düşüncesiyle AİHM'e bireysel başvuruda bulunması kabul edilebilir bulunmamıştır. Mahkeme kararında taraf ülkenin yerel mahkemelerine söz konusu ihlalin giderilmesi için bir fırsat sunulması gerektiğini ve bunun ancak iç hukuk yollarının tüketilmesi ile mümkün olabileceğini vurgulamıştır. Öte yandan başvurucu temyiz yoluna başvurmasının boşu boşuna olacağını gösteren örnek bir yargı kararını dahi delil olarak gösterememiştir. Başvuranın etkili ve başvurabilir kanun yollarının sağlanmasının devlet yükümlülüğünde olması gerekçesiyle bu delili göstermesinin gerekli olmadığı ve taraf devletin olumlu sonuçlanmış olan örnek bir yargı kararı sunması gerektiğine ilişkin itirazıysa reddedilmiştir.

Konunun başında açıklandığı üzere, etkin ve başvurulabilir hukuk yollarının varlığı açısından ispat külfeti taraf devlette olsa da bu iç hukuk yollarının tüketilmesinden muaf tutulması gerektiği iddiasında olan başvurucu için ispat külfeti taraf değiştirir. Bu sebeple her ne kadar taraf devletin yargı kararlarına erişim imkanı başvurucudan fazla olsa da başvuru yolunun açıkça boşu boşuna olacağını ispat etmesi ve gerekli olması halinde örnek kararları AİHM'e sunması gereken taraf başvurucudur.

Diğer yandan taraf devletin AİHS hükümlerini kendi yerel mahkemelerinde değerlendirme imkanı bulunmasına karşın başvurucunun bu hükümleri yargılama esnasında dillendirmemiş olması gerekçesiyle ihlali değerlendirme şansının bulunmadığı itirazı haklı görülmüştür. Mahkemenin tüm bu değerlendirmeleri sonrasında başvurunun iç hukuk yollarının tüketilmemiş olması sebebiyle kabul edilebilir olmadığı sonucuna varılmıştır.

2.4.4. Başvurulan Yolun İç Hukuk Yolu Mu Yoksa Uluslararası Bir Yol Mu Olduğunun Tespiti

Başvurulan bir hukuk yolunun yerel mi yoksa uluslararası bir çözüm yolu mu olduğunun tespit edilmesi önemlidir. Nitekim başvuru yolunun iç hukuk yolu olması

durumunda kural olarak başvurudan önce tüketilmesi gerekmektedir. Başvuru yolunun uluslararası olması halinde ise, AİHS'nin 35. maddesinin 2. fıkrası gereğince reddedilmesi mümkündür.

Çözüm yolunun iç hukuk yolu ya da uluslararası yol olduğuna karar verecek merci AİHM'dir. Karar verilirken başvurulan merciin yapısı, hukuk sistemi içerisindeki yeri, kuruluş şekli ve yetki alanı göz önünde tutulmaktadır.

AİHM'in söz konusu kararı verme konusundaki yaklaşımı Bosna Hersek aleyhine yapılan Jelicic/Bosna Hersek başvurusunda net şekilde görülmektedir.[122] Taraf ülke konumundaki Bosna Hersek, 1965 yılından itibaren eski Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyetinde yabancı paralar için vadeli hesap açılmasına izin vermiştir. Başvurucu da dahil olmak üzere az sayıdaki insan, eski yabancı para hesaplarının da bu izne tabi kılınması adına iç hukuk yoluna başvurmuş ve izin talepleri kabul edilmiştir. Daha sonra ise, çeşitli sebeplerle yargı eliyle verilen izin uygulanmamıştır. Başvuran, söz konusu yargı kararına dayanarak banka hesabındaki yabancı para cinsinden parayı çekmeye çalışsa da talebi paranın Yugoslavya'nın dağılmasından önce yatırılmış olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir.

Başvurucu bu konuyu gerek yerel mahkemelerde dava açarak, gerekse uluslararası boyuttaki Dayton Antlaşmasıyla başvurabileceği bir kurum haline gelen mülga İnsan Hakları Komisyonuna taşıyarak çözüm yolu aramıştır. Ancak söz konusu sorununa bir çözüm sağlanmamıştır. Bunun ardından başvurucu sorunu AİHM'e taşımıştır.

AİHM, mülga İnsan Hakları Komisyonuna aynı konu için başvurulmuş olmasının AİHS'nin 35. maddesinin ikinci fıkrasını ihlal edip etmediği değerlendirmesinin yapılması gerektiğine hükmetmiştir. Taraf devlet de aynı olgularla başka bir uluslararası çözüm merciine daha önceden başvuruda bulunulmuş olduğu gerekçesiyle başvurunun kabul edilebilirlik kriterlerini karşılamadığını savunmuştur.

Başvurucu ise, söz konusu Komisyonun yalnızca Bosna Hersek ve onunla aynı federal devlet içerisindeki diğer federe devletlerle ilişkili olan davaları incelemekle yetkili olduğunu ve bunun Komisyon'un uluslararası olmadığı sonucunu doğurduğunu ileri

[122] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 41183/02, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-77749%22]}, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).

sürmüştür. Gerçekten de bu devletler kendi iç ilişkileri çerçevesinde tek bir devlet statüsünde olduğu için AİHS'in 35. maddesi anlamında Komisyon'un uluslararası nitelikte olduğunu savunmak güçtür. Diğer taraftan birden çok devlet arasında kurulmuş olan Dayton Antlaşması'nın uluslararası nitelik taşımadığından da bahsedilemez. Venedik Komisyonu da Dayton Antlaşması'nın uluslararası bir sözleşme niteliği taşıdığı vurgusunu yapmış olsa da bu uluslararası olma unsurunun AİHS'nin 35. maddesi anlamındaki uluslararasılık kavramını karşılamadığını belirtmiştir. Uluslararası bir çözüm merciine önceden başvurulmuş olduğu gerekçesiyle başvurunun reddinin AİHS'nin 35. maddesinin ikinci fıkrasının amacına aykırı olacağı ve Komisyona yapılan söz konusu başvurunun AİHS'nin 35. maddesinin ilk fıkrası anlamında bir iç hukuk yolu olduğunun kabul edilmesi gerektiği yönünde Mahkemeye görüş bildirmiştir. Venedik Komisyonu'nun AİHM'e verdiği görüşte, her ne kadar Dayton Antlaşması'nın uluslararası olduğu yönünde şüphe bulunmasa da bu Antlaşmayla kurulan Komisyonun yetki alanının dış ülkelere karşı tek bir devlet niteliğinde olan federal bir devlet olduğu göz önüne alındığında AİHS'nin 35. maddesindeki uluslararası çözüm yolu kriterini karşılanmadığı belirtilmiştir.

AİHM de Venedik Komisyonu'nun vermiş olduğu görüşe paralel olarak Komisyon yargılamasının bir iç hukuk yolundan ibaret olduğuna hükmetmiştir. Bu sebeple başvurunun kabul edilebilirlik kriterlerini karşıladığına karar verilerek başvurunun esasının değerlendirilmesi yapıldı. Aksi halde, yani İnsan Hakları Komisyonu'nun uluslararası bir çözüm yolu olarak kabul edilmesi durumunda ise, başvurunun kabul edilemez olduğuna hükmedileceği ifade edilmiştir. Öyle ki AİHS'nin 35. maddesinin ikinci fıkrasına göre AİHM, uluslararası bir soruşturma ya da çözüm merciine daha öncesinde sunulmuş olan başka bir başvuruyla esasen aynı olan bir başvuruyu ele almayacaktır.

AİHM, Komisyon'un yerel bir başvuru yolu olup olmadığının değerlendirmesini yaparken; Komisyon'un yetki alanı, finansman kaynağı ve hukuk sistemindeki yeri teker teker incelediği görülmektedir. Kararda, Komisyon'un her ne kadar uluslararası bir antlaşma ile kurulmuş olduğu belirli olsa da diğer etmenler göz önünde tutularak AİHS'nin 35. maddesinin ikinci fıkrasında düzenlenmiş olan uluslararasılık kriterine uygun olmadığına hükmetti. Diğer yandan ise, taraf devletin Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmamış olduğu gerekçesiyle iç hukuk yollarının tüketilmemiş olduğu iddiası

reddedildi. Nitekim iç hukukta Komisyon ya da Anayasa Mahkemesine ayrı ayrı başvuru mümkün değildi ve başvurucunun bu iki merciden birini tercih etmesi gerekiyordu. Komisyon'un iç hukuk yolu olarak kabul edilmesiyle birlikte Anayasa Mahkemesine başvuru zorunluluğu da ortadan kalkmış sayılmıştır.

Kararda AİHM bir kişinin başvurabileceği birden fazla iç hukuk yolu olması ve bu iç hukuk yollarına aynı anda başvurunun bulunmaması durumunda başvurucunun başvuracağı yolu seçme hakkına sahip olduğunu vurgulamıştır. Diğer bir deyişle, bir hukuk yolu tüketildiğinde onunla aynı amaca hizmet eden diğer bir hukuk yolunun da tüketilmesi şart değildir.[123] İlgili başvurunun esasının incelenmesini gerektiren ciddi hukuki sorunlarla ilişkili olduğu da göz önüne alınarak taraf devlet itirazlarının reddi ile başvurunun esasının incelenmesi gerektiği oybirliği ile kabul edilmiştir.

2.4.5. Süre Şartı

Süre şartı iç hukuk yollarının tüketilmesi şartından sonra kabul edilebilirlik şartlarından en önemli olanıdır. Öyle ki başvuru süresinin aşılmış olduğu gerekçesiyle reddedilen başvuruların sayısı hayli fazladır. Süre şartı aynı zamanda iç hukuk yollarının tüketilmesi şartı ile de yakından ilgilidir.[124] Nitekim söz konusu süre, iç hukuk yollarındaki başvurulabilecek son merciin kesin karar verdiği tarih baz alınarak hesaplanmaktadır.

AİHS'nin 35. maddesinde iç hukuk yollarının tüketilmesinin ardından altı ay içerisinde AİHM'e başvuru yapılması gerekmekteydi. Altı aylık söz konusu süre 15 No'lu Ek Protokol ile dört aya düşürülmüştür. Bu değişiklik 1 Şubat 2022 tarihinden sonra iç hukuk yollarının tüketildiği başvurular için geçerlidir. Bu tarihten önce son başvurulan son iç hukuk yolunun kesinleşmiş olması halinde süre yine altı ay olarak uygulanacaktır. Bu sebeple günümüzde yapılacak tüm başvuruların dört aylık başvuru süresine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu süre kısaltımının gerekçesi net olarak açıklanmış olmamakla birlikte insan hakkı ihlallerine karşı başvuruların makul süre içerisinde yapılmasının ve AİHM'in son yıllarda artan iş yükünün bir nebze

[123] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 65681/01, https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22display%22:[2],%22tabview%22:[%22related%22],%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22itemid%22:[%22002-4452%22]%7D, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).
[124] Ören, **a.g.e.,** s. 43.

hafifletilmesinin amaçlandığı söylenebilir. Pek tabii teknolojinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla Mahkemeye başvuru yapılabilmesi ve gerekli belgelerin toplanması sürecinin kısalmasının da başvuru süresinin kısaltılmasında etkisi olduğu düşünülebilir.

AİHS'nin 35. maddesinde yapılan değişikliğe göre iç hukuk yollarında verilmiş olan kesin kararın ardından dört ay içerisinde Mahkemeye başvurulabilir. Dört aylık söz konusu süre hak düşürücü niteliktedir. Başvuru için bir sürenin öngörülmüş olması hukuki belirliliği sağlamak içindir. Nitekim başvuru için bir süre öngörülmemiş olması durumunda taraf devlet ve ilgililer uzun süre belirsizlik yaşayacaklardır. İç hukuk yollarını tüketmiş olmasına rağmen hak ihlalinin giderilmediği iddiasındaki başvurucunun AİHM'e başvuru için gerekli kanıt ve belgeleri hazırlaması için dört aylık süre uygun görülmüştür. Söz konusu sürenin zamanaşımı değil hak düşürücü süre olması hasebiyle durması veya kesilmesi mümkün değildir. Taraf devletlerin bu sürenin aşılmasının ardından yapılan başvurulara rıza göstermesi mümkün değildir. Süre şartı kamu düzeninden sayıldığı için AİHM tarafından re'sen gözetilir.[125] Diğer taraftan taraf devletin dört aylık başvuru süresinin geçmiş olmasının ardından başvuru yapıldığına ilişkin itirazı bulunması halinde ispat yükü taraf devlettedir.

Diğer taraftan somut olayın özelliklerine göre Mahkeme süre konusunda esnek davranabilmektedir. Hastalık ya da mücbir sebep benzeri durumların varlığı halinde sürenin uzatılması mümkündür.[126] Tüketilmesi zorunlu olmayan bir iç hukuk yoluna başvurulmuş olması halinde de süre uzamış sayılmaz. Türkiye'nin taraf olduğu Zarakolu/Türkiye başvurusunda karar düzeltilmesi başvurusunun sonucunun beklenmesi hali karar düzeltilmesinin AİHM tarafından zorunlu bir başvuru yolu olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.[127] Yukarıda da açıklandığı üzere olağan başvuru yolları arasında yer alan karar düzeltilmesi yolunun her ne kadar tüketilmesi gereken iç hukuk yollarından olduğu kanaatinde olsak da AİHM kararlarındaki uygulama aksi yöndedir.

[125] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 27393/06, https://hudoc.echr.coe.int/eng/#{%22itemid%22:[%22003-7611289-10472809%22]}, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).
[126] Gözler, **a.g.e.,** s. 516.
[127] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 24761/94, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-1997&filename=001-1997.pdf, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).

Bu sebeple böyle bir durumda hak kaybı yaşamamak adına ön başvuruda bulunulmasında fayda bulunmaktadır.[128]

İç hukuk yolları tüketilmemiş olmasına rağmen hata ile Mahkemeye başvuru yapılmış olunması halinde başvuru reddedilecektir. Ancak iç hukuk yolunda başvurulabilecek mercie başvuru süresinin geçmemiş olması halinde söz konusu iç hukuk yolunun tüketilmesinin ardından tekrar AİHM'e başvuru yapılabilir.[129]

İç hukuk yollarının AİHM'e başvuru yapılmasından sonra ancak başvurunun reddinden önce tüketilmiş olması halinde ise, başvuru süresinde yapılmış sayılacak ve iç hukuk yollarının tüketilmesinin ardından yapılmış gibi karara bağlanacaktır.[130]

İç hukukta başvurulabilecek son mercie başvuru sonucunun başvurucuya ya da vekiline tebliğ edilmesinin ardından dört aylık süre başlar. Tebligatın usule uygun yapılmış olması halinde başvurucunun karardan haberdar olup olmamasının önemi bulunmamaktadır. Kimi durumlarda ise, –tefkim gibi- tebligata gerek yoktur. Nitekim sürenin başlangıcı için kararın yazılı olarak taraflara tebliğ edilmesi şart değildir ve kararın tebliğinden kasıt kararın öğrenilmesidir. Tefkim ile birlikte başvuran zaten hak ihlalinin giderilip giderilmediği konusunda bilgi sahibi olmaktadır. Bu sebeple AİHM içtihatları uyarınca dört aylık sürenin başlangıcı kararın öğrenilmesinden itibaren başlar.[131] Taraf devletin süre kuralına riayet edilmediği iddiası bulunması durumunda ispat yükümlülüğü onda olduğundan sürenin aşılmasının ardından bireysel başvuru yapıldığını ispat yükü devlettedir.

Kimi zaman ise, kişinin duruşmada bulunmasına rağmen kararın ya da karar gerekçesinin daha sonra yazılı olarak bildirilmesi mümkün olabilmektedir. Bu durumda yazılı bildirimin yapıldığı tarih başvuru süresinin başlangıcı kabul edilir. Tebligata gerek olmayan ya da iç hukukta tebligat usulünün öngörülmemiş olması durumlarında ise, yüksek mahkemenin hükmünü ilk derece mahkemesine gönderdiği anda süre başlamış kabul edilmektedir.[132] Bu usulün de bulunmaması halinde Mahkeme, tarafların kararın

[128] Darendeli, **a.g.e.,** s. 128.
[129] Anayurt, **a.g.e.,** s. 224.
[130] Ören, **a.g.e.,** s. 44.
[131] AİHM, Kabul Edilebilirlik Kriterleri Uygulama Rehberi, s. 23.
[132] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 31423/96, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-11464%22]}, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).

içeriğinden haberdar olmalarının mümkün olduğu anı sürenin başlangıç anı kabul etmektedir.[133] Buna göre duruşma esnasında hükmün sonucunun başvurucunun yeterli bilgiye sahip olabileceği şekilde açıklanması halinde süre, duruşma tarihinde başlar. Ancak yalnız başvurusunun reddedildiğinin bildirilip başkaca bir açıklama yapılmaması durumunda dört aylık süre, gerekçeli kararın başvurucu ya da avukatına tebliğ edilmesinin ardından başlayacaktır.

İç hukukta başvurulabilecek herhangi bir yol bulunmaması halinde ise süre, fiillin gerçekleşme anında başlar. Sürekli nitelikte bir ihlal bulunması halinde ise – kamulaştırmanın hukuka aykırı olması gibi- ihlalin mevcut olduğu her an dört aylık süre yeniden başlayacaktır.

Başvuru süresi yukarıda açıklanan tarihin ertesi günü başlayacaktır. Bu tarihle aynı sayılı güne denk gelen dört ay sonraki gün ise, başvuru süresinin son günüdür. Son günün hafta sonuna ya da resmi tatil gününe denk gelmesi halinde sürenin uzamayacaktır. Öyle ki başvurunun süresinde yapılıp yapılmadığının tespiti iç hukuk kurallarına göre değil AİHS kurallarına göre belirlenir.

AİHM'nin İç Tüzüğü'nün 47. maddesi uyarınca başvurunun posta yolu ile yapılması durumunda posta damgası üzerindeki tarih başvuru tarihi olarak kabul edilmektedir. Yani postanın gönderildiği tarih Mahkeme tarafından başvuru tarihi sayılmaktadır. Ancak AİHM, haklı gerekçeler bulunuyorsa, bir başka tarihin de başvuru tarihi olarak kabulüne hükmedebilir.

[133] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 39034/12, https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22display%22:[2],%22tabview%22:[%22related%22],%22languageisocode%22:[%22FRE%22],%22itemid%22:[%22001-181818%22]%7D, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).

2.4.5.1. Süre Şartına İlişkin Ayrık Durumlar

2.4.5.2. İç Hukuk Yolu Bulunmaması

Yukarıda da bahsedilmiş olduğu üzere, AİHS'de korunma altına alınmış olan haklardan bir ya da birkaçının ihlali iç hukuk kurallarından kaynaklanıyor olabileceği gibi, bu ihlale karşı herhangi bir iç hukuk yolu öngörülmemiş de olabilir. Hatta taraf devletin ihlale karşı başvuru yapılamaması için iç hukuk yollarını kapatmış olması dahi mümkündür. Bu hallerde, temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesine sebep olan işlem ya da eylemin gerçekleştiği andan itibaren mahkemeye başvuru süresi başlar. Nitekim bir bakıma başvurulabilecek herhangi bir iç hukuk yolunun mevcut olmaması, fiilin gerçekleştiği anda iç hukuk yollarının tüketilmiş olduğu anlamına gelmektedir. Bu şart hem bireysel hem de devletlerarası başvurular için geçerlidir.

İhlalin devam eder nitelikte olması halinde ise, ihlalin sona ermesinden bahsedilemeyeceğinden dört aylık süre kuralının bulunmadığı da söylenebilir. Bu durumda başvurunun makul bir sürede yapılması yeterlidir.[134] Nitekim başvurunun makul sürenin geçmesinden sonra yapılması durumunda başvurunun kötü niyetli olduğu gerekçesiyle reddedilmesi mümkün olabilecektir.

Yukarıda ayrıntılı olarak açıklanmış olduğu üzere bir iç hukuk yolunun etkin olmaması durumunda tüketilmesi şart değildir. Bu halde de sanki etkin olmayan iç hukuk yolu yokmuş gibi düşünülerek AİHM'e başvuru süresi hesaplanmalıdır. Etkin olmayan iç hukuk yoluna başvuru yapılmasının ardından bu yolun etkin olmadığının anlaşılması halinde ise süre, anlaşılma anından itibaren işleyecektir.[135]

İhlalin bir kanun hükmünden kaynaklanması ve bu kanun hükmüne karşın gidilebilecek bir iç hukuk yolu yoksa dört aylık süre kuralı uygulanmaz.[136] Nitekim hak ihlali kanun hükmünün yürürlükte olduğu her an mevcuttur.

[134] Özmen, **a.g.e.,** s. 6
[135] AİHM, Kabul Edilebilirlik Kriterlerini Uygulama Rehberi, s.24
[136] Gözübüyük, **a.g.e.**, s. 8.

2.4.5.3. Tutuklama

Tutukluluk süresinin AİHS'nin 6. maddesi uyarınca makul süreyi aşmış olduğu iddiasındaki bir kimsenin tutukluluğun devamına itiraz etmesi gerekmektedir. İtirazın reddedilmesi halinde üst mahkemeye tekrar itiraz etme yolunu tüketmeli ve bu itirazın da sonuçsuz kalması durumunda tazminat davası açmalıdır. AİHM, tutukluluğun makul süreyi aşması özelindeki başvurular için öncelikle tazminat yolu da dahil olmak üzere iç hukuk yollarının tüketilmesi gerektiği görüşündedir.[137]

Buna göre tutuklu yargılamanın devam olunduğu esnada tutukluluğun makul süresini aştığı itirazında bulunmak için öncelikle itiraz yolları tüketilmeli ardından tazminat davası açılmalıdır. Tutuklu yargılamanın devam etmesi ve bunun AİHS kapsamındaki temel hak ve özgürlüğünü ihlal ettiğini düşünen tutuklu, tutukluluk halinin sona erdirilmesi talebiyle AYM'ye bireysel başvuruda bulunmalıdır. Hak ihlalinin bu yolla da giderilmemesi halinde AİHM'e bireysel başvuruda bulunabilecektir.

Nitekim AYM içtihatları incelendiğinde tutukluluk süresinin aşırı bulunmasından dolayı özgürlük hakkının ihlal edildiği yahut milletvekili olarak seçilen bir kişi özelinde milletvekilliği görevinin üstün bir kamu yararı olması gerekçesiyle tutukluluğun devam etmemesi gerektiğine yönelik birçok kararına rastlanmaktadır.[138] Söz konusu içtihatlar göz önünde tutulduğunda AYM'ye bireysel başvuru yapılması yolunun etkin bir iç hukuk yolu olduğu görülmektedir. AİHM'de bunu göz önünde tutarak AYM'nin uzun tutukluluk halini sona erdirme açısından etkin bir iç hukuk yolu olduğu tespitinde bulunduğu görülmektedir.[139] AİHM, uzun tutukluluğa ilişkin başvurular özelinde başvuracak iç hukuk yolunun etkin kabul edilebilmesi için tutukluluğu sona erdirme kabiliyetini haiz olması gerektiği görüşündedir. Türk hukukunda AYM kararlarının

---

[137] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 51770/07, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-120204&filename=DEM%C4%B0R%20v.%20TURKEY%20-%20%20%5BTurkish%20Translation%5D%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Justice.pdf, (Erişim Tarihi: 14.08.2024), Başvuru No. 41843/07, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-120324&filename=CASE%20OF%20BALCA%20v.%20TURKEY%20-%20%20%5BTurkish%20Translation%5D%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Justice.pdf, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).

[138] Anayasa Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 2012/1137, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/1137, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).

[139] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 77429/12, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-169159%22]}, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).

bağlayıcı etkisi ve tutukluluğun sona ermesine ilişkin karar verebilme yeteneği göz önüne alınarak başvurulması gereken etkin ve ulaşılabilir bir iç hukuk yolu olduğuna şüphe yoktur.

Diğer taraftan AYM'nin uzun tutukluluk süresi nedeniyle başvuruculaların uğramış oldukları zararın tazmini için karar verebilme yetkisi de bulunmaktadır. Tutukluluk süresinin uzunluğu göz önüne alınarak takdir edilecek miktarın uygun ve yeterli olup olmadığı AİHM içtihatlarında değerlendirme konusu edilmiştir. AİHM bu değerlendirmeyi yaparken kendi geçmiş içtihatlarındaki tazminat miktarı ile iç hukukta hükmedilmiş olan tazminat miktarının karşılaştırmasını yapmaktadır. Pek tabii geçen tutukluluk süresi ile tazminatın matematiksel bir yöntemle hesaplanması mümkün değildir. Nitekim tazminat miktarına yalnız tutukluluk süresine bakılarak değil, başvurucunun kişilik özelliği de dahil olmak üzere somut olayın tüm özellikleri göz önünde tutularak hükmedilecektir. AİHM'e göre giderim yolu olarak yalnız parasal bir tazminata değil aynı zamanda cezadan mahsup benzeri başka uygun bir yola da hükmedilebilir.

AİHM'in değerlendirmelerine göre iç hukukta hükmedilen miktar ile muhtemel olarak kendi hükmedeceği tazminat miktarı arasında açıkça görülebilen büyük bir fark olmaması yeterlidir. Nitekim AİHM'e yapılan bireysel başvurular iç hukuk yoluna nazaran ikincil niteliktedir ve asıl olan tazmin yolunun iç hukukta sağlanmasıdır. AİHS ile koruma altına alınan hakların ne şekilde korunacağı ya da ihlali halinde nasıl giderileceğini tespitte taraf devletin geniş yetkisi bulunmaktadır.[140] Aksinin savunulması AİHM'in taraf devletin iç işlerine karışabileceğinin savunulması anlamına gelir.

Uzun tutukluluğa ilişkin olarak AYM'ye bireysel başvuru yolu etkin ve tüketilmesi gereken bir iç hukuk yoludur. Ancak her hakka ilişkin olarak aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Bir sonraki bölümde inceleceği üzere kimi durumlarda AYM'ye başvurulmadan da AİHM'e bireysel başvuru yoluna gidilebilmesi mümkündür.

2.5. Başvurunun Ele Alınmaz ve Kabul Edilemez Bulunması

AİHS'nin kabul edilebilirlik koşulları başlıklı 35. maddesinin ilk fıkrasında iç hukuk yollarının tüketilmesinin ardından süre şartının da sağlanmasıyla AİHM'e bireysel

[140] Karakaş, **a.g.e.,** s. 256.

başvuruda bulunulabileceği düzenlemiştir. Aynı maddenin ikinci fıkrasından itibaren ise, bazı şartların tamam olmaması durumunda bireysel başvurunun ele alınmayacağı, üçüncü fıkrasında ise, bazı şartların sağlanmaması halinde bireysel başvurunun kabul edilemez bulunacağı düzenlenmiştir.

AİHS'nin 35. maddesi uyarınca başvurunun isimsiz olması, daha önce incelenmiş olması ve ya başka bir uluslararası çözüm merciine önceden başvurulmuş olması halinde başvuru ele alınmaz. Başvurunun konusu bakımından AİHS'nin ya da ek protokollerinde korunma altına alınmış olan haklara dahil olmaması, dayanaktan açıkça yoksun ya da kötü niyetli olarak yapılması yahut başvurucunun önemli bir zarar görmemiş olması durumlarında ise başvuru kabul edilmez.

2.5.1. Başvurunun İsimsiz Olması

Başvurunun isimsiz olması, imzasız olması ya da anonim olması doktrinde aynı anlamlı olarak kullanılmaktadır. Nitekim AİHS'nin Türkçe çevirisinde isimsiz tercümesine gidilmiş olsa da hem İngilizce hem de Fransızca metinlerde anonim ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Çalışmamızda AİHS'de geçen tabiriyle isimsiz olması söylemi kullanılacaktır.

Başvurunun isimsiz olmasından anlaşılması gereken başvurucunun kimliğinin anlaşılamamasıdır. Başvurucu başta korku ya da başvurusu sebebiyle kötü eleştiriye maruz kalacağı endişesiyle kimliğini açıklamaktan kaçınabilir. Yahut kötü niyetli olarak bir propaganda aracı olarak bireysel başvuru yolunu kullanabilir. Bu tarz bir saik ile Mahkemeye isimsiz olarak başvuru yapılması mümkün değildir.[141]

Başvurucunun kendi ya da yakınlarının zarar göreceğine ilişkin makul bir endişe duyması durumunda ise, Mahkeme istisnai olarak takma isimle başvuru yapılması durumunda başvurunun ele alınabilir olduğuna hükmedebilmektedir.[142] Ancak bu çok istisnai olarak başvurulan bir yoldur. Mahkeme, Blondje/Hollanda başvurusunda ise, başvuruculların başvuru yaptıkları esnada aile fertlerini koruma amacıyla takma isim kullanmalarını, başvuruculların kim olduklarının saptanabilmesi için yeterli veri sağladığı

[141] Zengin, **a.g.e.,** s. 196.
[142] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 36378/02, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-3916%22]}, (Erişim Tarihi: 15.08.2024).

gerekçesiyle kabul edilebilir bulmuştur.[143] Bu da Mahkemenin başvurunun isimsiz olmama şartını hayli esnek uyguladığını göstermektedir.

Diğer taraftan başvuru formuna sehven imza atılmasının unutulması yahut ismin yazılmasının unutulmasına rağmen kimliğin tespit edilebilir olması halinde bu eksikliğin sonradan tamamlanabilir olduğunun kabulü gerekir.[144]Nitekim AİHM içtihatlarına göre bu şart katı biçimde uygulanmamaktadır.[145] Nitekim başvurunun isimsiz olmasından anlaşılması gereken başvuru formundaki isim kısmının ya da formun sonundaki imza kısmının doldurulmuş olması değildir. Bu kısımlar boş bırakılmış dahi olsa başvurudan kişinin kimliği saptanabiliyor olması başvurunun ele alınabilmesi için yeterlidir. Bu bakımdan başvurunun isimsiz olması sebebiyle reddedilebilmesi için başvurucunun ismini açıklamamakta ısrar etmesi ya da Mahkeme ile iletişiminin kesilmesi gerekir.[146]

Kişinin ismini Mahkemeye açıklamaktan kaçınmaması ancak kimliğinin kamuya açık olarak paylaşılmamasını talep etmesi durumu ise farklıdır. Mahkeme iç tüzüğünün 33. maddesine göre Mahkeme kararları kamuya açık olarak yayımlanacaktır. Lakin başvurucunun haklı bir sebep göstererek açık yayımlanacak olan kararda isminin gizlenmesini talep etme imkanı vardır. Kararda başvurucunun isminin gizlenmesine onay verecek kişi AİHM daire başkanıdır. Bu halde başvurunun isimsiz olduğundan bahsedilemez.

Benzer şekilde bir kimsenin kendi adına değil de mağduriyet iddiası bulunmayan başka bir kişi adına başvuruda bulunması halini de başvurunun isimsiz olduğu gerekçesiyle daha önce reddetmiştir.[147] Başvurunun isimsiz olması şartının biraz daha geniş uygulanmasının bir sebebi de mahkemenin kabul edilebilirlik kriterlerinde ilk sırada yer almasıdır. Bir başvurunun isimsiz olması hali diğer kriterlere nazaran daha kolay tespit edildiğinden Mahkeme bu kriteri ilk değerlendirerek yargılamaları hızlandırmayı ve iş yükünü azaltmayı hedeflemektedir. Bu sebeplerle, kriterin ilk sırada gözetilmesi

[143] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No.7245/09, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-118783&filename=%22BLONDJE%22%20v.%20THE%20NETHERLANDS%20-%20%5BTurkish%20Translation%5D%20legal%20summary%20by%20the%20COE%20Human%20Rights%20Trust%20Fund.pdf&logEvent=False, (Erişim Tarihi: 15.08.2024).
[144] Gözler, **a.g.e.,** s. 519.
[145] Anayurt, **a.g.e.,** s. 234.
[146] Zengin, **a.g.e.,** s. 71.
[147] Özmen, **a.g.e,** s. 113.

hasebiyle aslında diğer kriterlere de uymayan başvuruların direkt olarak isimsiz olduğu gerekçesiyle reddedildiği uygulamada sıklıkla görülmektedir.

2.5.2. Önceden İncelenmiş Olması

Başvurunun önceden incelenmiş olmasından anlaşılması gereken tarafları, başvuru gerekçesi ve konusu yanı olan bir başka başvurunun incelenmiş ve Mahkeme tarafından karara bağlanmış olmasıdır. Başvurucunun aynı konuya ilişkin olarak daha önce AİHM'e başvurmuş olması halinde de tıpkı başvurunun imzasız olmasında olduğu gibi başvuru ele alınmayacaktır. Bu bakımdan kararın olumlu ya da olumsuz olmasının da bir önemi bulunmamaktadır. Ancak Mahkeme tarafından önceki başvurunun karara bağlanmış olması şarttır. Nitekim Sürmeli/Almanya başvurundan ve AİHM içtihatlarından anlaşılabileceği üzere karar aşamasına ulaşmamış önceki bir başvuru bahane edilerek başvurunun önceden incelenmiş olduğuna karar verilemez.[148] Nitekim başvurunun kabul edilebilirlik kriterleri açısından bir karara bağlanmasından evvel dostane çözüm yollarına gidilebilmesi mümkündür.

Diğer taraftan, başvurucunun da aynı olması gerekmektedir. Aynı konu ve tarafların bulunduğu bir başvuruda, başvurucu kimliğinin değişmesi başvurunun da değişmesi anlamına gelecektir. Diğer taraftan başvuruculların ya da şikayet konularının benzer olması yine başvurunun önceden incelemiş olduğu anlamına gelmez. Mahkeme tarafından ele alınacaktır.

Başvurucunun yeni ve kararı etkileyebilecek delillere ulaşması durumunda ise, başvuru esasen önceki başvuru ile aynı kabul edilemez. Nitekim elde edilmiş yeni deliller sayesinde başvurunun dayanak noktaları, yani esası da değişmiş sayılır. Başvurucu tarafından sonucu etkileme kapasitesine sahip yeni bilgilerin edinilmesi, kanıtlara ulaşılması ya da önemli bir olayın vuku bulduğunun sonradan öğrenilmesi halinde de sonradan yapılacak başvuru önceden incelenmiş olduğu gerekçesiyle ele alınmaz bulunmayacaktır.

Doktrinde mükerrer olma olarak da geçen bu şarta göre, önceki başvuruya kıyasen bir yenilik içermeyen başvuru kabul edilemez bulunacaktır. Yukarda da açıklandığı üzere,

---

[148] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No.75529/01, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-70272%22]}, (Erişim Tarihi: 15.08.2024).

başvurunun önceden incelenmiş olduğunun kabul edilebilmesi için hem önceki başvuru ile esasının aynı olması hem de yeni olgular içermiyor olması gerekmektedir.

AİHM, bir başvurunun önceki bir başvuruyla esasen aynı olduğunun kabul edilebilmesi için tarafların, sebebin ve konunun aynı olması gerektiği görüşündedir. Mahkemeye göre, tüm bu unsurların önceki başvuruyla aynı olması gerekmektedir.[149] Ancak bu kural da başvurunun isimsiz olmama şartında olduğu gibi katı biçimde uygulanmamaktadır.

Bir başvurunun önceki bir diğer başvuruyla esasen aynı olduğunun kabulü için bu iki başvurunun konularının da aynı olması gerekmektedir. Konu bakımından aynı olmasından anlaşılması gereken hak ihlali iddiasının dayandığı hukuki temelin aynılığıdır.[150] Bu hukuki temelin değerlendirilmesi AİHM'in takdirindedir. Önceki başvuruyla aynı olay hakkında lakin AİHS'nin farklı maddelerinin ihlal edildiği iddiasıyla başvuru yapılmış olması halinde başvuru, esas itibariyle daha önce incelenmiş olduğundan reddedilecektir.

İleride ayrıntılı olarak değinileceği üzere, birden çok kimseyi etkileyen bir kanun hükmünün Sözleşme ile korunma altına alınmış olan bir hakkı ihlal ettiği iddiasında olunması halinde Mahkeme iş yükünü azaltma maksadıyla öncü dava uygulamasına gidebilir. Bu uygulamada bir başvuru öncü olarak seçilmekte ve diğer benzer başvurular bekletilmektedir. İşte bu pilot kararın kabul edilebilirlik şartlarını sağlamaması ya da hak ihlali görülmemesi gerekçesiyle reddedilmesi durumunda bekletilen başvurular, esasen aynılıktan reddedilmeyecektir. İlgili bekletilen başvurular dayanaktan yoksun oldukları gerekçesiyle reddedilecektir.[151]

2.5.3. Uluslararası Çözüm Merciine Başvurulmuş Olması

AİHS'nin 35. maddesinin ikinci fıkrasında başvurunun önceden incelenmiş olması ile birlikte düzenlenmiş bir diğer husus ise, uluslararası çözüm merciine başvurulmuş olmasıdır. Nitekim AİHM ile birlikte başka bir uluslararası çözüm merciine

[149] Gözübüyük ve Gölcüklü, **a.g.e.,** , s.95.
[150] AİHM, Kabul Edilebilirlik Kriterlerini Uygulama Rehberi, s. 27.
[151] Zengin, **a.g.e.,** s. 76.

başvurulmuş olması halinde başvuru derdest olacaktır.[152] Bu halde mahkemenin başvuruyu ele alması mümkün değildir.

Uluslararası mahkemeler arasında bir altlık üstlük ilişkisi bulunmamaktadır ve AİHM bu mahkemeler arasında temyiz merci değildir. Diğer taraftan, uluslararası antlaşma hükümleri de iç hukuktaki kanun hükümlerinden üstün değildir. Öyle ki Anayasamızın 90. maddesinde milletler arası antlaşmaların kanun hükmünde olduğu açıkça belirtilmiştir.[153] Pek tabi, kanunlar ve uluslararası antlaşmalar ile kanun hükümlerinin çelişmesi durumunda uluslararası antlaşma hükümlerine öncelik verileceği hususu, uluslararası antlaşma hükümlerinin üstün olduğu biçiminde yorumlanabilir. Bu çelişen iki hükmün ve çelişkili hükümler ile ortaya çıkan normlar hiyerarşisi belirsizliğinin giderilmesi için ilgili hükümlerin değiştirilmesi gerekmektedir. Kanaatimizce çelişen hükümlere rağmen, Anayasamızın açık hükmü doğrultusunda uluslararası antlaşmalar ve kanunlar aynı hiyerarşik üstünlüktedir.

AİHM, başka uluslararası çözüm merciine başvurulmuş olması hususunu oldukça katı ele almaktadır. Öyle ki Mato/İspanya başvurusundaki gibi kimi başvurularda ilk AİHM'e daha sonra diğer bir uluslararası mercie başvuru yapılması durumunda ikinci başvuru yapılan merciin olayın esasına girmiş olması halinde başvuruyu kabul edilemez bulabilmektedir.[154]

Söz konusu düzenlemenin amacı aynı konuya ilişkin olarak farklı uluslararası çözüm mercilerinden çelişkili kararlar alınmasının önüne geçmektir. Ancak bu şekilde uluslararası yargı kararlarının uygulanabilir olduğundan söz edilebilir. Aksi halde, yani bir başvurucunun aynı anda birden çok uluslararası çözüm merciine başvurabilmesinin mümkün olabileceğinin kabulü halinde bu iki merciin birbirleriyle çelişen kararlar verebilmesi mümkündür. Bu halde iki kararın birden icrası mümkün olmadığından başvurucunun lehine olan kararı uygulatma yolunda direneceği, taraf devletin ise, kendi lehine olan diğer kararı uygulama yoluna gideceği açıktır. Bu halde yargı birliği

---

[152] Ören, **a.g.e.,** s. 47.
[153] Abdülkadir Akıl, "Uluslararası Andlaşmaların ve Teamül Kurallarının Türk Hukukunda Uygulanması ve Hiyerarşik Değeri", **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2003, 7(1), s.251.
[154] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 12512/90, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-86049&filename=CALCERRADA%20FORNIELES%2FC%20v.%20ESPAGNE.pdf, (Erişim Tarihi: 22.08.2024).

olmamasından kaynaklı bir kaos ortamı doğacak ve taraflardan birinin hakkı zarar görecektir. Diğer yandan, muhakkak bir uluslararası çözüm merciin kararının uygulanamaz olacağı da açıktır. Bu sebeple daha önce uluslararası çözüm merciine gitmiş bir kimsenin bir başka uluslararası çözüm merciine başvurabilmesi için mutlaka ilk başvurudan farklı bir karşı taraf ya da başvuru konusunun bulunması gerekmektedir. Bir diğer yandan, iki farklı uluslararası merciden farklı yönde iki karar alınması durumunda ise, uygulanan karara hükmetmiş merciin üstünlüğü doğacaktır. Hemen yukarıda açıklandığı üzere ne uluslararası antlaşmaların kanunlara ne uluslararası mahkemelerin yerel mahkemelere ne de uluslararası bir çözüm merciinin bir diğerine hiyerarşik üstünlüğü bulunmamaktadır[155]. İki çözüm merciinden birinin kararının uygulanması onu hiyerarşik olarak üstün kılarak temyiz mercii haline getirecektir. Bu da mümkün değildir.

Bu kapsamda uluslararası çözüm merci kavramından ne anlaşılması gerektiği irdelenmelidir. Uluslararası yargı organlarının sayısı oldukça kısıtlıdır.[156] Hatta bölgesel yargı organları haricinde başvurulabilecek tek merci BM'dir. Diğer yandan AİHM gibi bölgesel nitelikte merciler de şüphesiz uluslararası çözüm mercilerindendir.

Bir çözüm merciin uluslararası çözüm merci sayılması için bağımsızlık, yargısallık ve kamusallık özelliklerini göstermesi gerekmektedir. Yargısallık özelliği gösterebilmesi için ise, soruşturma ve yargılama işlemi yapabilmeli ve gerekçeli karar alabilmelidir. Pek tabii gerekçeli kararların hukuki dayanaktan yoksun olmaması gerekir. Gerekçeli kararlar ilan ya da taraflara tebliğ gibi vasıtalarla kişileri haberdar etme gücünü de ihtiva etmelidir.

Doktrindeki kimi yazarlara göre, uluslararası çözüm mercilerinin AİHS'nin 35. maddesi kapsamında başvurulamayacak mercilerden olabilmesi için yaptırım gücünü haiz olmaları gerekmektedir.[157] Ancak BM İnsan Hakları Komitesi gibi karar alabilen ancak yaptırım gücünü haiz olmayan bir merciin de 35. maddede sayılan mercilerden olduğunun kabulü gerekir. Nitekim bu durumda da çelişkili kararların verilebilmesi ve bunun kaos ortamı yaratması mümkündür. Diğer taraftan her ne kadar yaptırım gücüne

[155] Akıl, **a.g.e.,** s.251.
[156] Ören, **a.g.e.,** s. 47.
[157] Ceylan, **a.g.e.,** s. 131.

sahip olmasa da BM İnsan Hakları Komitesi gibi küresel anlamda insan hakları denetimini sağlayan bir merciin yayınlayacağı raporun etkisiz olduğundan bahsedilemez.

2.5.4. Sözleşme İle Bağdaşması

AİHS'nin yetki alanına giren konular yalnızca AİHS ve ek protokolleri ile korunma altına alınmış olan haklarla sınırlıdır.[158] Bu bakımdan Sözleşme ile korunma altına alınmamış olan bir insan hakkına ilişkin olarak yapılan bir başvurunun AİHM tarafından incelenmesi mümkün değildir. Pek tabii taraf ülkenin kabul etmediği bir protokole ya da çekince koyduğu bir maddeye karşın da Mahkemenin bireysel başvuruyu inceleme yetkisi bulunmamaktadır.

Diğer taraftan Anayasamızda korunma altına alınmış olan ancak AİHS ya da ek protokollerinde düzenlenmemiş olan bazı insan hakları bulunmaktadır. Bunların başında kamu hizmetine girme, sosyal güvenlik ve dinlenme hakları gelmektedir. Bu hakların ihlal edildiği iddiasıyla her ne kadar AYM'ye bireysel başvuruda bulunulabilecek olsa da AİHM'e bireysel başvuru konusu edilemezler.[159]

Hem Anayasamızda korunma altına alınmış olan hem de onaylamadığımız protokollerde yer alan bazı insan hakları da mevcuttur. Bu haklar da AİHM'e yapılabilecek bireysel başvurunun kapsamına dahil değildir.[160] Bu haklara ilişkin olarak AİHM'e başvuru yapılsa dahi başvuru kabul edilemez bulunacaktır.

Diğer taraftan, marka hakkı örneğinde görülebileceği üzere AİHM, gerek AİHS ile korunma altına alınmış olan hakları, gerekse ek protokollerle korunma altına alınmış hakları oldukça geniş yorumlama eğilimindedir.[161] Buna rağmen AİHM ülkedeki iç hukuk yolları tükenmesine rağmen sonuçtan memnun olmayan kimselerin başvurabileceği bir temyiz mercii değildir.

İç hukukta mahkemeye başvurulabilecek herhangi bir konunun AİHM'e de taşınabileceğinden bahsedilmesi mümkün değildir.[162] Örneğin, taraf ülkenin bir

[158] Gözler, **a.g.e.,** s. 525.
[159] Melek Acu, "Bireysel Başvuruya Konu Edilecek Haklar", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi,** 2014, 110(1), s. 407.
[160] Acu, **a.g.e.,** s. 408.
[161] Bedriye İlkiz Tuana Taşkın,**Marka Hakkına Tecavüz Sayılan Haller ve Tazminat Davaları,** 1. b., Seçkin Yayıncılık, Ankara, s. 1244.
[162] Gözübüyük ve Gölcüklü, **a.g.e.** , s.49.

yabancının oturum iznini reddetmesi durumu kendi iç ilişkisiyle ilgilidir ve bu konuya ilişkin AİHM'e başvuru yapılamaz. Diğer taraftan aile hayatına saygı AİHS'nin 8. maddesinde düzenlenmiş bir hak olduğundan oturum talebi reddedilen kimsenin bu sebeple ailesinden ayrılmak zorunda kalması durumunda AİHM'e başvurabileceğinin kabulü gerekir. Bu sebeple her bir başvuru için olayın özelliklerine göre ayrı değerlendirme yapılmalıdır. Benzer şekilde bir kimsenin defalarca kez denemiş olmasına rağmen sürücü belgesi alamamış olması da onun Sözleşme ile koruma altına alınmış olan bir hakkının ihlal edilmiş olması anlamına gelmez. Bu sebeple sürücü belgesi alma talebinin reddedilmesi ayrımcılık yasağı benzeri AİHS ile korunan bir hakka ilişkin değil de kişinin yeteneksizliği ya da araç kullanmasını tehlikeli kılacak bir hastalığına ilişkin ise AİHM'e bireysel başvuruda bulunulamaz.

Başvurunun AİHS ile koruma altında olan bir hakka ilişkin olmasının yani diğer bir deyişle başvurunun konu şartına uyulmasının yanı sıra kişi, yetki, zaman ve yere ilişkin olarak da AİHS ve ek protokollerinde belirtilen şartlara uygun olması gerekmektedir.

Yukarıda başvuru ehliyeti başlığı altında ayrıntılı olarak incelenmiş olduğu üzere AİHS'nin ilk maddesinde herkesin başvuru yapabileceği belirtilmiştir. Vatandaşlık benzeri bir şartla başvuru yapabilecek kişilerin sınırlandırılmamış olası devletlerin yükümlülüğünü genişleten bir etmendir. Nitekim AİHS'e taraf olan devlet yalnız kendi vatandaşları için değil kendi egemenlik alanı içerisindeki tüm insanlar için Sözleşme yükümlülüklerine uygun davranmak zorundadır.

AİHS'nin 34. maddesi uyarınca her gerçek kişi –taraf herhangi bir devletin vatandaşı olmasa dahi-, hükümet dışındaki kuruluş ya da kişi gruplarının AİHM'e bireysel başvuruda bulunma yetkisi mevcuttur.[163] Diğer bir deyişle kamu gücünü sahip olan tüzel kişiler hariç olmak üzere her kişinin Mahkemeye başvuru yetkisi

[163] Bilgin, **a.g.e.,** s. 22.

bulunmaktadır. Başvurucunun AİHS ya da ek protokollerini tanımayan bir devlet olması da mümkündür.[164] Ancak söz konusu başvuru ancak taraf devlet aleyhine yapılabilir.[165]

Başvuru yapabilecek kişiler kural olarak herkes olmakla birlikte aleyhine başvuru yapılan kişi yalnızca taraf devlet olabilir. Taraf devletin kamu personeli aleyhine ya da taraf devletin bir kamu tüzel kişiliği aleyhine yapılan başvurular kabul edilemez. Diğer taraftan aleyhine başvuru yapılan devletin taraf devlet olması şarttır. Taraf devlet deyişinden anlaşılması gereken AİHS ve ek protokollerinden en az birini tanıyan devlettir. Yapılan başvuru konusu hak ise taraf devletin tanıdığı bir hakka ilişkin olmalıdır.

Diğer taraftan ihlal edildiği iddia edilen hakkın devlet ya da kamu gücüne haiz bir kimse tarafından ihlal edilmiş olması gerekmektedir. Söz konusu ihlal taraf devletin ulus sınırları dışında gerçekleşmiş olsa dahi bir kamu gücü kullanımı neticesinde ihlal gerçekleşmişse yine de taraf devletin yükümlülüğü doğacaktır.[166] Buna, yurt dışında görevlendirilen kamu personellerinin AİHS hükümlerini ihlal edecek davranışta bulunmaları örnek gösterilebilir. Diğer taraftan istisnai olarak özel bir kişinin yapmış olduğu ihlalden ötürü kamu gücünü kullanan kişinin kusuru bulunması sebebiyle zarar doğmuş ya da artmışsa da taraf devlet aleyhine AİHM'e bireysel başvuruda bulunulabilir.

Başvurunun kişi bakımından yetki şartlarını taşıyıp taşınmadığının değerlendirmesi Mahkeme tarafından re'sen yapılmaktadır. Yani taraf devletin başvurucunun başvuru hakkını haiz olmadığı savunmasında bulunmamış olsa dahi başvurunun bu sebeple reddedilmesi mümkündür.

Taraf devletlerin AİHS ve ek protokollerinin gereklerini kendi ulusal yargı sistemleri içerisine dahil etmeleri onların yükümlülüklerindendir. Nitekim Anayasamızda da belirtildiği gibi insan haklarına saygılı bir devlet olunması ancak bu şekilde mümkün olabilir. Diğer taraftan taraf devletin yalnız yargı sistemi içerisinde değil egemenliği bulunduğu her koşulda insan haklarını gözetme yükümlülüğü bulunmaktadır.

---

[164] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 40355/14, https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22display%22:[2],%22tabview%22:[%22related%22],%22languageisocode%22:[%22ITA%22],%22itemid%22:[%22001-170117%22]%7D, (Erişim Tarihi: 18.08.2024).
[165] Esra Başbakkal Kara, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkı", **Eskişehir Barosu Dergisi,** 2005, 6(1), s.105.
[166] Gözler, **a.g.e.,** s. 524.

Gerek devlet sınırları içerisinde gerekse devletin egemenlik yetkisini kullanabileceği alanlar olan devlet bayrağını taşıyan gemi ve uçaklar ile taraf devletin diplomatik ayrıcalıkları kullanabileceği tüm alanlardaki –elçilik binası ya da aracı gibi- insan hakkı ihlalleri taraf ülkenin sorumluluğunu doğuracaktır. Buna göre taraf devlet, ister kendi ülke sınırları içerisindeki, ister kamu gücünü haiz olması şartı ile dışındaki tüm ihlallerden sorumlu tutulabilir.[167]

Diğer taraftan, taraf devletin AİHS ya da ek protokollerini kabul ettiği tarihin öncesinde vuku bulmuş bir hak ihlali için AİHM'e başvurulması mümkün değildir. Söz konusu ihlalin gerçekleşmiş olduğu esnada ihlalin gerçekleştiği iddia edilen hakka ilişkin olarak taraf devletin söz konusu belgelerde imzasının bulunması şarttır. Zaman bakımından AİHM'in yetkisi de Mahkeme tarafından re'sen değerlendirilen konulardan biridir. Buna göre taraf devlet başvurunun zaman bakımından bağdaşmaz olduğu iddiasını dillendirmese de başvurunun bu gerekçeyle reddedilebilmesi mümkündür.

Örneğin, henüz AİHS'e taraf olmayan bir devlet bugün sözleşmeyle korunma altına alınmış olan bir insan hakkını ihlal etmiş olsun. Bu ülkenin yarın AİHS ve tüm ek protokollerini imzalamış olması durumunda dahi söz konusu ihlal için AİHM'e başvuru yapılamaz. Başvuru yapılmış olması durumundan dahi başvuru, zaman bakımından bağdaşmaz bulunacak ve reddedilecektir.

2.5.5. Kötü Niyetli Olması

AİHS'nin 35. maddesinin ikinci fıkrasında her ne kadar başvuru hakkının kötü niyetli olması ifadesine yer verilmiş olsa da hukuki olarak doğru olan ifade Türk Medeni Kanununda (TMK) da belirtilmiş düzenlenmiş olduğu haliyle hakkın kötüye kullanımıdır. AİHM'e yapılan bir bireysel başvurunun yapılma amacının ilk bakışta tespit edilmesi oldukça zordur. Bunun tespiti için başvurunun ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir. Nitekim başvuru hakkının kullanımının esas maksadının başvurucunun kendi hakkını aramasından ziyade başka bir maksatla, örneğin, bir başkasına zarar verme maksadıyla kullanılmış olduğunun tespiti oldukça güçtür.

Başvurunun kötü niyetli olmasının en sık görülen hali başvurunun siyasi propaganda yapma ve Mahkemeyi kullanarak sesini dünyaya duyurma amacıyla

[167] Bilgin, **a.g.e.,** s. 28.

başvurunun yapılmasıdır. Ancak AİHM, başvurucunun siyasi propaganda yapma maksadıyla yapmış olduğu başvurunun sadece bu sebeple başvuru hakkının kötü niyetle kullanımı sonucunu doğurmadığı görüşündedir. Başvurucunun sürekli olarak siyasi meselelere değinmesi ve bunu yapma suretiyle asıl ihlal konusunun özünden uzaklaştırması durumunda ise, başvurunun kötü niyetli olduğundan söz edilebilir. Sırf kamuoyunda konuşulmak ve yeni bir gündem yaratma maksadını güder nitelikteki başvurular kötü niyetlidir.[168]

AİHM içtihatları uyarınca, başvurucunun Mahkemenin talebine rağmen sahip olduğu bilgi ve belgeleri makul bir sebep olmaksızın vermekten kaçınması da başvurunun kötü niyetli olduğu sonucunu doğurabilir. Diğer taraftan mahkemeye sahte veya yanıltıcı nitelikteki bilgi ya da belgelerin ibraz edilmesi de kuşkusuz kötü niyetli kullanıma örnektir. Bir diğer taraftan başvurucunun ibraz ettiği bilgi ya da belgelerde gerçek dışı ibareler bulunmasa dahi tehditvari bir dil kullanması ve bu kaba dili kullanmada ısrarcı olması yahut Mahkeme ya da başka bir kimseye karşı hakaret kabul edilebilecek söylemlerde bulunmadaki ısrarı da başvurusunun kötü niyetli olduğunu gösterir.[169] Nitekim bu durumlarda başvurucunun uğramış olduğu iddiasındaki hak ihlalinin gideri amacını gütmekten ziyade karşı tarafa olan öfkeyi kusma maksadıyla bireysel başvuruda bulunduğu açıktır. Bu hakaretlerin yalnız gerçek bir kimseye yönelmesi yahut kime yöneldiğinin tespit edilebilir olması da şart değildir. Söz konusu tehditkar ya da hakaret sayılabilecek nitelikteki ifadelerin AİHM, taraf devlet ya da taraf devlet yetkililerine karşın yapılması mümkündür. Tüm bu haller başvurunun kötü niyetli olduğunu gösterir.

Benzer şekilde başvurucunun AİHM'e yaptığı başvuru daha önce reddedilmesine rağmen, aynı konu ve tarafların bulunduğu başvurunun tekrar tekrar Mahkeme önüne getirilmesi de başvurunun kötü niyetli olduğunu gösterir.[170] Nitekim bu başvurunun, başvurucunun AİHS ile korunma altına alınmış olan hak ihlalini giderim amacından ziyade Mahkemeyi yavaşlatma maksadıyla yapıldığı açıktır.

[168] AHİM, Uygulama Rehberi, s. 40.
[169] Darendeli, **a.g.e.,** s. 98.
[170] Darendeli, **a.g.e**., s. 99.

2.5.6. Önemli Bir Zarar Görmemiş Olma

2004 yılında imzaya açılıp 2010 yılında kabul edilen 14 numaralı protokolle birlikte AİHS'nin kabul edilebilirlik kriterlerinde değişikliğe gidilmiştir. Yapılan değişiklikle kabul edilebilirlik şartlarının arttırılması ve bu sayede AİHM yargılamalarının hızlanması amaçlanmıştır. Bu değişiklikle birlikte başvurunun kötü niyetli olması, önemli bir zarar görülmemiş olması ve başvurunun dayanaktan yoksun olması hallerinin varlığı durumunda başvurunun esasına gidilmesinden evvel reddedilmesi mümkün hale gelmiştir.[171] Bu yeni uygulama hem başvuruculların hem de AİHM'in lehine olan bir gelişmedir. Nitekim başvuru kriterlerinin katılaştırılması ile zaten reddedilecek başvuruların esasına girilmesi gereği ortadan kalkmış ve AİHM'in iş yükü hafifletilmiştir. Bu sayede Mahkeme ciddi hak ihlali iddialarını daha hızlı ve ayrıntılı şekilde inceleyebilecektir.

Diğer taraftan başvurucunun önemli bir zarar görmüş olması şartı pozitif ölçütlerden uzaktır. Nitekim başvurucunun kişiliğine göre zararın önemi değişiklik gösterebilmektedir. Bu muğlaklığın bir sorun teşkil etmemesi adına, insan haklarına saygı ilkesi gereğince incelenmesi gerekli görülen başvurular için önemli bir zarar görme koşulunun aranmaması da mümkündür.[172] Buna göre önemli bir zarar görüldüğünün kabul edilemeyeceği başvurularda bile AİHS'nin yorumu ya da uygulanması açısından incelenmesi gereken bir sorun olduğunun tespiti halinde başvuru değerlendirilecektir.

Başvurucunun önemli bir zarar görmüş olması şartından anlaşılması gereken önemli bir mağduriyetinin bulunmasıdır. Söz konusu şart, başvurucunun bir hak ihlaline uğramış olması hasebiyle mağduriyetini aramaktadır. Diğer bir deyişle başvurucunun hakkı ihlal edilmemiş olsaydı kişisel çıkarlarının zarara uğramayacağının tespit edilmesi gerekmektedir.[173] Elbette kabul edilebilirlik kriterleri değerlendirilirken başvurucunun gerçekten mağdur olup olmadığının tespiti yapılamaz. Bu aşamada değerlendirilmesi gereken başvurucunun mağduriyet iddiasının varlığıdır. Başvurucu herhangi bir mağduriyet iddiasında değilse, başvuru için bir yararının bulunduğundan da söz edilemez.

---

[171] Faruk Bilir, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yapısı ve 14 Nolu Protokol", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2006, 55(1), s. 145.
[172] Zengin, **a.g.e.,** s. 86.
[173] Ömer Madra, **Avrupa İnsan Haklar› Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Yolu,** Ankara Üniversitesi Siyasil Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981, s. 149.

Başvurucunun mağdur olduğunu iddia etmesi halinde başvuru kabul edilebilir bulunmalıdır. Ancak esas değerlendirmesinin ardından başvurucunun gerçekten mağdur olup olmadığının tespiti yapılabilir.

Diğer taraftan başvurucunun çok küçük maddi zarara uğramış olması durumunda da başvuru kabul edilemez bulunacaktır. Nitekim zararın önemli olması gerekmektedir. Parasal miktarın küçüklük ölçütü için belirli bir meblağ sınırı bulunmamaktadır. Bu meblağ somut olayın özelliklerine göre takdir edilir.

Başvurucunun kendi için çok düşük sayılabilecek bir meblağdaki maddi zararı için AİHM'e başvurması halinde aynı zamanda başvuru hakkının kötüye kullanımı da gündeme gelecektir. Nitekim aklıselim bir insanın ortalama bir ekmeğe verebileceği[174] parasal zararı için AİHM'e başvurmasının altında hak arama düşüncesinden daha çok intikam alma saiki yatmaktadır.

AİHM'in ekonomik bir değer talep edilmeyen başvurular için bu şartı nasıl uygulayacağı muğlaktır. AİHM önüne gelen ve parasal talebin ağırlıklı olmadığı Holup/Çek Cumhuriyeti başvurusu incelenerek bu hususun anlaşılması daha kolay olacaktır.[175] Söz konusu başvuruda başvurucu, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapmış olduğu esnada ilk derece mahkemesinin savunmalarının kendisine iletilmediğini ve bu sebeple cevap hakkını kullanmaktan mahrum bırakıldığını ileri sürmektedir. AİHM, adil yargılanma hakkını ihlal eden söz konusu durumun daha önce birçok kez Mahkemeye başvuru konusu edildiği tespitinde bulunmuştur. Daha sonra Mahkeme, adil yargılanma hakkının mevcut olabilmesi için tarafların diğer tarafın iddia ve savunmalarından haberdar edilmesi gerektiğini ardından ise taraflara bir cevap hakkı tanınması gerektiğini açıklamıştır. Taraf devlet ise zaten ilk derece yargılaması sonrasında başvurucunun, gerekçeli olarak karardan haberdar edilmiş olduğunu ve benzer gerekçelerin kendisine tekrar bildirilmesinde önemli bir yararının bulunmadığını savunmuştur.

AİHM kararda ilk derece mahkemesinin zaten aynı sebepleri Anayasa Mahkemesine bildirmiş olduğunu ve bu hususun başvurucu tarafından da bilindiğini

[174] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 22051/07, https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-97268%22]}, (Erişim Tarihi: 15.08.2024).
[175] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 24880/05, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-616%22]}, (Erişim Tarihi: 15.08.2024).

tespit etmiştir. Buna göre başvurucunun cevap hakkını kullanabilmesi için haberdar edilmesini gerekli kılan yeni bir olgu bulunmamaktadır. Tüm bu gerekçelerle AİHM, başvurucunun önemli bir zarar görmemiş olduğu gerekçesiyle başvurusunun reddine karar vermiştir.

2.5.7. Dayanaktan Yoksun Olması

AİHM'e yapılacak bireysel başvuru dayanaktan yahut temelden yoksun, rastgele yapılmış olmamalıdır. Aksi halin kabulünde başvurucunun kendi iddiaları haricinde bir dayanağı olmamasına rağmen başvuru yapabileceğinin kabulü gerekir. Bu durumda, AİHM'in iş yükü öngörülemez derecede artar ve herhangi bir başvurunun gereği gibi incelenmesi olanaksız hale gelir. İşte başvurunun dayanaktan yoksun olmaması şartının nedeni de budur.

Başvuru yapıldığı esnada başvurunun dayanaktan yoksun olup olmadığı tam olarak anlaşılamıyorsa Mahkeme taraflardan bilgi ve belge talep edebilecektir. Bu bilgi ve belgelerin incelenmesinin ardından başvurunun dayanağa sahip olup olmadığına ilişkin bir karar verilir. AİHM iç tüzüğünün 47. maddesinde bireysel başvuruda bulunulurken tamam olması gereken koşullar sıralanmıştır. Bireysel başvuru formunda başvuru konusu olayın belli olması, iç hukuk yollarının tüketildiğine dair belgelerin ve buna dair gerekçeli karar örneklerinin de forma eklenmesi gerekmektedir. İç tüzükte belirtilmiş bu şartların tamam olmadığı bir başvuru kabul edilmeyecektir.

Başvurunun dayanaktan yoksun olmasının en sık görülen hali yapılan başvurunun AİHS ve ek protokollerinde koruma altına alınmış olmayan bir hakka yönelik olması yahut herhangi bir hak ihlali iddiası içermemesidir.[176] Bu halde Mahkeme başvuruyu kabul edilebilirlik koşullarını sağlamadığı gerekçesiyle geçersiz bulacaktır. Mahkemenin bu kritere ilişkin olarak sıkça reddettiği başvuruların bir diğer özelliği ise anlaşılabilir olmamasıdır. Bu bakımdan bir vatandaşın hak ihlali iddiasını tam olarak açıklayamamasını mahkeme kabul edilemez bulmaz. Somut gerçekliği yansıtmadığı zaten belirli olan, anlaşılmaz ya da hayali başvurular, başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olması sebebiyle kabul edilmez bulunacaktır.[177]

[176] Gözler, **a.g.e.,** s. 528.
[177] Gözler, **a.g.e.,** s. 530.

Başvurunun dayanaktan yoksun olduğunun ilk bakışta anlaşılması gerekir. Nitekim Mahkemenin buna ilişkin yaptığı değerlendirme bir esas değerlendirmesi değil, usule ilişkin bir şartın sağlanıp sağlanmadığı hakkındaki değerlendirmeden ibarettir. Esas incelemesi niteliğinde olmadığından kabul edilebilirlik koşulundan olan başvurunun dayanaktan yoksun olmaması şartının ilk bakışta görülebilir olması gerekmektedir.

Diğer taraftan, başvurunun dayanaktan yoksun olmadığının değerlendirmesinin yapılabilmesi için başvurunun özünün değerlendirilmesi gerekmekte, yani esasının değerlendirilmesi gerekmektedir.[178] Bu özelliği nedeniyle, başvurunun dayanaktan yoksun olması diğer kabul edilebilirlik kriterlerinden ayrılmaktadır. Doktrinde bu özelliği nedeniyle bu kabul edilebilirlik şartının usulden çok esasa ilişkin bir değerlendirme olduğunu savunan yazarlar mevcuttur.[179] Ancak bu değerlendirme meselenin esasına girilmeden değerlendirildiğinden kanımızca diğer tüm kabul edilebilirlik kriterleri gibi bu kriter de usule ilişkindir. Yine doktrindeki kimi yazar, söz konusu şartın esasa ilişkin olduğu için kabul edilebilirlik kriterleri arasında olmaması gerektiği görüşündedirler.[180] AİHM'in gün geçtikçe artan iş yükü ve makul sürede yargılanma hakkının AİHS tarafından koruma altındaki haklardan olduğu göz önüne alındığında Mahkemenin bur şartı uygulamadan vazgeçebilmesi pratikte vahim sonuçlar doğurabilir. Bu gerekçeyle başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olmama şartının değerlendirme kriterleri içerisinde varlığını koruması gerektiği kanaatindeyiz.

AİHM içtihatları incelendiğinde başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olması nedeniyle reddedilmesi durumunun dört ana sebebe dayandırıldığı görülmektedir.[181] Bu sebepler; hak ihlali iddialarının yalnızca iç hukukta ileri sürülebilecek nitelikte olunmasına karşın AİHM'de ileri sürülmüş olması, başvurunun AİHS ile korunma altında olmayan bir hak ihlali konulu olması ya da ihlale ilişkin bir hukuka uygunluk sebebi bulunması veya AİHM'e yapılan başvurunun aşırı zorlama iddialardan oluştuğunun ilk bakışta dahi görülmesi sebepleridir.

[178] Gözübüyük ve Gölcüklü, **a.g.e.** s. 97.
[179] Bilir, **a.g.e.,** s. 251.
[180] Anayurt, **a.g.e.,** s. 243.
[181] Bülent Algan, "Bireysel Başvurularda "Açıkça Dayanaktan Yoksunluk" Kriterinin Anayasa Mahkemesi Tarafından Yorumu ve Uygulanması", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2014, 63(2), s.250.

AİHM kabul edilebilirlik kriterlerinin değerlendirmesini yaparken kolay tespit edilebilecek şart eksikliklerini ilk önce değerlendirme eğilimindedir. Nitekim bu şekilde mahkemenin iş yükü azalacaktır. Başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olup olmadığı değerlendirmesi ise kabul edilebilirlik kriterleri arasında tespiti en zor olan olduğundan en son yapılmaktadır. Tespiti kolay olduğu için başvurunun isimsiz olup olmadığının tespiti ise ilk sırada yapılmaktadır.[182] Bu usul ekonomisi ilkesinin AİHM uygulamasına yansımasının bir örneğidir.

Diğer taraftan, başka kararlarda görülebileceği gibi Mahkeme bu kararı da oy çoğunluğuyla vermektedir. Doktrinde bu husus eleştirilmektedir.[183] Nitekim gerçekten de başvurunun temelden yoksunluğunun açıkça görülebilir olması herkes tarafından görülebilir olması demektir. Bu bağlamda tek bir muhalif oyun kullanımı dayanaktan yoksunluğun açık olmadığı sonucunu doğuracaktır. Bu sebeple bu kararın oybirliğiyle verilmesi gerektiğini savunmak akla yatkın olandır. AİHM'in bu şarta ilişkin olarak oy nisabını değiştirmesi gerektiği kanaatindeyiz.

2.6. Kabul Edilebilirlik İncelemesi

AİHM, önüne gelen bireysel başvuruları yukarıda ayrıntılı olarak açıklanan şartlar bakımından incelemeye tabi tutar. İşte bu kabul edilebilirlik incelemesinin sonucunun olumlu olması, başvurunun esasının incelenebilmesi için şarttır. Bireysel başvurulara ilişkin kabul edilebilirlik şartlarını inceleyecek mercii yalnız başvurunun esasını inceleyecek daire değildir. AİHS'de belirtilmiş olduğu üzere bu incelemenin tek hakim eliyle veya komiteler tarafından da yapılabilmesi mümkündür. Bu, AİHM'e başvuruların hızlı biçimde sonuçlandırılması amacıyla getirilmiş bir düzenlemedir.

AİHM'e bireysel başvuruda bulunulduğu takdirde Mahkemenin iş yükü çerçevesinde Mahkeme başkanı ilgili başvuruyu bir bölüme havale eder. Kural olarak başvurunun kabul edilebilirlik kriterlerini sağlayıp sağlamadığı hususundaki incelemeyi tek hakim yapar. Tek hakimin bu konuda yapmış olduğu inceleme bir nevi ön incelemedir. Gerekli görülmesi halinde kriterlere uygunluğun daire ya da komite

[182] Cüneyt Durmaz, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde Başvuruların Ayrıştırılması ve Tek Hâkim Formasyonu", içinde: Bireysel Başvuru İnceleme Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri,** 2. b., Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2013, s. 58.
[183] Anayurt, **a.g.e.**, s. 243.

bakımından incelenmesi de mümkündür. Tek hakimin başvuruyu kabul edilemez ya da ele alınamaz olduğu hakkında karar verememesi ya da uygun görmesi durumunda, başvuruyu incelemede bulunmaları adına daire ya da komiteye havale edebilir. Zira tek hakimin başvuruyu kabul edilebilir bulma yetkisi bulunmamaktadır.

AİHM'e yapılan bireysel başvurunun komiteye havale edilmesi durumunda komitenin ek incelemeye lüzum olmaksızın kabul edilemez ya da ele alınmaz olduğuna hükmetmeleri durumunda başvuru reddedilir. Ret kararından başvurucu mektup yoluyla haberdar edilir. Komitenin istisnai olarak başvurunun esasını yüzeysel olarak inceleme yetkisi bulunmaktadır. Nitekim kabul edilebilirlik kriterlerinden olan başvuru konusunun AİHS ya da ek protokollerinde koruma altına alınmış bir hak ihlaline ilişkin olup olmadığının değerlendirmesi, ancak bu şekilde yapılabilir. Bu halde komite davanın esası hakkında da hüküm kurar. Komitenin başvuru hakkındaki hükmü kesindir.

Komitenin kabul edilebilirlik kriterleri ya da başvurunun esası hakkında bir karar verememesi yahut uygun görmesi durumunda ise, dosya daireye havale edilir. Daire dosya üzerine ilk olarak kabul edilebilirlik incelemesi yapacaktır. Bu incelemede bir şartın sağlanmadığının tespiti halinde başvuru reddedilir. Başvuru kriterlerinin sağlanıp sağlanmadığı hususunda karar alınabilmesi için başvurucudan bilgi ve belge isteminde de bulunulabilir.

Kabul edilebilirlik hakkındaki kararın verilebilmesi için taraflardan cevaplarını sunmaları yahut duruşma yapılmasına karar verilebilir. Kabul edilebilirlik incelenmesinin yapıldığı esnada taraf devletin bir itirazı bulunması halinde esas incelemesine geçilmeden itirazını Mahkemeye iletmesi gerekmektedir. Bu aşamadan sonra kabul edilebilirlik kriterlerine yönelik bir itirazın ileri sürülmesi halinde itiraz dinlenmez.[184] Bu bakımından kabul edilebilirlik şartlarına karşın yapılacak ilk itirazın hak düşürücü süreye tabi olduğu söylenebilir. Ancak bu Mahkemenin başvurunun esas incelemesine başlamasının ardından başvuru kriterlerindeki bir eksikliği saptaması halinde başvurunun bu sebeple reddedilemeyeceği anlamına gelmez.

Mahkeme kabul edilebilirlik kararını esasa ilişkin kararıyla bir arada vermektedir. Bu sayede başvuruların daha hızlı bir biçimde sonuçlandırılması amaçlanmaktadır.

[184] Durmaz, **a.g.e.,** s. 70.

Nitekim esas ile kabul edilebilirlik kriterlerinin bir arada incelenmesi gerçekten de başvuru hakkında karar verilmesini hızlandırmaktadır.

Daire tarafından verilen başvurunun kabul edilebilir olduğu yönündeki karar başvuruyu sonuçlandırmayacağı gibi kesin de değildir. Nitekim başvurunun kabul edilemez olduğuna yargılamanın ileriki bir aşamasında da karar verilebilir. Bu halde esas incelemesinin kabul edilebilirlik kararı ile birlikte yürütülmesi durumunda başvuru kabul edilemez bulunacak; kabul edilebilirlik kararının esas incelemesinden önce verilmesi durumunda ise, kabul edilebilirlik kararı kaldırılacaktır.[185]

Kabul edilebilirlik kararının aksine kabul edilemezlik kararı kesindir. Başvurucunun bu karara karşı gidebileceği herhangi bir hukuki yol bulunmamaktadır. Başvurucu ancak eksikleri gidermesi ve başvuruya ilişkin yeni olguların mevcut olması halinde AİHM'e tekrar bireysel başvuruda bulunabilir.

Diğer taraftan kabul edilemez bulunup reddedilen bir başvurunun daha sonra maddi bir hata sonucu reddedildiğinin anlaşılması halinde tekrar kayda alınabilmesi mümkündür. [186] Bu iç hukukumuzdaki yargılanmanın yenilenmesi yoluyla benzer, olağanüstü bir yoldur. Bireysel başvurunun kısmen kabul edilebilir bulunması da mümkündür. Bu halde başvuru büyük daireye havale edilecektir.

[185] Anayurt, **a.g.e.,** s. 267.
[186] Bilgin, **a.g.e.,** s. 151.

3. TÜRKİYE UYGULAMASI ÖZELİNDE GÜNCEL SORUNLAR

3.1. Makul Sürede Yargılama Hakkı Özelinde AYM'ye Bireysel Başvurunun Tüketilmesi Gerekliliği

Herhangi bir mahkemeye ulaşan bir başvurunun, o mahkeme tarafından sonuca ulaştırılması gerekmektedir. Öyle ki, bir hakim kendine ulaşan bir başvuru hakkında hüküm kurulmaması kararı veremez. Başvuru, er ya da geç sonuçlandırılacaktır. Ancak, kimi durumlarda adaletin tecelli edebilmesi için başvurunun makul süre içerisinde sonuçlandırılması gerekmektedir. Kutadgu Bilig'de geçtiği üzere; "Adaletin en kötüsü geç tecelli edendir. Sonunda hüküm isabetli olsa bile geciken adalet zulümdür."[187]

Her bir başvurunun sonuçlandırılması gereken belirli bir süre tayin edilemez. Nitekim makul süreden anlaşılması gereken akla ve mantığa uygun bir zaman dilimi içerisinde başvurunun sonuçlandırılması olup bu süre; somut olayın karmaşıklığına, delillerin elde edilebilmesi için gerekli süreye ve taraf sayısına göre değişiklik gösterir. Diğer taraftan, yargılamaların ne olursa olsun kısa süre içerisinde sonuçlandırılmasının beklenmesi hakim tarafından yapılması gereken incelemelerin eksik yapılmasına ya da tarafların savunmalarını aceleye getirerek tam anlamıyla savunma yapamamaları anlamına gelebilir.

AİHS'nin 6. maddesi altında korunma altına alınmış adil yargılama hakkının bir uzatısı konumunda olduğundan makul sürede yargılanma hakkı da Sözleşmeyle korunma altına alınmış olan haklardandır. Bu bakımdan, söz konusu hakkın devlet tarafından korunması ve ihlal edildiği iddiasının bulunması halinde etkin başvuru yolları sağlaması gerekmektedir.[188]

Adil yargılama hakkı, AİHM tarafından geniş yorumlanma eğiliminde olduğundan birçok alt uzatısı olduğu kabul edilmektedir. Bu alt uzatılar arasında en göze

[187] Mustafa Sever, "İlig Tutup Törüg İtmek", **Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi,** 2020, (3(4), s.152.
[188] Ayşe Özkan Duvan, "Bireysel Başvuru Kararlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2019, 68(1), s.298.

çarpanı makul sürede yargılanma hakkıdır.[189] Nitekim kimi durumlarda başvurucular, hak ihlaliyle karşılaşmalarına rağmen çok uzun süreceğini kestirebildiklerinden haklarını hiç aramama yolunu tercih edebilmektedirler. Bu sebeple, makul sürede yargılanma hakkıyla korunan esas amaç, başvuruların ne sürede ve ne şekilde sonuçlandırılacağı yönündeki başvurucu endişesini gidermek ile yargılamaların sürüncemede kalmasını engellemektir.[190]

2010 yılında gerçekleşmiş olan Anayasa değişikliğiyle, AYM'ye bireysel başvuru yolu ya da diğer bir deyişle anayasa şikayeti hukuk sistemimize dahil olmuştur.[191] AYM'ye bireysel başvuru yolunun pozitif hukukumuza dahil edilmesindeki asıl sebep Anayasal ilkeler ile temel hak ve hürriyetlerin korunmasının artırılmasıdır. Diğer taraftan, 90'lı yıların sonu ve 2000'li yılların başlarında AİHM'e Türkiye aleyhine yapılan başvuru sayısındaki artış da bireysel başvurunun hukuk sistemimize girmesinde etkili olmuştur. Öyle ki, bu yolun getirilmesi ile AİHM'e Türkiye aleyhine yapılan başvuruların azalacağı dönemin raporlarında yerini almıştır.[192] AYM'ye yapılabilecek bireysel başvuruların yalnızca AİHM'e taşınabilecek başvurular olduğu göz önüne alındığında Türkiye aleyhine yapılacak başvuru sayısını azaltma amacı ile, bu kurumun getirildiği görülebilmektedir.

Tıpkı AİHM'in uygulamasında olduğu gibi AYM de hukuk sistemindeki yapısal bir problemden kaynaklanan ve aynı problemden kaynaklanan çok sayıdaki başvurunun hızla çözümlenmesini sağlamak için bir başvuruyu öncü seçerek pilot karar uygulamasına başvurabilmektedir.[193] Bu sayede hem mahkemenin iş yükü azalmış hem de, başvuruculların hızla sonuca bağlanması mümkün olunmaktadır. Pilot karar aynı zamanda içerisinde alınması gereken genel önlemleri de işaret eder.[194]

---

[189] Murat Kaymak, "Makul Sürede Yargılama Hakkı ve Bu Hakkın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Türk Hukukuna Yansıması", ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2019.
[190] Feyyaz Gölcüklü,"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Adil Yargılama", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,** 1994, 49(1-2), s.199.
[191] Hakan Sabri Çelikyay, "Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Kararlarının "Başvuru Yollarının Tüketilmesi" Ölçütü Açısından Değerlendirilmesi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,** 2015, 73(1), s.22.
[192] Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi, TOBB Raporu, http://yenianayasa.tbmm.gov.tr, (Erişim Tarihi: 07.08.2024)
[193] Kerem Altınparmak ve Ali Rıza Çoban, "Yüksek Yalçınkaya/Türkiye: AİHM Tarihinin En Büyük Buzdağı", **İnsan Hakları Okulu,** Çalışma Metinleri No:27, s.24.
[194] Altınparmak ve Çoban, **a.g.e.**, s.24.

AİHM'in Türkiye aleyhine yapılan başvurular arasında pilot karar uygulamaya karar verdiği ilk başvuru makul sürede yargılanma hakkına ilişkin yapılmış bir başvuru olan Ümmühan Kaplan başvurusudur.[195] Pilot kararda AİHM, Türkiye'nin makul sürede yargılama yapılmadığı yönündeki iddialar için etkili yollar sağlaması gerektiği ayrıca tespit edilmiştir. AİHM'in tespitine Türkiye oldukça çabuk cevap vermiş ve kararın verilmesinden yaklaşık bir yıl sonra AİHM'e yapılmış olan başvuruların tazminat ödenmesi suretiyle çözümlenmesi için 6384 sayılı AİHM'e Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanunu yayımlamıştır.[196] Yapılan bu düzenleme, kanun koyucunun AİHS ve ek protokolleriyle korunma altına alınmış olan hakların ihlal edilmesi halinde, bu ihlalin bir an önce tazmin edilerek çözüme kavuşturulması iradesini ortaya koymuştur.[197]

AYM ise 2012 yılından beri pilot karar verebilme yetkisine sahip olsa da ilk pilot kararı 2019 yılında vermiştir.[198] Sınır dışı etme kararlarına yönelik AYM'de biriken dava sayısının binlere ulaşması Mahkemeyi pilot karar uygulamasına yöneltmiştir.

AYM'nin vermiş olduğu pilot kararlar arasındaki en önemlilerinden biri ise makul sürede yargılama kararına ilişkin olan ve öncü karar olarak seçilen Nevriye Kuruç kararıdır.[199] Kuruç'un 2014 yılında açmış olduğu iş sözleşmesi kaynaklı alacağını tazmin amaçlı davanın makul sürede sonuçlanmadığı ve makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiasını ileri sürebileceği etkin iç hukuk yolu bulunmadığını ileri sürülerek AYM'ye başvuruda bulunulmuştur. AYM başvuruyu değerlendirirken, makul sürede başvuru hakkının ihlal edildiği iddiası ile yapılan başvuruların sayısının oldukça fazla olması ve bu sayının hukuk sistemindeki yapısal sorundan kaynaklandığının tespitini yaparak söz konusu başvuruyu öncü seçmiş ve pilot karar uygulamasına gitmiştir.

AYM diğer yandan, bireysel başvurunun ikincil bir çözüm yolu olması sebebiyle makul sürede yargılanma hakkının ihlali hakkındaki başvurular için, bireysel başvuru

---

[195] Abdil Cihangir, "Pilot Karar Uygulamasına Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Genel Bakış", **İnsan Hakları Dergisi,** 2022, 10(1), s.36.
[196] Zeki Yıldırım, "6384 Sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun: İnsan Hakları İhlallerinin Çözümüne Dair Farklı Bir Yaklaşım", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2013, 17(2), s.1725.
[197] Yıldırım, **a.g.e.,** s.1754.
[198] Servet Alyanak ve Burcu Bozkurt Cengiz, "Anayasa Mahkemesinin Pilot Karar Uygulaması ve Kararların Yasama Organına Bildirilmesi", **Yasama Dergisi,** 2013, 48(1), s.127.
[199] Anayasa Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 2021/58970, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2021/58970, (Erişim Tarihi: 25.08.2024).

öncesinde bir başka başvurulabilecek yasal yol olması gerektiğinin tespitini yapmıştır. Pilot karara hükmedilmesinin ardından tespit edilen hukuk yapısındaki sorun yasama organına bildirilmiş ve etkin bir başka başvuru yolu getirilmesi için çalışma yapılması teşvik edilmiştir. Aynı zamanda, makul sürede yargılanma hakkının ihlali konulu başvuruların görülmesi de dört aylık bir zaman dilimi için ertelenerek bu sürede yapısal soruna çözüm bulunması ümit edilmiştir. Ancak geçen sürede kimi kanunlarda değişiklikler[200] yapılmış olsa da söz konusu değişiklikler yapısal sorunun çözümü için yeterli olmamış ve AYM'nin iş yükü azalmamıştır.

Bu kararın ardından AYM hükmettiği bir başka pilot karar için öncü dava olarak Keser Altıntaş başvurusunu seçmiştir.[201] 25.07.2023 karar tarihli hükmü ile AYM, Nevriye Kuruç pilot kararındaki hukuk sistemindeki yapısal sorunun çözülmesi tavsiyesine uyulmadığı, altında bulunulan muazzam iş yükünün altından kalkılmasının mümkün olmadığı ve makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla yapılmış olan başvuruların incelenmesine devam edilmesini haklı kılan bir gerekçe bulunmadığı sebepleriyle bu hakkın iddiasına yönelik başvuruların incelenmeyeceğine hükmetmiştir.

AYM tarafından verilmiş olan pilot karar oy çoğunluğuyla verilmiş olup, kullanılan karşı oy bulunmaktadır. Karşı oy gerekçesinde, bir yapısal sorun bulunduğunun aşikar olduğu ancak bu sorunun AYM öncesinde gidilebilecek bir başka yasal yol oluşturularak giderilemeyeceği belirtilmiştir. AYM'ye başvuru öncesinde bir başka yasal basamak oluşturmak makul sürede yargılanma hakkına ilişkin ihlal sayısını azaltmayacaktır. Yalnızca AYM'ye bu hakkın ihlaline yönelik yapılacak başvuruların sayısını azaltacaktır. Bu sebeple karşı oya katılmaktayız.

AYM'nin yapısal sorun tespiti yaparken eksik değerlendirme yaptığı ve sorunun temelden azalmasına yönelik çözüm yolu üretmesi gerekmektedir. Diğer taraftan yasama organının da yargılama sürelerinin kabul edilebilir miktarın üzerinde makul süreyi aştığını görememesi mümkün değildir. Bu sorun ancak, alternatif çözüm yollarına yönelimi ve mahkeme sayısının arttırılmasıyla çözümlenebilir. Pilot karar uygulamasına

[200] 7445 sayılı İcra İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ve 6384 sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun.
[201] Anayasa Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 2023/18536, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2023/18536, (Erişim Tarihi: 22.08.2024).

gidilmesinin bir sebebinin de hukuk sistemindeki yapısal sorunun görülerek buna çözüm üretilmesi olduğu göz önüne alındığında AYM'nin hukuk sistemi içerisindeki yapısal soruna etkin bir çözüm sağlayabilecek bir başka pilot karar kurması gerektiği açıktır. Kuruç kararındaki çözüm ancak AYM'ye bireysel başvuru yolunun ikincil olmasıyla açıklanabilir ve yapısal sorunun çözüme kavuşabilmesi için yeterli değildir.

Pilot karar uygulanmasının diğer amacı ise başvuruların hızlı biçimde sonuçlandırılmasının sağlanmasıdır. AYM'nin vermiş olduğu pilot karar ile bu pratik amaç sağlanmıştır. Nitekim başvuruların değerlendirilmeyeceğinin bildirilmesi ile hem Mahkemenin iş yükü azalmış hem de başvurular daha yapılmadan evvel sonuçlanmıştır.

Yukarıda ayrıntılı biçimde açıklanmış olduğu üzere, AİHM'e bireysel başvuru yapılabilmesinin şartlarından biri, mevcut ve etkin tüm iç hukuk yollarının tüketilmesidir. Hemen yukarıda açıklanan Altıntaş pilot kararı ile AYM, ileride kendilerine yapılacak olan makul sürede yargılanma hakkının ihlali konulu başvuruları değerlendirmeye almayacağına hükmetmiştir. Bu karardan anlaşılacağı üzere, söz konusu hakkın ihlali konulu bir başvurunun AYM'ye yapılması durumunda bir sonuç elde edilemeyeceği ve hak ihlalinin tazmin edilmeyeceği açıktır. Bir diğer yandan, AYM'ye bu konulu bir başvuru yapılması durumunda AİHM'e başvuru süresi olan dört aylık hak düşürücü sürenin kaçırılma ihtimali de doğacaktır.

İç hukuk yollarının tüketilme şartının istisnalarından biri de iç hukukta yerleşik içtihadın bulunmasıdır. AYM'nin söz konusu hak ihlaline ilişkin başvuruları değerlendirmeye tabi tutmayacağına açıkça hükmetmesi, bu istisnai halin şartlarını sağlamaktadır. Nitekim başvurucunun makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiasındaki başvurusunu AYM önüne sürmesi durumunda, başvurusundan sonuç elde edemeyeceği kesin ve net şekilde kestirilebilmektedir. Bu bağlamda, bu hak iddiasına yönelik olarak başvuruculların AYM'ye bireysel başvuru yoluna gitmeden direkt olarak AİHM'e bireysel başvuru yoluna gitmesi mümkündür. İstisnai hal bulunduğundan ispat külfeti de başvurucudadır. Bu sebeple, Altıntaş kararının AİHM başvurusuna eklenmesi olası hak kayıplarının önüne geçebileceğinden gereklidir.

3.2. Yaşam Hakkı, İşkence Yasağı ve İç Hukuk Yollarını Tüketme Şartı

AİHS'nin işkence yasağı başlıklı 3. maddesinde hiç kimsenin işkence, insanlık dışı müdahale ya da aşağılayıcı muameleye yahut cezaya tabi tutulamayacağı düzenlenmiştir. AİHM, belirli bir asgari şiddeti aşan pek çok saldırının 3. madde korumasında olduğuna yönelik maddeyi oldukça geniş yorumlama eğilimindedir.[202] Ayrıca AİHM birçok kararında, devletin 3. maddenin ihlali iddiasına ilişkin başvuruları etkin soruşturma ve araştırma yükümlülüğü altında olduğunu belirtmekte ve devlet eliyle yapılan soruşturmaların ve incelemelerin yeterli düzeyde olup olmadığı değerlendirmesi yapmaktadır.[203]

Diğer taraftan, AİHM içtihatlarında görülebileceği üzere, AİHS'nin 2. maddesiyle korunma altına alınmış olan yaşam hakkına ilişkin olarak yaşam hakkını ihlal edenin kamu görevlisi olabileceği şüphesini ihtiva eden her durumda devletin her imkanını kullanarak ciddi bir araştırma ve soruşturma yürütmesi gerekmektedir.[204]

Yukarıda ayrıntılı olarak ele alınmış olduğu üzere, AİHM, iç hukuk yollarının tüketilmesi şartını ancak etkin ve başvuruyu çözümlendirme ihtimali bulunan hukuk yolları açısından aramaktadır. 90'lı yılların sonlarında özellikle Türkiye'nin Güneydoğu bölgesindeki terör olayları ile ilişkili olan başvuruların neredeyse tamamında ciddi ve etkin bir soruşturma yapılmadığının tespitini yapmıştır.[205] Bu tespit neticesinde, bu hakka ilişkin başvuruların Türkiye'de iç hukuk yolları tüketilmeden AİHM'e taşınabileceği de kabul edilerek başvurular AİHM tarafından incelenmiştir.

Diğer taraftan, Tanrıbilir ve Ekinci kararlarında görülebileceği üzere Türkiye'nin etkin bir soruşturma yapmış olduğunun sabit olduğu durumlarda ise başvurular reddedilmiştir. Nitekim AİHM'nin yapmış olduğu inceleme ikincil niteliktedir ve taraf

---

[202] Yaşar Çor, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Sözleşme Kapsamında İşkence Görmeme Hakkına Bakış Açısı", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi,** 2008, 75(1), s.68.
[203] Tevfik Gülsoy, "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin Türkiye İle İlgili Kararlarında Adli Tıp Konusundaki İçtihatları", **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2022, 6(1-4), s.138.
[204] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 61380/15, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-225253%22]}, (Erişim Tarihi: 22.08.2024).
[205] Gülsoy, **a.g.e.,** s.139.

devletin iç hukukta yeterli ve etkin soruşturma yapması durumunda taraf devlet Mahkeme tarafından sorumlu bulunmamaktadır.[206]

Yukarıda zikredilen ve söz konusu hakka ilişkin olarak Türkiye'nin etkin bir soruşturma yürüttüğünün tespiti yapılan başvuruların sayısı 90'ların sonundaki başvurular açısından azınlıktadır. Öyle ki, Aktaş kararında[207] görülebileceği üzere mahkeme kimi kararlarda olayı soruşturmakla görevli kişinin bağımsız olmaması, kimi kararlarında ise ilgili kişilerin ifadesine başvurulmamış olması kimi zaman ise yeterli ve etkin soruşturma yapılmadığı gerekçeleriyle başvurucuları iç hukuk yollarını tüketme şartından muaf tutmuştur. Bu ise, AİHM'in etkili ve yeterli araştırmaya ne kadar önem gösterdiğini ortaya koymaktadır. Günümüzde, söz konusu gerekçelerle iç hukuk yollarının tüketilme şartından muafiyet sağlanmaması ise Türkiye'nin AİHM kararlarını dikkate aldığını ve artık söz konusu hak ihlallerine ilişkin daha yeterli ve etkin soruşturma yaptığını göstermektedir.

[206] Gülsoy, **a.g.e.,** s.140.
[207] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 47359/09, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-140428&filename=CASE%20OF%20MURAT%20AKTA%C5%9E%20v.%20TURKEY%20-%20%5BTurkish%20Translation%5D%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Justice.pdf, (Erişim Tarihi: 25.08.2024).

SONUÇ

Günümüzde evrensel statüye erişmiş olan insan hakları, dünya üzerindeki tüm insanların doğumla sahip olduğu, kişinin onurunu ve özgürlüğünü güvence altına almaya yarayan vazgeçilmez ve devredilmez nitelikteki haklardır. Doktrindeki genel kabul insan hakları ihlali iddiasında olan bir kimsenin başvurabileceği en etkili merciin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi olduğudur. Nitekim Mahkeme'nin kararları bağlayıcı ve yaptırım gücünü haizdir.

Diğer uluslararası çözüm mercilerinde olduğu gibi AİHM'e başvuru yapılabilmesi için iç hukuk yollarının tüketilmiş olması şarttır. Nitekim taraf devletin iç ilişkilerine karışılmaması, uluslararası çözüm yollarının ikincil olması ve taraf devletin uluslararası yaptırıma tabi tutulmasından evvel ihlali giderim ve tazmin imkanı sağlanması açısından bu kural oldukça önemlidir. Diğer taraftan taraf ülkeler, etkin olmayan iç hukuk yolları getirerek AİHM'e başvurulmasının önünde usuli oyalamalar getirerek yükümlülüklerini yerine getirmemenin sorumluluklarından kaçınmaya çalışabilirler. Bu sebeple, iç hukuk yollarının tüketilmesi şartı gibi diğer çoğu kabul edilebilirlik kriteri Mahkeme tarafından esnek biçimde uygulanmaktadır.

AİHM, iç hukuk mahkemelerinin üstü ya da temyiz merci değildir. Diğer taraftan, uluslararası mahkemeler arasında da altlık üstlük ilişkisi bulunmaz ve AİHM'in herhangi bir diğer uluslararası mahkemenin temyiz merci olduğundan bahsedilemez. Uluslararası antlaşma hükümleri de iç hukuk kanun hükümlerinin üstünde değildir. Bu, Anayasamızın 90. maddesinde milletlerarası antlaşmaların kanun hükmünde olduğu belirlenerek tespit edilmiştir. Diğer taraftan, kanun hükümleri ile milletlerarası antlaşma hükümlerinin çelişmesi halinde milletlerarası antlaşma hükümlerinin uygulanacağı düzenlemesine yer verilerek çelişkili iki hüküm oluşturulmuştur. Çelişen söz konusu iki hükmün değiştirilmesi ve normlar hiyerarşisinde oluşan belirsizliğin giderilmesi gerekmektedir.

Taraf devletteki iç hukuk yolunun etkisiz olması yahut, bu yola başvurulmadan evvel başvurunun ihlali giderim gücünü haiz olmadığı anlaşılıyorsa başvurucu, iç hukuk yollarını tüketmekten muaf tutulacaktır. Nitekim iç hukuk yollarını tüketme şartı mutlak değildir ve çalışmamızda ayrıntılı olarak incelendiği üzere istisnaları bulunmaktadır.

Türkiye aleyhine Mahkemeye başvurulan ülkeler arasında ilk sırada yer almaktadır. Bu durum, AİHM'e başvurudan önce tüketilmesi gereken bir iç hukuk yolu olarak AYM'ye bireysel başvuru yolu ile giderilmeye çalışılmış olunsa da istenildiği ölçüde başarılı olunamamıştır. Ancak yine de, AYM'ye bireysel başvuru yolunun etkin ve ihlali giderebilme gücünü haiz olduğu göz önünde tutulduğunda bu yolun getirilmesi Türkiye'de insan hakları açısından olumlu bir gelişmedir.

AİHM'e Türkiye aleyhine yapılan bireysel başvurular gün geçtikçe çoğalmaktadır. Ülkemizdeki bir türlü çözülemeyen sorun olan yargı yavaşlığı nedeniyle bu başvuruların büyük çoğunluğunu makul sürede yargılanma hakkı oluşturmaktadır. Ancak AYM, yeni tarihli içtihatlarında bu hak ihlali özelinde başvuruları incelememe kararı almıştır. AYM'ye bireysel başvuru yolunun açılmasındaki ana sebebin AİHM'e başvuru öncesinde iç hukukumuzda etkin bir başvuru yolu daha sağlamak olduğu düşünüldüğünde söz konusu içtihat değişikliğinin bireysel başvuru kurumunun amacıyla bağdaşmadığı ortadadır. AYM, makul sürede yargılanma hakkına ilişkin başvuruları incelememe yerine yeni bir pilot karar oluşturarak Türk yargı sistemindeki yapısal sorunları tespit etmeli ve bu sorunları çözebilecek öneriler getirmelidir. Öyle ki, pilot karar uygulamasının bir amacının başvuruları hızlı biçimde çözümlendirme olmasının yanı sıra bir diğer amacı da hak ihlallerini oluşturan yapısal sorunlara çözüm üretmektir.

Çalışmamızda ayrıntılı olarak değinildiği üzere, bir kimsenin başarısız olacağı yönündeki kişisel görüşünden ziyade bir başvuru yolunun etkin olmayacağı yönünde makul sebepleri bulunuyorsa başvurucu o iç hukuk yolunu tüketme şartından muaf tutulur. AYM'nin makul sürede yargılanma hakkına ilişin olarak yakın tarihli kararlarında istikrarlı olarak olumsuz sonuç ürettiği göz önüne alındığında söz konusu hak özelinde AYM'ye bireysel başvurunun etkin bir iç hukuk yolu olduğundan söz edilemez. Bu sebeple hak ihlali iddiasındaki başvuruculların AYM'ye başvurmadan direkt olarak AİHM'e başvurmaları mümkündür.

90'lı yılların sonunda özellikle Güneydoğu bölgesinde AİHS'nin 2 ve 3. maddelerinde korunma altına alınmış olan hakların ihlali iddialarına ilişkin AİHM iç hukuk yollarını tüketme şartı aramamıştır. Bu şartın aranmamasındaki esas neden Türkiye'nin hak ihlali iddialarını etkin biçimde soruşturmadığının tespit edilmesidir. Günümüzde bu muafiyetin tanınmaması, Türkiye'nin AİHM içtihatlarını dikkate alarak

daha etkin ve ayrıntılı soruşturma yürüttüğünü göstermektedir ve Türkiye'deki insan haklarının korunması açısından olumlu bir gelişmedir.

KAYNAKÇA

ACU, Melek, "Bireysel Başvuruya Konu Edilecek Haklar", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi,** 2014, 110(1), ss. 403-434.

ADA, Abdullah ve KARA, Burkay Can, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Tüzel Kişiler Tarafından Yapılan Bireysel Başvurularda Kişi Yönünden Yetki", **Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2020, 5(1), ss. 71-89.

AKIL, Abdülkadir, "Uluslararası Andlaşmaların ve Teamül Kurallarının Türk Hukukunda Uygulanması ve Hiyerarşik Değeri", **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2003, 7(1), ss. 240-261.

AKIL, Abdülkadir, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (Milli Hukuk Sistemlerinin Avrupa Denetimine Tabi Tutulması),** Kâtip Yayınevi, İstanbul. 2023.

ALGAN, Bülent, "Bireysel Başvurularda "Açıkça Dayanaktan Yoksunluk" Kriterinin Anayasa Mahkemesi Tarafından Yorumu ve Uygulanması", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2014, 63(2), ss. 247-284.

ALTINPARMAK, Kerem ve ÇOBAN, Ali Rıza, "Yüksel Yalçınkaya/Türkiye: AİHM Tarihinin En Büyük Buzdağı", **İnsan Hakları Okulu,** Çalışma Metinleri No:27.

ALYANAK, Servet ve BOZKURT CENGİZ, Burcu, "Anayasa Mahkemesinin Pilot Karar Uygulaması ve Kararların Yasama Organına Bildirilmesi", **Yasama Dergisi,** 2013, 48(1), ss. 117-153.

ARIK, Aslıhan Kaplan, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Koşulu Olarak Başvuru Yollarının Tüketilmesi", **New Era International Journal Of Interdisciplinary Social Researches,** 2023, 8(17), ss. 74-90.

BAŞBAKKAL KARA, Esra, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkı", **Eskişehir Barosu Dergisi,** 2005, 6(1), ss. 101-130.

BAYSAL, Mustafa, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuruda Mağdur Kavramı", **Uyuşmazlık Mahkemesinin Kuruluşunun 70. Yılı,** 2015, 5(1), ss. 193-233.

BİLGİN, Ahmet Burak, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin İç Hukuktaki Yeri", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2016, 22(1), ss. 81-129.

BİLİR, Faruk, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yapısı ve 14 Nolu Protokol", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2006, 55(1), ss. 135-156.

BİRİNCİ. Görkem, "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e", **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi,** 2017, 7(2), ss. 50-81.

CENGİZ, Serkan, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Yüksel Yalçınkaya/Türkiye Kararına İlişkin Değerlendirme,** Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 1. b., Ankara, 2024.

CEYLAN, Faik Serhat, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru ve İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi", (KÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Falı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük, 2020.

ÇELİKYAY, Hakan Sabri, "Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Kararlarının "Başvuru Yollarının Tüketilmesi" Ölçütü Açısından Değerlendirilmesi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,** 2015, 73(1), ss. 21-62.

ÇOR, Yaşar, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Sözleşme Kapsamında İşkence Görmeme Hakkına Bakış Açısı", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi,** 2008, 75(1), ss. 63-93.

CİHANGİR, Abdil, "Pilot Karar Uygulamasına Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Genel Bakış", **İnsan Hakları Dergisi,** 2022, 10(1), ss. 35-143.

DARENDELİ, Ulvi, "Exhaustion Of Domestic Remedies Principle In Applying To European Court Of Human Rights", (BÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği İlişkileri Yönetimi Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011.

DURMAZ, Cüneyt, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde Başvuruların Ayrıştırılması ve Tek Hâkim Formasyonu", içinde: Bireysel Başvuru İnceleme Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri,** 2. b., Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2013.

EKİZ, Serkan, "İnsan Haklarının Evrenselliği ve Kültürel Görecelik", **İzmir Barosu Dergisi,** 2022, 87(2), ss. 15-60.

GÖLCÜKLÜ, Feyyaz,"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Adil Yargılama", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 1994, 9(1-2), ss. 199-233.

GÖZLER Kemal, **Hukuka Giriş,** 15. b., Bursa, Ekin Yayınevi,, 2018.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref, **Bireysel Başvuru ve İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi,** İnsan Hakları Yıllığı, TODAİE, 1987, 9(Özel).

GÖZÜBÜYÜK, Şeref ve GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, 12. b., Ankara, Turhan Kitabevi, 2019.

GÜLSOY, Tevfik, "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin Türkiye İle İlgili Kararlarında Adli Tıp Konusundaki İçtihatları", **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2022, 6(1-4), ss. 133-146.

ISSA, Hatıbu, "İnsan Hakları Hukuku ve Güvenceleri Açısından Doğu Afrika Ülkeleri", (DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı İnsan Hakları Hukuku Programı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2018.

İNCEOĞLU, Sibel, **Adil Yargılama Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru**, 1. b.,2018, Ankara:, MRK Yayınevi.

KARAKAŞ, Işıl, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Etkili Başvuru Yolu:Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Çerçevesinde Gözlemler", **Anayasa Hukuku Dergisi,** 2015, 4(7), ss. 245-259.

KESKİN ATA, Funda, "Birleşmiş Milletler Sistemi", **Uluslararası Örgütler,** Eskişehir 2013, 2(1), ss. 26-59.

KIRDIM Şahin Eray ve DEMİRKOL Atahan, "Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Bir Kaynağı Olarak Uluslararası Örf ve Adet Hukuku", **Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2021, 25(4), ss. 379-434.

MADRA, Ömer, **Avrupa İnsan Haklar› Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Yolu,** Ankara Üniversitesi Siyasil Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981.

ÖREN, Enver, "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesine Bireysel Başvuru", (DÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2007.

ÖZDEK, Yasemin, **Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye,** 1. b., Ankara, TODAİE Yayımları.

ÖZKAN DUVAN, Ayşe, "Bireysel Başvuru Kararlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2019, 68(1), ss. 287-336.

ÖZMEN, Münci, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) Bireysel Başvuru, AİHM Kararlarına Karşı Başvuru Yolları ve AİHM Kararlarının İcrası ile

İlgili Pratik Bilgiler" **Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2018, 3(1), ss. 229-257.

ÖZYURT, Barkın, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi(AİHM)'nin Dolaylı Mağdur Kavramına Yaklaşımı", **Bilkent İnsan Hakları Merkezi,** 2023, https://ihm.bilkent.edu.tr/tr/blog-4/#footnote_10_1713, (Erişim Tarihi: 07.06.2024).

REİSOĞLU, Safa, **Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları**, 1. b., İstanbul, Beta Yayıncılık, 2001.

SEN, Amartya, "Universal Truhts: Human Rights and the Westernizing Illusion", **Harward International Review,** 1998, 20(3), ss. 40-43.

SEVER Mustafa, "İlig Tutup Törüg İtmek", **Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi,** 2020, (3(4), ss. 147-156.

SHAW, Malcolm, **International Law,** b. 5., 2003, England, Cambridge University Press.

TAŞKIN, Bedriye İlkiz Tuana, ,**Marka Hakkına Tecavüz Sayılan Haller ve Tazminat Davaları,** 1. b., Seçkin Yayıncılık, Ankara,

TAŞIR, Ahmet, "Hukuk Devleti İlkesi Bağlamında Türkiye'de Yargı Denetiminden Bağışık İdari İşlemler", **Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi,** 2018, 2(3), ss. 71-88.

TATLIDİL, Sıla, "Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Makul Sürede Yargılanma Hakkı-Sürenin Aşılması ve Sonuçları", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi,** 2019, 2019(143), ss. 9-49.

TÜRK TERZİ, Özlem, "Avrupa'nın Birliği Avrupa'da Bütünleşmenin Tarihsel Dönüşümleri", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** 25(1), ss. 245-257.

URAL, Sami Sezai, "Hak ve Özgürlüklerin Korunması Bağlamında Bireysel Başvuru", (İKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2013.

YILDIRIM, Zeki, "6384 Sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tezminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun: İnsan Hakları İhlallerinin Çözümüne Dair Farklı Bir Yaklaşım", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2013, 17(2), ss. 1725-1756.

ZENGİN, Mehmet Ali, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Dava Sonuçlandırma Yöntemleri", (AYBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2013.

Yargı Kararları

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No:10148/82, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58003%22]}, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 11069/84, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22cardot%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-62274%22]}, (Erişim Tarihi: 11.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 12512/90, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-86049&filename=CALCERRADA%20FORNIELES%2FC%20v.%20ESPAGNE.pdf, (Erişim Tarihi: 22.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 12986/13, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-174966%22]}, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 13255/07, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-153637&filename=CASE%20OF%20GEORGIA%20v.%20RUSSIA%20, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 1474/62, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-57525%22]}, (Erişim Tarihi: 17.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 15172/13, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-193543%22]}, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No:/ 16143/10, https://serkancengiz.av.tr/fileadmin/articles/G.U._v._Turkey__Turkish_.pdf, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 16363/07, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-169649%22]}, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 17056/06, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-95031&filename=001-95031.pdf&TID=aauoturhlg, (Erişim Tarihi: 11.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 1936/63, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-57544%22]}, (Erişim Tarihi: 17.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 1948/04, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-78986%22]}, (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 20704/92, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58042%22]}, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 21893/93, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58062%22]}, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 22051/07, https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-97268%22]}, (Erişim Tarihi: 15.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 22495/93, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-6809%22]}, (Erişim Tarihi: 12.08.2024.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 24240/07, https://hudoc.echr.coe.int/eng/#{%22itemid%22:[%22002-146%22]}, (Erişim Tarihi: 17.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 24880/05, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-616%22]}, (Erişim Tarihi: 15.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 24549/03, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-68477&filename=001-68477.pdf, (Erişim Tarihi: 11.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 24761/94, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-1997&filename=001-1997.pdf, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 25781/94, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-144151%22]}, (Erişim Tarihi:17.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 25803/94, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58287%22]}, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 26065/06, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-156181&filename=CEYLAN%20v.%20TURKEY%20-%20%5BTurkish%20Translation%5D%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Justice.pdf, (Erişim Tarihi: 11.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 2614/65, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57565%22]}, (Erişim Tarihi: 11.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 26323/95, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-4627%22]}, (Başvuru No: 11.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 27393/06, https://hudoc.echr.coe.int/eng/#{%22itemid%22:[%22003-7611289-10472809%22]}, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 2835/66, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-57606&filename=CASE%20OF%20DE%20WILDE%2C%20OOMS%20AND%20VERSYP%20v.%20BELGIUM.docx&logEvent=False, (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mah.kemesi Kararı, Başvuru No: 2873/17, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?li.brary=ECHR&id=003-5652462-7158778&filename=CEDH.pdf, (Erişim Tarihi: 09.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 30210/96, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58920%22]}, (Başvuru No: 11.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 30614/15, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-159163%22]}, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 31423/96, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-11464%22]}, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 31443/96, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-61828%22]}, (Erişim Tarihi: 17.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 32940/08, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-98259%22]}, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 33646/96, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-23083%22]}, (Erişim Tarihi: 17.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 36378/02, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-3916%22]}, (Erişim Tarihi: 15.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 37477/11, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22002-13484%22]}, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 39034/12, https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22display%22:[2],%22tabview%22:[%22related%22],%22languageisocode%22:[%22FRE%22],%22itemid%22:[%22001-181818%22]%7D, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 39076/97, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-6668%22]}, (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 40355/14, https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22display%22:[2],%22tabview%22:[%22related%22],%22languageisocode%22:[%22ITA%22],%22itemid%22:[%22001-170117%22]%7D, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 40998/98, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-119398&filename=CASE%20OF%20ISLAMIC%20REPUBLIC%20OF%20IRAN%20SHIPPING%20LINES%20v.%20TURKEY%20-%20%5BTurkish%20Translation%5D%20legal%20summary%20by%20the%20COE%20Human%20Rights%20Trust%20Fund.docx&logEvent=False, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 41183/02, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-77749%22]}, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 41843/07, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-120324&filename=CASE%20OF%20BALCA%20v.%20TURKEY%20-%20%20%5BTurkish%20Translation%5D%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Justice.pdf, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 4439/04, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-84461%22]}, (Başvuru No: 11.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 44898/10, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-165032%22]}, (Erişim Tarihi: 11.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 47359/09, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-140428&filename=CASE%20OF%20MURAT%20AKTA%C5%9E%20v.%20TURKEY%20-%20%5BTurkish%20Translation%5D%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Justice.pdf, (Erişim Tarihi: 25.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 48907/99, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-69481&filename=001-69481.pdf&TID=thkbhnilzk, (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 51770/07, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-120204&filename=DEM%C4%B0R%20v.%20TURKEY%20-%20%5BTurkish%20Translation%5D%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Justice.pdf, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 5310/71, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57506%22]}, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 56511/16, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-170818%22]}, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 56581/00, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-3440%22]}, (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 57325/00, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-119646&filename=CASE%20OF%20D.H.%20AND%20OTHERS%20v.%20THE%20CZEC

H%20REPUBLIC%20-%20%5BTurkish%20Translation%5D%20legal%20summary%20by%20the%20COE%20Human%20Rights%20Trust%20Fund.pdf&logEvent=False, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 59172/12, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-165241%22]}, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 5964/72, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-75021&filename=X.%20v.%20the%20UNITED%20KINGDOM.pdf, (Erişim Tarihi: 17.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 61380/15, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-225253%22]}, (Erişim Tarihi: 22.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 617/59, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-73435%22]}, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No.6271/73, https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-74759%22]}, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 63311/14, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22002-11934%22]}, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 647/59, https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479, (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 65550/13, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-12246%22]}, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 65581/01, https://hudoc.echr.coe.int/#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 65681/01, https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22display%22:[2],%22tabview%22:[%22related%22],%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22itemid%22:[%22002-4452%22]%7D, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No.6861/75, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-80568&filename=ALEXANDRE%20AND%20OTHERS%20v.%20FRANCE.pdf, (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No.7245/09, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-118783&filename=%22BLONDJE%22%20v.%20THE%20NETHERLANDS%20-%20%5BTurkish%20Translation%5D%20legal%20summary%20by%20the%20COE%20Human%20Rights%20Trust%20Fund.pdf&logEvent=False, (Erişim Tarihi: 15.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 74789/01, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-23836%22]}, (Erişim Tarihi: 11.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No.75529/01, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-70272%22]}, (Erişim Tarihi: 15.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 7654/76, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-57549&filename=CASE%20OF%20VAN%20OOSTERWIJCK%20v.%20BELGIUM.docx&logEvent=False, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 77429/12, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-169159%22]}, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 788/60, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-115598%22]}, (Erişim Tarihi: 17.08.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Başvuru No:7945/77, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-73476&filename=CAN%20v.%20AUSTRIA.pdf, (Erişim Tarihi: 17.08.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 2012/1137, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/1137, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 2016/22418, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/22418?Dil=tr, (Erişim Tarihi: 17.08.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, Başvuru No. 2019/33281, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/33281, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 2021/58970, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2021/58970, (Erişim Tarihi: 17.08.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, Başvuru No: 2023/18536, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2023/18536, (Erişim Tarihi: 17.08.2024).